

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ VE ERGEN ANNELERİNİN
TUTUMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE GENÇTÜRK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SÜMEYRA ARICAN

**YALOVA
TEMMUZ 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ VE ERGEN ANNELERİNİN
TUTUMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE GENÇTÜRK
228108003

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SÜMEYRA ARICAN

YALOVA
TEMMUZ 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kupaları'na uygun olarak hazırladığım “Dijitalleşme Sürecinde Din Eğitimi Ve Ergen Annelerinin Tutumları” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Emine GENÇTÜRK

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, dijitalleşmenin kaçınılmaz olduğu günümüz dünyasında, din eğitiminin yeni formlarını ve ergen annelerinin bu süreçteki tutumlarını anlamaya yönelik bir ihtiyaçtan doğmuştur. Günümüzde dijital teknolojiler, dini eğitimin algılanış ve veriliş biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmektedir. Bu bağlamda, dijital din eğitime yönelik ergen annelerinin tutumları, ergenler konusunda yaşanan zorluk ve fırsatlar değerlendirilmeyi gerektiren önemli bir araştırma alanı olarak dikkat çekmektedir. Tez konusu, dijital din eğitimi ve ergen annelerinin tutumlarına odaklanmaktadır. Bu çalışmada, ergen annelerinin dijital din eğitimi konusundaki deneyimlerin, tutumları ve beklentileri incelenerek hem toplumsal hem de bireysel düzeyde farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Bu araştırmanın, dijitalleşmenin din eğitimi üzerindeki etkileri konusunda literatüre katkı sağlaması ve dijital platformların doğru kullanımı konusunda ergen annelerine rehberlik etmesi beklenmektedir.

Bu tez çalışması, yüksek lisans eğitimim sırasında ortaya çıkan birçok düşünce, araştırma ve çabanın ürünüdür. Bu süreçte beni destekleyen, rehberlik eden ve tezimde değerli katkılarda bulunan herkese teşekkür etmek istiyorum. İlk olarak, yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren değerli danışmanım sayın Doç. Dr. Sümeyra ARICAN 'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin sağladığı bilgi birikimi, cesaretlendirmeleri ve yönlendirmeleri, ayrıca bilgi birikimine her başvurduğumda olumsuz herhangi bir söz ve davranışta bulunmadan, sabırla yaptığı rehberlik sayesinde bugün bu tezi tamamlamış bulunmaktayım. Tez jürimde yer alma nezaketinde bulunan Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Gülşen SAYIN hocalarıma' da teşekkür ediyorum. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için, tez yazma süreci boyunca dualarda bulunan annem Hatice GENÇTÜRK' e ve teşvik edici sözlerde bulunan babam Ahmet GENÇTÜRK' e teşekkür ederim. Aynı zamanda, araştırma sürecine katılarak, kıymetli görüşlerini paylaşan ebeveynlere de teşekkür ederim.

Bu çalışmayı, dijitalleşmenin din eğitimi üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik çabalara, mütevazı bir katkı olması dileğiyle sunuyorum. Çalışmamın bilimsel bilgiye katkı sunmanın yanı sıra, dijital alanda ve ergen annelerinin tutumları noktasında gelecekteki bu alanda yapılacak araştırmalara ışık tutmasını ve ergen anneleri ile eğitimciler için bir yol haritası oluşturmasını temenni ederim.

Akademik çalışma yapma yolunda ilk adım olan bu çalışmamı tamamlamamı nasip eden Rabbime şükürler olsun.

Temmuz– 2025

Emine GENÇTÜRK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Problemi	2
1.2.Araştırmanın Amacı	4
1.3.Araştırmanın Önemi	4
1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları	5
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Teknolojinin Kısa Tarihi	6
2.2. Medya	7
2.3. Sosyal Medya	9
2.4. Dijitalleşme.....	10
2.5. İnternet.....	11
2.6. Dijital Yerli, Dijital Göçmen, Dijital Göçebe.....	13
2.7. Dijital Okuryazarlık	14
3. DİJİTAL ÇAĞDA EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ	19
3.1. Eğitim	21
3.2. Dijitalleşme ve Eğitim.....	22
3.3. Dijitalleşme ve Öğretmen.....	24
3.4. Dijitalleşme ve Din.....	26
3.5. Din Eğitimi	29
3.6. Din Eğitimi Bağlamında Dijital Oyunlar	32
4. ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE İNANÇ GELİŞİMİ	34
4.1. Ergenlik ve Gelişim Özellikleri	34
4.2. İnanç Gelişimi.....	37
4.3. Ergenlik Döneminde Din Eğitimi.....	38
4.4. Ergen ve Dijitalleşme Süreci	39
5. DİJİTAL ÇAĞDA ANNE BABA OLMAK	43

5.1. Dijital Ebeveyn	44
5.2. Dijital Ebeveynlik Rollerini	45
5.2.1. Okuryazarlık	46
5.2.2. Farkındalık	46
5.2.3. Kontrol-denetim	47
5.2.4. Etik	47
5.2.5. Yenilikçilik	47
6. YÖNTEM	50
6.1. Araştırmanın Deseni	50
6.2. Çalışma Grubu	51
6.3. Veri Toplama Aracı	52
6.4. Verilerin Analizi	53
6.5. Geçerlik ve Güvenilirlik	55
7. BULGULAR VE YORUMLAR	57
7.1. Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi	62
7.1.1. Ergen annelerinin dijital bilgi seviyesi	63
7.1.2. Dijital din eğitimi kaynakları kullanımı	66
7.2. Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi	70
7.2.1. Dijitale karşı ergen annelerinin tutumları	71
7.2.2. Dijital kontrol	75
7.2.3. Dijital kontrolün sonuçları	79
7.3. Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar	83
7.3.1. Dijital ortamda dini zorluklar	84
7.3.2. Dijitaldeki tehlikeler	88
7.3.3. Dijitalde dini önlemler	91
7.4. Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri	94
7.4.1. Dijitalde din eğitiminin geleceği	95
7.4.2. Dijitalin dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisi	99
7.4.3. Dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları	103
7.4.4. Dijital kullanımında ergenlerin tutumları ve bireysel ilişkilerine etkileri	106
7.4.5. Bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme	111
8. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	118
KAYNAKLAR	127
EKLER	132
Ek.1 Mülakat Soruları	132

Ek.2 Etik Kurulu Kararı.....	135
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÖ	: Açık Öğretim
BESYO	: Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu
Bil.	: Bilimler
BİT	: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
Bk.	: Bakınız
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
ed.	: Editör
Fak.	: Fakültesi
HZ.	: Hazreti
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İHO	: İmam Hatip Ortaokulu
İng.	: İngilizce
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
LGBT	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans bireyleri kapsayan topluluk ifadesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
öl.	: Ölüm Tarihi
PISA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment)
PUGBG	: “Player Unknown ’s Battlegrounds” adlı çevrim içi savaş ve hayatta kalma oyunu
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SAV	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcı profili	57
----------------------------------	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Anne mezuniyet kategorisinin alt kodların istatistiği	58
Şekil 1.2. Anne meslek kategorisinin alt kodların istatistiği.....	58
Şekil 1.3. Anne yaş kategorisinin alt kodların istatistiği.....	59
Şekil 1.4. Ergen yaş kategorisinin alt kodların istatistiği.....	59
Şekil 1.5. Ergen cinsiyet kategorisinin alt kodların istatistiği.....	60
Şekil 2.1. Kavram haritası	60
Şekil 2.2. Katılımcı profiline göre temalar- kod matris tarayıcısı.....	61
Şekil 2.3. Çalışma temalarına ait kod birlikte oluşma modeli	61
Şekil 3.1. Dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli	62
Şekil 3.2. Dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi- kod matris tarayıcısı.....	63
Şekil 3.3. Ergen annelerinin dijital bilgi seviyesi kategorisinin alt kodların istatistiği.....	63
Şekil 3.4. Dijital din eğitimi kaynakları kullanımı kategorisinin alt kodların istatistiği.....	67
Şekil 4.1. Ergen annelerinin dijital yönetimi temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli	71
Şekil 4.2. Ergen annelerinin dijital yönetimi- kod matris tarayıcısı.....	71
Şekil 4.3. Dijitale karşı ergen annelerinin tutumları kategorisinin alt kodların istatistiği	72
Şekil 4.4. Dijital kontrol kategorisinin alt kodların istatistiği	75
Şekil 4.5. Dijital kontrolün sonuçları kategorisinin alt kodların istatistiği	79
Şekil 5.1. Dijital din eğitimi endişe ve zorluklar temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli	83
Şekil 5.2. Dijital din eğitimi endişe ve zorluklar- kod matris tarayıcısı.....	84
Şekil 5.3. Dijital ortamda dini zorluklar kategorisinin alt kodların istatistiği.....	84
Şekil 5.4. Dijitaldeki tehlikeler kategorisinin alt kodların istatistiği.....	88
Şekil 5.5. Dijitalde dini önlemler kategorisinin alt kodların istatistiği	91
Şekil 6.1. Dijital din eğitimi değerlendirmeleri temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli	95
Şekil 6.3. Dijitalde din eğitiminin geleceği kategorisinin alt kodların istatistiği.....	96
Şekil 6.4. Dijitalin dini değerler ve kimlik üzerinde etkisi kategorisinin alt kodların istatistiği	99
Şekil 6.5. Dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları kategorisinin alt kodların istatistiği	103
Şekil 6.6. Olumlu etkiler kategorisinin alt kodların istatistiği	106
Şekil 6.7. Olumsuz etkiler kategorisinin alt kodların istatistiği	108
Şekil 6.8. Bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme kategorisinin alt kodların istatistiği	112

Kelime Bulutu: Tüm belgeler.....	116
Kod Bulutu: Tüm belgeler.....	116
Belge Haritası: Tüm belgeler	117

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ VE ERGEN ANNELERİNİN TUTUMLARI

ÖZET

Teknoloji her geçen gün hızla değişmekte ve gelişmektedir. Günümüzde teknoloji kullanımı, ebeveynler için yeni bir sorumluluk alanı oluşturmıştır. Kontrolsüz ve bilinçsiz kullanım şekli, zararlı sonuçlara neden olabilmektedir. Bu bağlamda “dijital ebeveynlik” ifadesi, internet ve dijital medya kullanımıyla ilgili olarak ebeveynlerin çocuklarını korumak, bilinçli davranmak ve gerekli ebeveyn rollerini ifade etmek amacıyla ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Dijital medya kullanımı, özellikle ebeveynler ve çocuklar için eğitime ve disipline ihtiyaç duyan bir konudur. Dijital teknolojinin sağladığı olanaklardan faydalanarak din eğitiminde etkili ve nitelikli bir öğretim sağlanabilir. Bu noktada ebeveynlerin dijital teknolojilere olan ilgisi de etkili bir faktördür. Özellikle teknolojiyi hangi amaçlarla ve nasıl kullanacağı konusunda ailelerin çocuklara rehberlik etmesi, model olması, onlarla nitelikli ve verimli vakit geçirerek süreci yönetebilmesi önemlidir.

Dijitalleşme sürecinde artan dini içeriklerin, ergenlerin dini gelişimlerine etkisi ve bu süreçte ergen annelerinin rehberlik rolleri açısından ne ölçüde etkili olduğu yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda çalışmada, ergen annelerinin dijital din eğitimi sürecindeki tutumları ve etkileri araştırılmıştır. Bu araştırma, dijitalleşme sürecinde artan dini içeriklerin, ergenlerin dini gelişimlerine etkisini ve ergen annelerinin rehberlik rolünü anlamaya çalışmaktadır. Dijital din eğitiminin tehditleri ve fırsatları karşısında ergen annelerinin tutumlarını ortaya koyarak alana katkı sunmaktadır. Medya okuryazarlığı, içerik güvenliği ve dijital rehberlik gibi meselelerde çözüm odaklı öneriler getirmektedir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerini kullanarak bu konuya daha derinlemesine bir anlayış getirmeyi amaçlamaktadır. Ergen çocukları olan farklı özelliklere sahip ergen anneleri ile mülakat yapılmıştır. Araştırmada katılımcılar amaçlı örneklem yöntemlerinden “kartopu tekniği” kullanılarak belirlenmiştir. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, verilerin analizinde betimleyici analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, ergen anneleri dijital din eğitime karşı temkinli olup çoğunlukla bireysel çabalarla rehberlik etmektedir. Bu konudaki bilgi düzeyleri genellikle kişisel çaba ve deneyimle sınırlı olup, kurumsal bir eğitim almamışlardır. Dijital içeriklerin güvenilirliği konusunda kaygı duymakta, medya okuryazarlığı ve rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Ergen anneleri, dini bilgileri geleneksel yollarla doğrudan kendileri vermeyi tercih etmektedir. Katılımcılar, dijital ortamda sapkın içerikler, dini bilgi kirliliği ve farklı inançlara ait etkilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak, dijital din eğitiminin etkili ve güvenilir olabilmesi için aile, devlet ve toplum iş birliğinde içerik, rehberlik ve eğitim desteklerinin artırılması gerektiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Dijital Din Eğitimi, Dijital Ebeveyn, Ergen Anneleri, Ergen Annelerinin Tutumları

RELIGIOUS EDUCATION AND THE ATTITUDES OF ADOLESCENT MOTHERS IN THE DIGITALIZATION PROCESS

ABSTRACT

Technology is rapidly changing and developing every day. Today, technology use has created a new area of responsibility for parents. Uncontrolled and unconscious use can lead to harmful consequences. In this context, the term "digital parenting" is a new concept that has emerged to protect children's internet and digital media use, to act consciously, and to express the necessary parental roles. Digital media use is a subject that requires education and discipline, especially for parents and children. By taking advantage of the opportunities provided by digital technology, effective and quality religious education can be achieved. Parents' interest in digital technologies is also a significant factor in this regard. It is particularly important for families to guide children, model their use of technology, and manage the process by spending quality and productive time with them.

The impact of increasing religious content on the religious development of adolescents during the digitalization process and the extent to which it is effective in terms of the guidance roles of adolescent mothers in this process have not been adequately studied. In this context, this study explores the attitudes and influences of adolescent mothers in the digital religious education process. This research seeks to understand the impact of increasing religious content during the digitalization process on the religious development of adolescents and the role of adolescent mothers as guides. It contributes to the field by revealing the attitudes of adolescent mothers toward the threats and opportunities of digital religious education. It offers solution-oriented recommendations on issues such as media literacy, content security, and digital guidance. The research aims to provide a more in-depth understanding of this topic using qualitative research methods. Interviews were conducted with mothers of adolescent children with diverse characteristics. Participants were selected using the "snowball technique," a purposive sampling method. A semi-structured interview technique was used for data collection, and descriptive analysis was employed for data analysis.

According to the research findings, adolescent mothers are wary of digital religious education and often seek guidance through individual efforts. Their knowledge on this topic is generally limited to personal effort and experience and has not received institutional training. They are concerned about the reliability of digital content and need media literacy and guidance. Adolescent mothers prefer to provide religious information directly to themselves through traditional means. Participants stated that they encountered deviant content, religious disinformation, and influences from different faiths in the digital environment. Consequently, it was demonstrated that for digital religious education to be effective and reliable, increased content, guidance, and educational support must be provided through collaboration between family, government, and society.

Keywords: Religious Education, Digital Religious Education, Digital Parents, Adolescent Mothers, Attitudes of Adolescent Mothers

1. GİRİŞ

Tarihçiler genellikle insanlığın evrimini tanımlarken, yaşam biçimimizi temelde değiştiren iki büyük teknolojik devrimden bahsetmektedirler. İlk devrim, insanların avcı bir toplumdaki tarımı benimsemeleriyle ortaya çıkan ve ilk medeniyetlerin temellerinin de atılmış olduğu Tarım Devrimi'dir. Tarıma dayalı toplumların ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte, yaklaşık 8-10 bin yıl önce Mezopotamya bölgesinde görülmeye başlandığı tahmin edilmektedir. İkinci önemli devrim ise buhar makinesinin keşfi ile 18. yüzyılın sonlarında Büyük Britanya'da başlamış olan ve büyük ölçüde sosyal ve ekonomik değişikliklere yol açan Sanayi Devrimi'dir. Özellikle de elektrik ve otomatikleşen makine teknolojisinin iş gücünden tasarruf sağlamasıyla değişikliklerin önü açılmıştır. Günümüzde ise, "Dijital Devrim" ile üçüncü bir devrimi yaşıyor yaşımadığımız sorgulanmaktadır. Belki de şu an, tarihçilerin gelecekte Tarım ve Sanayi Devrimi ile karşılaştıracakları, toplumsal koşulların köklü bir değişimi yaşanmaktadır. Dijitalleşme hayat tarzımızı ve ilişkilerimizi derinlemesine etkilemektedir. Bu değişimin boyutları tam olarak anlaşılamamakla birlikte, mikroçip ve internetin gelişimi, bu değişimin önemli dönüm noktaları olarak öne çıkmaktadır.¹

Her durumda akıllı telefonlar gelişmiş, oyun konsolları ve içerikleri, anında mesajlaşma gibi dijital medyanın çekici özellikleri hem yetişkinleri hem de çocukları genel olarak etkisi altına almıştır. Dolayısıyla da yönetilmesi ve kontrol edilmesi zor bir alan ortaya çıkmıştır. Teknomedyatik dünyada, yeni ilişki ve etkileşim sorunları ortaya çıkmış, toplum ve birey yaşantısında yeni patolojiler ortaya çıkarak gelişmiştir.² Bağımlılıktan olumsuz rol modeller oluşturmaya kadar, dijital içeriklerin birçok zararı ve riski konuşulduğu gibi, dijital okuryazarlık, internetin etkili kullanımı ve dijital medyanın eğitsel avantajları da üzerinde durulan konulardır. Bazı uzmanlar dijital medya kullanımının olumlu yönlerini vurgulayarak ön plana çıkarırken, bazıları da olumsuz yönlerini vurgulayarak öne çıkarmaktadır. Aileler, psikologlar, sosyologlar, eğitimciler, iletişimciler, eğitim teknolojileri ve akademisyenler, tartışmada yer alan önemli taraflardır. Uzmanlar genellikle bu teknolojilerin eğitsel faydalarını savunmaktadır.³

Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme, insan yaşamını ve günlük hayatı kolaylaştırmakta ve öğrenme-öğretme süreçleri ile eğitim anlayışında değişikliklere neden olmaktadır. Eğitimde

¹ Eirik Lokke, *Mahremiyet Dijital Toplumda Özel Hayat*, çev. Dilek Başak (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2020), 27.

² Erol Göka, "Dijital Medya ve Bireyin Psikolojisi", *TRT Akademi* 1/2 (15 Temmuz 2016), 682-701.

³ Yaprak İşçi, "Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasında Çocuklar", *Selçuk İletişim* 7/1 (19 Kasım 2013), 122-130.

dijital dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte, teknolojik donanımına sahip ürünler tebeşir ve kara tahtaların yerini almıştır. Bilgi ve belgelerin dijital platformlarda paylaşılması, insanların kolayca erişimini sağlamıştır. E-öğrenme ve uzaktan eğitim araçları bilginin alıcılara ulaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu etkiyle din eğitimi alanındaki çalışmalar da değişim ve gelişim göstermektedir. Din eğitimi ve öğretiminin, küreselleşen dünyada bireyin ahlaki gelişimine, hayatını anlamlandırmasına ve problemlerine çözüm üretmesine katkı sağlayabilmesi için yeni bir anlayışla ele alınması, yeni yöntem ve tekniklerle öğrenilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, dijital teknolojinin sağladığı olanaklardan faydalanarak din eğitiminde etkili ve nitelikli bir öğretim sağlanabilir. Dijital teknolojiler, interaktif öğrenme materyalleri, video ve ses kayıtları, sanal gerçeklik gibi öğretim araçları, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirebilir, din eğitiminde anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştırabilir. Bu nedenle, din eğitimi ve öğretiminde teknoloji kullanımı önemli bir konudur.⁴

Ergenler, eğitime bağlı olarak önemli bir güç kaynağıdır. Ergenlere, dijital araçların kontrolünü öğretilmesi gerekmektedir. Dijital bağımlılık değil, dijital verimlilik hedeflenmelidir. Bu, işin sonucu da ekranı kapatma yeteneğini içermektedir. Öğrencilere dijital sınırlama ve bilgi yönetimi öğretilmelidir. Aksi takdirde, Albert Einstein'ın öngörüsü gerçekleşebilir ve “Korkarım ki bir gün teknoloji, insan etkileşiminin önüne geçecek ve aptal bir nesil ortaya çıkacaktır...”⁵

1.1. Araştırmanın Problemi

Ergenler ve ergen anneleri açısından dijital medya kullanımı, kontrol ve yönetim gerektiren bir süreç haline gelmiştir. Dijital ortamlarda çocukların karşılaşabilecekleri problemlere karşı korunması amacıyla; eğitim faaliyetleri ve bilgilendirme, çocuklara yönelik özelleştirilmiş uygulamalar ve okul rehberlik hizmetleri gibi çalışmalar gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Bu tür ifade edilen girişimlerin etkili olabilmesi, ebeveynlerin sürece aktif biçimde dahil olmaları ve sorumluluklarını yerine getirmeleriyle yakından bağlantılıdır. Dijitalleşme süreci ve buna bağlı sorunlar, ebeveynlerin yaklaşım ve kurallarını değiştirmesine yol açmıştır. Bu yeni ebeveyn rol ve sorumlulukları, internet ve dijital medya kullanımında güvenliği sağlama, koruma ve kollama gibi ciddi sorumlulukları içermektedir.⁶

⁴ Cüveyriye İltu, “Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/3 (31 Temmuz 2021), 523-532.

⁵ Aykut Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 54.

⁶ Nimet Ferah, “Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Eskiye* 49 (30 Haziran 2023), 397.

İnternet ve internet teknolojilerinin olumlu özellikleri azımsanmayacak derecede fazladır. Örneğin dünyanın her yerinden milyonlarca insan tek tıkla iyi ve kötüye ulaşabilmektedir. Zihinleri kurcalayan herhangi bir soru olduğunda anında cevabına ulaşabilmekte, videolar aracılığıyla iyilik binlerce insana tebliğ edilebilmektedir.⁷ Ancak, bu hızlı geçişin zararları, faydalardan önce ortaya çıkmaktadır. Değişen iletişim dinamikleri, bireylerin gündelik yaşamını ve ilişkilerini etkilerken, ebeveynlik rolü de bu değişen süreçte yeni zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır.⁸ Bu sebeple ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişim dilini iyi öğrenmeleri ve anlamaları gerekmektedir. İletişimi güçlendirmek ve teknoloji kullanımını dengelemek için bilinçli bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir.⁹

Dijital medyanın doğru kullanımı ile din eğitimi birleştirilmesi, ergen bireylerin etkileşim kurmalarına ve zorluklarla başa çıkmalarına katkı sağlayacaktır. Dijital teknoloji insanların sorunları çözme becerisini artırmaktadır. Din ve teknoloji, değerler dizisi olarak modern dünyada var olduğu için ergenler her iki perspektifi de öğrenmelidir. Din eğitimi, insanın yapabileceklerinin limitini anlama konusunda hedefler belirlemektedir. Din eğitimi ve dijital medya kullanımı insanların günlük yaşamlarından ayrılamaz bir hal almıştır. Dolayısıyla, din eğitimini dijital medya kullanımından ayırmak yerine ikisini birleştirmek gereklidir. Anne babalar ve öğretmenler, çocuklara dijital medyayı nasıl doğru ve dikkatli kullanabileceklerini öğretmelidir.¹⁰

Günümüzde hayatımızın her alanını saran dijital teknolojilerin gelişmesi ile birlikte, genç nesillerin dini bilgi edinme ve tecrübe etme süreçleri dijital ortamlara doğru kaymıştır. Dijitalleşme sürecinde artan dini içeriklerin, ergenlerin dini gelişimlerine etkisi ve bu süreçte ergen annelerinin rehberlik rolleri açısından ne ölçüde etkili olduğu yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda, ergen annelerinin dijital din eğitimi sürecindeki tutumları ve etkileri üzerine araştırmaların eksikliği dikkatimizi çekmiştir. Bu konu din eğitimi alanında önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Din eğitimi, bireylerin dijital dünyada bilinçli ve etik kullanıcılar olmalarına katkı sağlayacaktır. Dijital çağda ergenlerin dini kimlik gelişiminde ebeveynlerin rolünü anlamaya yönelik araştırma yapılması önem arz etmektedir. Dijital din eğitiminin

⁷ Sefa Gedik, *Dijital Neslin Müslüman Bilinci* (İstanbul: Çığır Yayınları, 2022), 37.

⁸ Doç. Dr. Serkan Volkan Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 2.

⁹ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 5-6-7.

¹⁰ Bernd Trocholepczy, “Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar”, *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (15 Aralık 2021), 185.

fırsatları ve tehditleri karşısında ebeveynlerin tutumlarını ortaya koymanın alana ışık tutacağı dışınılmaktadır.

Bu araştırma, dijitalleşme sũrecinde artan dini içeriklerin, ergenlerin dini gelişimlerine etkisini ve bu sũrete ergen annelerinin rehberlik rolleri açısından ne lũde etkili olduğunu anlamayı hedeflemektedir. Araştırmanın temel amaçlarından biri, ergen annelerinin bu sũreteki rollerini daha iyi kavrayarak din eğitimi verimliliğini artırmaya yönelik öneriler sunmaktır. Ayrıca, dijital ortam aracılığıyla verilen din eğitimi sũrecinde karşılaşılan zorluklar ele alınarak, dijital platformların etkinliği sorgulanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, ergenlerin dijital medya kullanımı, dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri sũrelerinde, ergen annelerinin tutumları ve etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, ergenlerin dijital din eğitimi sũrelerinde ergen annelerinin tutumlarını ve etkilerini anlamayı, bu konuda daha kapsamlı bir bilgi ve anlayış sağlamayı, din eğitiminde verimliliği artırmak için öneriler sunmayı hedeflemektedir.

1.3. Araştırmanın nemi

Dijital teknolojilerin gelişerek ve zamanla giderek artması ile birlikte, gençlerin dijital ortamdaki dini içerik ya da din eğitimi sũrelerinde ebeveynlerin tutumları ve etkilerinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, din eğitimi verenlerin ve ebeveynlerin bu sũrece daha etkili bir şekilde dâhil olmasını sağlayacak öneriler sunabilmektedir. Geleneksel dinî değerlerin önemli olduğu ũlkemizde, ergenlerin dijital din eğitimi sũrelerinde ebeveynlerin rolũ ve etkisi ũzerine yeterli araştırma yapılmadığı gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçlarının, yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Ergenlerin dinî bilgi edinme sũreleri dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte bu ortamlara kayma göstermiştir. Dolayısıyla ebeveynlerin sũrece daha etkin bir şekilde dâhil olması için, bu alanda yapılan araştırmaların önemi artmıştır. Bu araştırmanın, din eğitiminde verimliliği artırmak için öneriler sunarak, yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı dışınılmaktadır. Ayrıca, ebeveynlerin dijital din eğitimi konusunda daha bilinçli ve aktif bir şekilde rol almasını sağlamak amaçlanmaktadır. Literatũrde başka ilgili araştırmalar bulunmakla birlikte, bu bağlamda çalışmamız alan araştırması olma ynũyle ilk olma özelliği taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul'da ikamet eden, 12-21 yaş aralığında ergen çocukları olan toplam 15 anneden oluşmaktadır. Bu örneklem, belirli bir bölgeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla, elde edilen sonuçların Türkiye çapında genellenmesi sınırlıdır. Yapılacak benzer araştırmalarda kültürel, ekonomik ve dini yapının farklı etkiler gösterebileceği unutulmamalıdır. Çalışma yalnızca ergenlik dönemindeki bireylerle sınırlı tutulmuştur.

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, derinlemesine veri elde etmede etkili bir yöntem olmakla birlikte, katılımcıların bazı konularda çekingen ya da isteksiz davranması nedeniyle veri sınırlılığı sağlamış olabilir. Ayrıca nitel veri analizinde yorum süreci araştırmacının bireysel bakış açısına dayandığı için elde edilen bulgular farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanabilme olasılığı taşımaktadır. Bu durum, araştırmada öznel yorum sınırlılığı olduğuna işaret etmektedir.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda, araştırma bulguları dikkatli bir şekilde ve kendi bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha geniş örneklemeler ile farklı veri toplama yöntemleri ve çok katmanlı katılımcı gruplarıyla bu sınırlılıkların aşılması mümkündür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte yaşamın her alanına entegre olan dijitalleşmenin, özellikle çocukların büyüme ve gelişim süreçleri üzerindeki etkilerini öngörebilmek amacıyla, öncelikle dijitalleşme kavramına ilişkin kapsamlı bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, dijitalleşme olgusunu da içine alan kavramsal tanımlamalar yapılarak konunun daha anlaşılır ve tutarlı bir temele oturtulması hedeflenmektedir. Zira bu alanda kavramsal düzeyde bir belirsizlik ve karışıklık yaşandığı gözlemlenmektedir.

2.1. Teknolojinin Kısa Tarihi

Günümüzde teknoloji kavramı, hayatımızın her alanında; eğitim, bankacılık, yönetim, tarım, ulaşım gibi birçok sektörde sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak gündelik yaşamda çokça telaffuz edilen “teknoloji” kelimesi, oldukça geniş ve çok boyutlu bir anlam içermektedir. Bu nedenle teknolojinin tanımı farklı disiplinlerde çeşitli biçimlerde yapılmıştır. En genel ifadeyle teknoloji; gözleme dayalı ve kanıtlanmış bilgilerin, belirli amaçlara ulaşmak ve çeşitli sorunları çözmek için uygulanmasıdır. Bir başka tanıma göre ise teknoloji, bireylerin sahip olduğu bilgi ve becerilerin işe koşulmasıyla doğaya egemen olmak amacıyla geliştirilen işlevsel yapılar ve yöntemler bütünüdür. Ayrıca teknoloji; yönetim, süreçler, düşünce sistemleri, makineler ve insan organizasyonlarının dahil olduğu karmaşık bir yapı olarak da tanımlanır. Bu bağlamda, teknolojinin yalnızca makinelerle sınırlı bir kavram olmadığı; insan emeği, bilgi birikimi ve bilimsel çalışmalarla şekillenen çok katmanlı bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin ortaya çıkışı ve gelişimi, doğrudan insan çabası ve entelektüel birikimiyle ilişkilidir.¹¹

Kelimenin Türk Dil Kurumunda yer alan tanımları şöyledir: “*Bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri, bunların kullanım biçimlerini kapsayan uygulama bilgisi; uygulayım bilimi*”. Sözlükte yer alan diğer tanım ise şu şekildedir: “*İnsanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü*”.¹² Başka bir kaynakta ise şöyle bir tanım yer alır: “*Teknoloji, insanlar tarafından kullanılan makineler, modifikasyonlar, düzenlemeler ve prosedürler dahil olmak üzere araçların toplamıdır*”.¹³

¹¹ Aytekin İşman, “Teknolojinin Felsefi Temelleri”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1 (17 Mart 2014), 1.

¹² *TDK Sözlük*, “Teknoloji”, 2021.

¹³ “Teknoloji”, *Vikipedi*, 01 Temmuz 2021.

Teknoloji, insanların gereksinimleri ve hedefleri için bir vasıta olarak kullanılan bir araçtır. Teknolojik gelişmeler, insanın düşünce ve davranışlarında temelden değişimler yapan bir olgudur. Cep telefonu, bilgisayar, tablet, internet ortamı gibi teknolojiler, gündelik yaşamın hemen her alanında kullanılmaya başlanmış ve bu bağlamda insan ilişkileri de değişmeye uğramıştır. İnsan bedeninin adeta bir uzantısı haline gelen bu teknolojiler insanların yaşamları üzerinde olumlu/olumsuz köklü dönüşümler meydana getirmiştir. Teknoloji; dünyanın küçük bir köy haline gelmesinde ve küreselleşmesinde etkili olmuş bir kavramdır.¹⁴

Refahın temel kaynaklarından biri teknolojik ilerlemelerdir. Dijitalleşme, özellikle internetin evrimiyle birlikte hem bireyler hem de toplum için önemli ekonomik ve sosyal fırsatlar sunmuştur. Ekonomik açıdan üretimde büyük bir artış sağlanırken, sosyal açıdan coğrafyalar arası iletişim ve ilişki kurma olanakları genişlemiştir. Ancak, teknolojik gelişmelerin her zaman olumlu yanları olmayabilir. Ahlaki değerlere uymayan bireyler, teröristler ve suçlular da aynı teknolojiden faydalanmaktadır, bu da onlara topluma zarar verebilecek imkânlar sunabilmektedir. Bu nedenle, teknolojik kazanımları ahlaki sorunlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Teknoloji, istismar edilmek isteyen kişiler tarafından kötüye kullanılabilir.¹⁵

Bu nedenle, teknolojinin sunduğu olanakların bireysel ve toplumsal sorumluluklarla birlikte ele alınması, özellikle çocuklar ve gençler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çocuklara ve gençlere, teknoloji kullanımının bir hak olduğu, ancak bu hakkın aynı zamanda beraberinde sorumlulukları getirdiği bilinci kazandırılmalıdır. Aileler, evde çocuklara rol model olmalı ve teknolojinin getirdiği haklar ile sorumlulukları birlikte ele almalı ve tartışılmalıdırlar. İnternet üzerinden elde edilen her bilginin kaynağı sorgulanmalı, bilgiyi ilk dağıtan kişi tespit edilmelidir.¹⁶

2.2. Medya

Günümüzde iletişim ve bilgi aktarımı, çeşitli araç ve kanallar aracılığıyla bireysel ve toplumsal hayat için büyük bir öneme sahiptir. Bu iletişim sürecinin hedef kitlesi, geniş topluluklara hitap ettiği için kitle iletişim kavramı ortaya çıkmıştır. İngilizcede “mass” kelimesiyle ifade edilen anlam “kitle” kelimesinin, yazılı, görüntülü ve sözlü basını içeren “media” kelimesiyle birleşimi olan “mass media” terimi, kitle iletişim araçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.

¹⁴ Nazmi Avcı - Damla Topçu, “Kültürel Deformasyonda Teknolojinin İzleri”, *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji* 33 (26 Ekim 2020), 9-10.

¹⁵ Lokke, *Mahremiyet Dijital Toplumda Özel Hayat*, 49.

¹⁶ Murat Dağıtmaç - Şehadet Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim* (İstanbul: Motto, 2019), 67.

Medya terimi, Latince kökenli “medium” kelimesinin çoğulu olarak, kitle iletişimi için kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda, medya ifadesiyle, bireysel ve sosyal her türlü mesajın ve bilginin saklanması, iletilmesini gerçekleştiren tüm iletişim sistemlerini anlamak mümkündür. Medya, geniş kitleleri ilgilendiren konuların; edebiyat, sanat, spor, din gibi bilgilerin insanlara iletilmesinde kullanılan bir araçtır. Yazılı, sözlü, görsel tüm yayın türlerini içerir; gazete, dergi, kitap gibi formlarda insanlara ulaşabilirken, sinema, televizyon, radyo gibi kanallar aracılığıyla da görsel ve işitsel olarak geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Literatürde medya, farklı mesajları farklı sosyokültürel yapıdaki topluluklara ileten yönlü bir iletişim aracı olarak da yer almaktadır.¹⁷

Medyanın günümüzdeki konumu, insanların ve toplumun yaşamında önemli bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Gelişen teknolojilerle birlikte yaygınlaşarak daha geniş kitlelere ulaşan medya yapıları, gündelik yaşamın her alanında bilgilendirici ve yönlendirici bir güç haline gelmiştir. Teknolojinin medya yapıları içinde etkili bir şekilde kullanılması, medyanın iletişim kurma yeteneğini tüm koşullarda sağlayarak güçlendirmiştir. Medya kavramı, genel bir yapıyı ifade eder ve içerisinde yazılı basın, görsel medya, işitsel medya gibi unsurları barındırır. Bu çerçevede, medya içinde yer alan bilgi, haber, yorum gibi unsurlar, görsel, işitsel ve yazılı formatlarda insanlara iletilir. Günümüzde ise gelişen teknolojilerle birlikte, internetin kullanımı ve etkileşim temelli internet sitelerinin oluşturulması, sosyal medya olarak adlandırılan yapının literatüre girmesini sağlamıştır.¹⁸

Medyanın bugüne kadar olan gelişim sürecinde bazı önemli dönemeçler bulunmaktadır. Bunlar arasında matbaanın icadı, telgraf, telefonun bulunuşu, fotoğrafların kullanımı, ses kayıtları, filmlerin fiziksel kayıtlara alınması ve en son olarak yaklaşık yüz yıl önce elektromanyetik spektrumun kullanılmasıyla ses ve görüntülerin kablolu iletilmesi gibi olaylar yer almaktadır. 20. yüzyılın medya manzarası, bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹

20. yüzyılın sonlarına doğru internetin bireylerin hayatına girmesiyle, medya kavramı içerisinde birçok iletişim aracını kapsayarak günlük hayatın önemli ve vazgeçilemez bir parçası haline gelmiştir. 21. yüzyılda ise teknolojideki değişimlerle birlikte kendini sürekli yenileyen

¹⁷ Süleyman Gümrükçüoğlu, “Görsel Medya ve Din Eğitimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* 20 (31 Aralık 2022), 4.

¹⁸ Pelin Vardarlier - Cem Zafer, “Medya ve Toplum”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (30 Kasım 2019), 356.

¹⁹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 20.

medya, yazılı, görsel ve işitsel medya türleri olarak bilinen geleneksel medyaya ek olarak, dijital veya yeni medya adı verilen yeni bir kategoriye bünyesine eklemiştir.²⁰

Medya, genel bir terim iken “sosyal medya” ve “dijital medya” ise bu genel terimin alt kategorileridir. İki terim arasında bazı benzerlikler bulunsa da kendi içerikleri ve kullanım amaçları bakımından farklıdırlar. Medya, genellikle bilgi ve iletişim araçlarını ifade etmektedir. Radyo, televizyon, gazeteler, dergiler, kitaplar ve diğer iletişim araçları bu kapsamda yer almaktadır. Bilgiyi iletmek, eğlendirmek ve etkilemek amacıyla kullanılır. Sosyal medya, internet üzerinden kullanıcıların içerik paylaştığı ve etkileşimde bulunduğu platformları ifade etmektedir. Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn gibi sosyal ağlar buna örnektir. Dijital medya, dijital teknolojiler kullanılarak üretilen ve iletilen medya içeriğini ifade etmektedir. Bu, bilgisayarlar, dijital kameralar, internet gibi teknolojilerin kullanılmasını içermektedir. Web siteleri, dijital fotoğraflar, video oyunları, e-kitaplar ve dijital müzik bulunabilir dijital medya örnekleri arasındadır. Dijital medya genel bir kategoridir ve dijital teknolojilerin kullanıldığı her türlü medyayı içerir. Sosyal medya ise özel bir tür dijital medyadır. Sosyal medya, dijital medyanın bir alt kümesidir. Sanal ya da siber ya da çevrim içi iletişim²¹ aynı anlama gelen kavramlardır.

2.3. Sosyal Medya

Sosyal medya, internet üzerinde kurulan ve kullanıcıların içerik oluşturmaya ve değiştirmesine izin veren uygulamalar grubu olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, sosyal medya kişinin kendisinin ürettiği içeriği paylaştığı ve yayınladığı her türlü platformun genel adıdır. Yıllar boyunca, bireyin her an ve her yerde görünür olma isteği, portre resim sanatıyla başlamış ve fotoğraf sanatıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Günümüzde ise bu istek, sosyal medya kullanımıyla farklılaşarak doruk noktasına ulaşmıştır. Sosyal medya, görsel paylaşımların yanı sıra metin tabanlı iletişim ortamları olan blog, mikroblog, forum, sözlük, sohbet, tanışma odaları gibi çeşitli platformlarla da kendini göstermektedir.²²

Sosyal medya, Web 2.0 teknolojilerini kullanan iletişim ortamlarını temsil eder. İletişimi sağlayan araçlar, iletişim temelli internet siteleri ve internet üzerinde yer alan yayınları da içine alan sosyal medya, insanlar arasında sosyalleşmeyi amaçlayan bir medya türüdür. Yeni iş modelleri, sosyal yapılar ve teknolojik sunumları teşvik etmek amacıyla bireyler, içerikler ve

²⁰ Gümrükçüoğlu, “Görsel Medya ve Din Eğitimi”, 4.

²¹ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 2.

²² Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 26.

veriler arasında etkileşimi kolaylaştıran bir düzeni de ifade eder. Geleneksel medyadan en büyük farkı, bilgi ve haber yayılımının hızının yanı sıra kullanıcılara karşılıklı etkileşim imkânı sunmasıdır. Web 1.0'daki statik internet teknolojilerinin Web 2.0 ile dinamik hale getirilmesi, kullanıcılara içerik oluşturma imkânı tanıyarak sosyal tabanlı bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Sosyal medya uygulamalarının içeriği bireyler tarafından belirlenmekte ve kullanıcılar sürekli olarak bu uygulamalar üzerinden birbirleriyle etkileşim kurabilmektedir.²³

Sosyal medya ile kurulan bağlar, kan bağlarına alternatif olmaya başlamıştır. Bireyler artık “Facebook ailem, Twitter ahalisi, Instagram ailem” gibi ifadeleri kullanmaktadır. Sosyal medyaya olan güven o kadar büyüktür ki, kişiler aileleriyle paylaşmadıkları konuları veya konuşmadıkları detayları, gittikleri yerleri ve hatta yedikleri yemekleri bile sosyal medyadaki arkadaşlarıyla rahatlıkla paylaşabilmektedirler. Çünkü sosyal medya, yeni bir kimlik oluşturmuştur ve bu kimlik, bu platformun kurallarına uymak zorundadır; kendi aile kurallarına uymak zorunda değildir. Birey artık o sosyal medya ailesinin bir ferdidir. Bazı durumlarda, sevdiğimiz doğum günlerimizi hatırlayamayabilir, ancak Facebook gibi medya araçlarına vermiş olduğumuz doğum tarihlerimiz sayesinde tüm arkadaş listemiz bu özel günü kutlayabilmektedirler. Bu tür insani davranışlar, sosyal medyaya yönelişi bireyler için daha fazla cazip hale getirmiştir.²⁴

2.4. Dijitalleşme

Fransızcada “le digital” olarak yer alan kelimenin sözlükteki anlamı “*Verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi*”²⁵ şeklindedir. Dijital kavramı elektronik süreçleri veya araçları nitelemek amacıyla kullanılır. Var olan yaygın anlayışın tersine dijital kavramı, elektronik cihazlar değildir. Verinin elektronik olarak işlenmesi ve gösterilmesidir. Bu bağlamda baktığımızda dijital kavramı bir nevi 1 ve 0'ların bir araya gelmesidir ve bunun sonsuz bir döngüde devam etmesi ile de iki bileşenli veri dizilerinin süreç içinde anlam kazanmasıdır. Türkçe 'de sayısal anlamı olan dijital kelimesi sadece elektronik işlemleri ve araçları nitelendiren bir kavram olarak sınırlı değildir. İnsanoğlu için geçmişten günümüze önemli bir yere sahip olan bilgiyi sayısal yolla işlemeyi niteleyen bir kavramdır. Küreselleşme

²³ Vardarlier - Zafer, “Medya ve Toplum”, 357.

²⁴ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 68-69.

²⁵ *Sesli Sözlük*, “Dijital”, 01 Şubat 2024.

ile önem kazanan dijital dönüşüm bu bakış açısıyla verinin sayısal olarak işlenmesi ve insanlar tarafından kullanılmasıdır.²⁶

Dijitalleştirme “*analog materyalin bilgisayarda depolanması amacıyla sayısal formata dönüştürülmesi işlemi*” şeklinde ifade edilmektedir.²⁷ Dijitalleşme, insan gündelik hayatının ve varoluşunun tüm diyalektik unsurlarını potasında eritmektedir. Artık mekân, zaman, kimlik, benlik, tüketim, üretim ve iletişim müstakil değerler değildir. Dijitalleşmeyle bu değerler yeniden inşa edilmiştir. Enformasyona dayalı ağlar gündelik hayatları örgütlü bir sisteme çevirmiştir. Gündelik hayatın enformasyona dayalı dijitalleşmesini gerek devlet gerek özel sektör kurumlarının işleyişlerinde, ev merkezli çalışma düzeninde, sağlık hizmetlerinde, sosyal hizmet ve eğitim-öğretimde, eğlence sektöründe ve gündelik hayatın işleyen mekanizmasında aktif olarak görmek artık sıradanlaşmaktadır.²⁸

21. yüzyıl insanlık açısından teknolojik değişimlerin hızlı bir ivme kazandığı çağdır. Bilgisayarların ortaya çıkması ve internetin varlığı ile bilgiye erişim daha da kolaylaşmıştır. Teknolojik uygulamalar artık gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Bu süreç, çağın yeni medyası olarak dijital medyayı yine aynı hızla hayatlarımıza sokmuştur. Birçok insanın hayatında kolaylıklar sağlayan dijitalleşme kavramı farklı platformlarda veya özellikle de eğitimde insanları çekmektedir. Dijitalleşme en çok da iletişim, erişim gibi alanlarda kolaylıklar sağlamıştır. Dolayısıyla eğitim-öğretim alanında bu durum bir fırsat eşitliği ortaya çıkarmıştır.²⁹

Dijital kelimesinin tanımı günümüzde oldukça geniştir. Somut bir varlığı olmayan, sadece sanal ortamda bulunan tüm dokümanlar ve belgeler dijital olarak adlandırılır. Mesela maddi bir varlığı ve anlamı olmayan ama bilgisayar ve akıllı telefonlara yüklenebilen e-kitaplar, dersler ve oyunlar dijitaldir.

2.5. İnternet

Araştırma kapsamında internet kavramını daha kapsamlı bir biçimde ele alarak tanımlamak, konunun daha anlaşılır hale gelmesini sağlamak amacıyla önem arz etmektedir. İnternet, dünya genelinde yaygın olarak kullanılan ve sürekli olarak büyüyen bir iletişim ağıdır. İnternet

²⁶ Aras Bozkurt vd., “Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim Ve Dijital Yeterlilikler”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 7/2 (29 Nisan 2021), 36.

²⁷ H. Sekine Karakaş vd., *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü* (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2009), 39.

²⁸ Yelda Karakaş, *Dijitalleşmenin Modern Gündelik Hayata Yansımaları ve Hikikomori Örneği* (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 54.

²⁹ Övünç Meriç Fermanoğlu, “Medyanın Dijital Dönüşümü ve Dijital Medya Türleri”, *Dijital Dönüşüm*, ed. Gonca Telli Yamamoto - Samet Aydın (Maltepe Üniversitesi Kitapları, 2020), 217.

kelimesi, “INTERNational” ve “NETwork” kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Yani internet, bilgisayar ağlarını birbirine bağlayan bu uluslararası iletişim ağını ifade eder. İngilizce kökenli olarak, “inter” (arası) ve “net” (ağ) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur, bu nedenle internet, ağlar arası bir bağlantıyı simgeler.³⁰

İnternet bir donanımdır. Tüm dünyadaki bilgisayarların ve teknolojik cihazların birbirine bağlanmasını sağlayan geniş bir ağıdır. Bilgisayar, tablet veya akıllı telefon gibi herhangi bir cihazla internet sitelerine erişim sağlandığında, kablosuz bağlantı dahil olmak üzere, bu cihaz internetin bir parçası haline gelir. İnternetin oluşumuyla ilgili, nasıl başladığına, kimin tarafından ve hangi amaçla başlatıldığına dair çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. En genel kabul gören teoriye göre, muhtemel bir savaş durumunun varlığını anlamak veya herhangi bir sebep yüzünden telefon üzerinden iletişim kuramayan Amerikan ordusu tarafından 1969 yılında başlatılmıştır. Sonrasında, üniversiteler arasında iletişim sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanılmıştır.³¹ 1980'lerde, önce akademik kurumlar için bir iletişim ağı olarak hizmet verirken daha sonra bireylerin kişisel bilgisayarlar ve telefon hatları aracılığıyla kullanabileceği bir kitle iletişim aracına dönüşmüştür. 1993'ten 1997'ye kadar Web sayfalarına ulaşabilenlerin sayısı 130 binden 30 milyona yükseldi ve 2015'e gelindiğinde bu sayı milyarları buldu.³²

World Wide Web, İnternete bağlı cihazlarımızla oturum açıp kullanabileceğimiz içerik, bilişim ve yazılımdır. Bilginin farklı işletim sistemleri, tarayıcılar ve yazılımlar tarafından okunabilecek şekilde kodlanması gerekir. İlk zamanlarda farklı bilgisayar dilleri vardı ve iletişim ancak aynı dili konuşan bir bilgisayarla mümkün olabiliyordu. Bu teoride hala doğrudur, ancak iki ana sistem; Windows ve Apple'ın iOS'u gibi arkadaşınızdan farklı bir işletim sistemi kullanıyor olsanız bile iletişim kurabileceğiniz kadar uyumludur.³³

İnternet, dünya genelinde birçok bilgisayar sistemini TCP/IP protokolü ile birbirine bağlayan sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde askerî bir proje olarak ortaya çıkan internet, ARPANET projesi ile başladı ve zamanla modern internete dönüştü. Amerikan üniversitelerindeki kullanımının yaygınlaşmasıyla e-posta, NNTP, FTP ve HTTP gibi uygulamalar da gelişti.³⁴

İster “internet” deyin, ister “World Wide Web”, bu olgu son derece geniş, dinamik ve sürekli evrim geçiren bir yapıya sahiptir. Ölçülemeyecek kadar büyük bir hızla büyümeye ve

³⁰ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 17.

³¹ Nicola Morgan, *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*, çev. Eda Pak (Peta Kitap Yayıncılık, 2020), 11-12.

³² Abdurrahman Özkan, *Dijital Çağın Çocukları* (İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2022), 62.

³³ Morgan, *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*, 12.

³⁴ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 18.

değişmeye devam eden bu dijital ağ, sahip olduğu potansiyel nedeniyle hem büyük fırsatlar hem de ciddi riskler barındırmaktadır. Gerçekten de doğru şekilde yönlendirilmediğinde toplumsal ve bireysel düzeyde önemli zararlara yol açabilecek bir güçtür. Ancak, bilinçli ve dikkatli bir yaklaşımla ele alındığında, internet dostane bir araca dönüştürülebilir ve sunduğu imkânlardan en verimli şekilde yararlanmak mümkün olabilir. Bu bağlamda, internetten kaçmak ya da onu görmezden gelmek yerine; onu anlamak, bilinçli bir şekilde kullanmak ve insanlığa hizmet edecek biçimde yönlendirmek gereklidir.³⁵

İnternetin sağladığı imkanlar sayesinde birçok aktivite mümkün hale gelmiştir. Oyun oynamak, görüntülü veya sesli iletişim kurmak, trilyonlarca bilgiye ulaşmak gibi birçok faaliyet, internetin etkisiyle kolaylaşmıştır. İnternet, tüm teknolojiler arasında en hızlı yayılanıdır. Televizyonlar, radyolar ve telefonların gelişimi yıllar alırken, internet birkaç yıl içinde dünyayı etkilemiştir. Şu anda, internet olmayan ev ve işyerleri oldukça nadir durumlar dışında bulunmamaktadır. Bu hızlı gelişimin nereye varacağı konusunda ise farklı fikirler ve teoriler bulunmaktadır.³⁶

2.6. Dijital Yerli, Dijital Göçmen, Dijital Göçebe

Artık internet, sadece özel bir ilgi veya uğraş konusu değil; tamamen sosyal ve bireysel yaşamımızın içinde bulunan, benzersiz bir düzey ve konsepti temsil eden bir parça haline gelmiştir. 1990 öncesi kuşaklar hem internetin varlığını hem de olmadığını deneyimleyebildiler. Ancak 1990 sonrası kuşak, bu iki farklı yaşam tarzını tecrübe etme şansına sahip olamamışlardır.³⁷

Günümüz dünyasında, yeni nesil yoğun bilgi alışverişi trafiğinde kendini ifade etmek için aktif bir şekilde çaba sarf etmektedir. Çoğunluğu çevrimiçi bireylerden oluşan dijital nesil, yeni bir yerleşik topluluğun temellerini atmıştır. Zamanlarının çoğunu internet ve diğer teknolojilerle geçiren bu yeni topluluk, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli isimlerle anılmıştır; yeni bin yılın öğrencileri, internet nesli, teknolojik yerli, dijital yerli gibi. Bu kavramlar arasında sıklıkla kullanılan, Prensky tarafından ortaya atılan “dijital yerli” ve “dijital göçmen” kavramları öne çıkan terimlerdir.³⁸

³⁵ Morgan, *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*, 16.

³⁶ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 18-19.

³⁷ Özkan, *Dijital Çağın Çocukları*, 66.

³⁸ Adile Aşkın Kurt vd., “The Current State of Digitalization: Digital Native, Digital Immigrant and Digital Settler”, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 46/1 (01 Mayıs 2013), 6-7.

Prensky, son dönemde dijital teknolojilerde yaşanan ilerlemelerin kuşaklar arasındaki ayrılıkları daha da artırdığını belirtmektedir. Dijital yerliler, temelde doğdukları andan itibaren teknolojiyle iç içe büyüyen; bilgisayar, tablet, mobil oyunlar ve sosyal medya gibi teknolojik araçların dilini ana dilleri gibi kullanan bireylerdir. Bu yeni nesil genellikle 15 ile 25 yaş arasında yer almaktadır. Dijital yerliler, doğdukları andan itibaren sanal ortama hızla uyum sağlamış ve bu adaptasyon doğal bir süreç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, dijital yerlilerle dijital göçmenler arasındaki ayırım, internet ve benzeri teknolojileri kullanma yaklaşımlarına dayanmaktadır. Bu bireyler, etkileşimli teknolojik ürünleri algılamada ve kullanmada farklılık göstermektedir. Bizim çocuklarımız bu dijital dünyanın gerçek sahipleri olarak kabul edilmektedir. 1985 öncesi doğan dijital göçmenler ise artık bu dijital dünyanın konukları olma konumundadır.³⁹

Palfrey ve Gasser, ‘dijital yerli’ ve ‘dijital göçmen’ kavramlarına bir üçüncüsünü ekleyerek, ‘dijital göçebe’ kavramını ortaya atmışlardır. Dijital yerli ve dijital göçmenlere göre dijital göçebeler daha yaşlı bireyleri temsil etmektedir. Dijital yerlilerin zaten içinde bulunduğu dijital dünyaya, dijital göçmenler ve dijital göçebeler sonradan dahil olmuştur. Dijital göçmenler, dijital dünyada doğmasa da dijital göçebeler kadar dijitale uzak değildir. Dijital dünyaya katılımları sadece daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Öte yandan, dijital yerliler her zaman dijital dünyanın bir parçası olmuş ve analog dünya ile hiç tanışmamıştır.⁴⁰

2.7. Dijital Okuryazarlık

Yapılan araştırmalar, medya sektörünün sürekli gelişme gösterdiğini ve insan hayatına etkisi konusunda gün geçtikçe artan bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşanan bu etki ve gelişmeler, Avrupa’da dijital okuryazarlık kavramının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Ülkemizde 2000’li yılların başlarında gündeme gelen bu yeni kavram ile birlikte, RTÜK çeşitli çalışmalar başlatmıştır. 2007 yılında ise bu ders, seçmeli olarak ortaokul düzeyindeki tüm kurumlarda okutulmaya başlanmıştır.⁴¹

“Medya okuryazarlığı nedir?” sorusuna cevap ararken, farklı kaynaklarda benzer ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Medyadan alınan çeşitli bilgilerin kabul edilmesi, analiz edilmesi, birleştirilmesi, değerlendirilmesi ve yeni bilgilerin oluşturulması, medya okuryazarlığı olarak tanımlanmaktadır. Bazı kaynaklar bu yeteneği eleştirel analiz olarak ifade etmektedir. Bazı

³⁹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 70.

⁴⁰ Kurt vd., “The Current State of Digitalization”, 7-8.

⁴¹ Mesut Gün - İlhami Kaya, “Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Uygulamasının Öğrencilere Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (24 Aralık 2017), 119.

kaynaklar ise medya okuryazarlığını bir bakış açısı, “knowledge-bilgi” yapısı olarak tanımlamıştır. Bu kapsamın geleneksel-görsel bilgisayar okuryazarlığını içerdiği vurgulanmıştır. Ancak, bilgisayar okuryazarlığının yanında teknoloji okuryazarlığının da eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bireyin bilgisayarı nasıl kullanacağını bilmekle birlikte, teknik sorunları çözebilmesi ve teknolojinin toplumu nasıl değiştirdiğini, toplumun teknolojiyi nasıl algıladığını fark edebilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁴²

Medya sektöründeki çarpıcı gelişmeler ve çocukların medya karşısındaki savunmasız durumları, bilim insanlarını çeşitli önlemler üretmeye yönlendirmiştir. Medyanın potansiyel zararlarına karşı öne çıkan önlemlerden biri, insanların ve özellikle çocukların medyanın etkilerine karşı eğitilmesidir. Bu önlemin onaylanmasıyla birlikte, başlangıçta sivil toplum hareketi olan “medya okuryazarlığı” kavramı ortaya çıkmıştır. Zamanla hükümetler bu kavramı benimsemiş ve çeşitli politikalarla desteklemiştir. Medya okuryazarlığı kavramı, bilim insanları tarafından farklı tanımlarla açıklanmıştır. Medya okuryazarlığı, “*etkisi altında kalınan medya mesajlarını belli bir süzgeçten geçirip yorumlamak ve onları eleştirel bakış açısıyla değerlendirmek*” olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca, medya okuryazarlığı, “*medya araçlarından gelen iletileri tüm boyutlarıyla anlamlandırmak ve medya ürünleri oluşturabilmek*” şeklinde genel bir anlamda ele alınabilmektedir.⁴³

Medya okuryazarlığı; belirli bir amaç doğrultusunda kullanılan araç veya sunumdan bağımsız olarak bilginin ustaca toplanması, yorumlanması, test edilmesi ve uygulanması olarak tanımlanabilir. Başka bir perspektifle medya okuryazarlığı, insanların sadece sofistike tüketiciler değil, aynı zamanda sofistike vatandaşlar olmalarına yardımcı olmayı hedeflediği tanımlanmıştır. Bu kapsamda medya okuryazarlığı, reklam, film, televizyon ve dijital medyada yer alan görsel ve sözlü sembollerin bireysel olarak anlamlı hale getirilme yeteneği olarak açıklanabilir. Diğer bir tanımda ise medya okuryazarlığı, sosyal medyanın eleştirel değerlendirmesinde gereken teknolojik, bilişsel, sosyal ve etik becerilerin bir kombinasyonu olarak ifade edilmiştir.⁴⁴

RTÜK ise “*Çeşitli bağlamlarda ve çeşitli biçimlerdeki medya iletilerine erişebilme, bu iletileri doğru algılayabilecek donanıma sahip olma ve en sonunda bizzat iletiler üretebilme yeteneğini içeren medya okuryazarlığı kitlelere kontrol gücü veren, gerçek dünya ve medya tarafından*

⁴² Emel Okur-Berberoğlu, “Medya Okur-Yazarlığı ve Mesajların Anlamlandırma Süreci”, *HAYEF Journal of Education* 10/2 (19 Aralık 2013), 14.

⁴³ Gün - Kaya, “Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Uygulamasının Öğrencilere Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, 120.

⁴⁴ Nilay Köleoğlu, “Medya Okuryazarlığı ve Dil”, *Journal of Awareness* 7/4 (28 Ekim 2022), 164.

yaratılan dünya arasındaki sınırın fark edilmesini sağlayan bir kavramdır.” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Tüm bu tanımların ortak noktası, “*medya iletilerini doğru anlamlandırma ve eleştirel bakış açısı*” olduğu söylenebilir. Medya okuryazarlığı eğitimi ile beraber, özellikle çocuklar ve gençlere kazandırılmak istenen beceriler; medya karşısında bilinçli ve seçici olma, gerçek dünya ile medya dünyası arasındaki farkı kavramak gibi özelliklerdir.⁴⁵

Dijital okuryazarlık, interneti kullanmayı (internet okuryazarlığı) ve bilgisayar kullanmayı bilmeyi (bilgisayar okuryazarlığı) içerir. Bu bağlamda dijital okuryazarlık, sadece bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi dijital cihazları kullanmayı değil, aynı zamanda bu cihazlar üzerinde çalışan yazılımları ve uygulamaları kullanarak değer yaratma yeteneğini de kapsamaktadır. Bu yetenekler, bilgi arama, bulma, doğruyu yanlıştan ayırt etme, problem çözme, karar verme gibi becerileri içermektedir. Araştırmalara göre, Türkiye gibi eğitim sistemi merkezi olan ülkelerde dijital okuryazarlık imkanlarını geliştirmek daha kolaydır. Ülkemizde başlatılan Fatih Projesi de bu çerçevede hem öğrencilere hem de öğretmenlere dijital okuryazarlık konusunda eğitim imkânları sunmayı amaçlamaktadır.⁴⁶

Gelişen teknolojiyle birlikte bilgi kaynakları çeşitlenmiştir ve bu bağlamda internetten alınan yanlış bilgilerin kaynağı da çeşitlenmiştir. Yanlış bilgiyi çocukların web sitelerinden alabilirken, bugün bir YouTube’den veya bir Whatsapp grubundan alabilmektedir. Bu nedenle, geleceğin becerilerinden biri olan internet okuryazarlığı, bu temel adımları sürekli hatırlayarak internet konusunda korunmasız kalmamak için korunmalıdır.⁴⁷

İnternet Okuryazarlığı, BTK tarafından yönetilen guvenliweb.org.tr’den detaylı bir şekilde incelenebilir. Bu kapsamda, İnternet okuryazarlığı beş ana maddeyle şöyle tanımlanmaktadır: Doğru bilgiye ulaşmak için farklı web sitelerini karşılaştırma yeteneği, her bilgiye eleştirel bir bakışla ve sağlıklı bir şüpheyile yaklaşma anlayışı, kişisel veri güvenliği ve güçlü şifre oluşturma önemini kavrama becerisi, amaçlarına uygun ve etkili bir şekilde farklı arama motorlarını kullanma becerisi ile internetin olağan ve potansiyel riskleri konusunda önceden bilgi sahibi olma gerekliliği. Bu beş madde, internet kullanımında bilinçli ve güvenli bir yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.⁴⁸ Burada yer alan doğru bilgiye ulaşma konusunda şu adımlar atılmalıdır: İlk olarak, bilgi kaynağının kurumsal bir web sitesine ait olup olmadığı kontrol edilmelidir; değilse, iletişim ve hakkımızda bölümleri incelenmelidir. Ücretsiz erişilen

⁴⁵ Gün - Kaya, “Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Uygulamasının Öğrencilere Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, 120.

⁴⁶ Tanol Türkoğlu, *Dijital Tefekkür* (Beyaz Yayınları, 2013), 89.

⁴⁷ Buğra Ayan, *Eyyvah Çocuğum Dijital* (İstanbul: Abaküs Kitap - Kampanya, 2019), 52.

⁴⁸ Ayan, *Eyyvah Çocuğum Dijital*, 51.

veri ve hizmetlere her zaman şüpheyile yaklaşılmalıdır. Bilgi doğruluğunu teyit etmek için en az üç farklı kaynaktan bilgi alınmalıdır. Elektronik ortamlardaki ansiklopedilere ve akademik veri tabanlarına üyelik aracılığıyla ulaşarak bilgi edinmek artık mümkündür. Akademik çalışmalarda Google Scholar 'ı, açık kaynak kitaplar için ise www.books.google.com 'u tercih etmek daha güvenilirdir.⁴⁹

Dijitalleşme ve küreselleşmenin artması, toplum ve bireyler üzerinde bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bunlar olumsuz akımlar, oyun bağımlılıkları, ahlaki değer ve davranışların yok olması, mantıklı düşünememek, etik ve hoş olmayan söz ve davranışlarla karşılaşmak, zararlı maddelere bir tıkla ulaşabilmek gibi problemlerdir.⁵⁰ Öğrencilerin, dijital ortamda sahte profillere, yanlış bilgilere ve tanıştığı kişiler ile iletişime dikkat etmesi gereklidir. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.⁵¹ Bilgisayar ve interneti yoğun olarak kullanan öğrenciler olduğu düşünülürse, oluşabilecek psikolojik tehlikelerin bilincinde olmaları ve yetiştirilmeleri artık büyük önem kazanmıştır.⁵²

Öncelikle, dijital teknolojilerin çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için konuyu derinlemesine anlamamız gerekmektedir. Nasıl ki yüzme becerisi yalnızca kitaplardan öğrenilemez ve pratiğe ihtiyaç duyarsa, dijital ortamda çocukların gelişimini destekleyecek doğru yönlendirmeler ve bilinçli rehberlik büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, evrendeki fırsatları keşfetmek ve çocuklarımızın içsel ilham kaynaklarını ortaya çıkarmak için dijital araçlar doğru şekilde değerlendirilmelidir. Bu durumu şu şekilde somutlaştırmak mümkündür: Kalem, yanlış kullanıldığında tehlikeli olabilir; örneğin bir çocuk bir başka çocuğun gözüne kalemi batırabilir. Bu nedenle, belirli bir yaş ve bilinç düzeyine ulaşmadan çocuklara kalem verilmez. Ancak belli bir olgunluk kazanıldığında kalem kullanmak kaçınılmaz ve gerekli bir beceri halini alır. Aynı durum bıçak gibi diğer araçlar için de geçerlidir. İnternet kullanımına ilişkin benimsenmesi gereken yaklaşım bundan farksız değildir. Asıl hedef, çocuğun bilinç düzeyini artırarak dijital araçları güvenli ve etkili bir şekilde kullanmasını sağlamaktır. Ne var ki günümüzde sıklıkla bunun tersi yaşanmakta; internet okuryazarlığı gelişmemiş çocuklara kontrolsüz biçimde tüm dijital imkanlar sunulmaktadır. Bu tıpkı bir bebeğin eline kalem, bıçak ya da testere verilmesiyle benzer riskler taşımaktadır. Bu konuda dikkat çekici bir örnek, Apple Computer, Inc.'ın kurucu ortaklarından Steve Jobs 'un

⁴⁹ Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 52.

⁵⁰ İltuş, "Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları", 530.

⁵¹ Mustafa Kaya, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 15.

⁵² Kaya, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 13.

bir röportajında sarf ettiği şu sözlerdir: “Çocuklarım iPad’e benim gibi bayılmadılar. Çünkü kullanmaları yasak.” Bu açıklama, teknolojiyi üreten bireylerin dahi çocuklarının dijital araçlara erişiminde sınırlayıcı ve bilinçli bir tutum benimsediklerini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.⁵³

Dijital ortamda çocuğu sınırlayıcı ve belirli davranış kalıplarına yönlendiren, hatta onları kategorize eden ve etkileyen içeriklerin yaygınlaştığı çevrim içi endüstriler bulunmaktadır. Ayrıca bununla birlikte aynı dijital ortam içerisinde, çocuğun potansiyelini ortaya çıkarabileceği birçok faydalı araç, kaynak ve teknik bulunmaktadır.⁵⁴ Bu bağlamda dijital ortamın sunduğu fırsatlardan faydalanma ve mevcut risklerinden korunma esnasında temel unsur çocuğun bu doğrultuda ikna ve motive edilmesidir. “İnternette riskler var, kullanma” şeklindeki uyarılar yeterli olmayacaktır. İkna ve motive süreci, çocuğun dijital davranışlarının şekillenmesinde kritik bir role sahiptir. Her birey farklı bir ikna yöntemi ile etkilenebilmektedir. Robotik, kodlama gibi çeşitli araçların hepsi arasında önemli olan, çocuğun o araçlardan birini kullanmaya ikna edilmesidir. Bu bağlamda etkili bir motive ve ikna süreci için çocuğun zihninde dikkatini çekecek hedef veya hayal oluşturulması gerekmektedir.⁵⁵

⁵³ Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 3.

⁵⁴ Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 5.

⁵⁵ Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 6-7.

3. DİJİTAL ÇAĞDA EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ

İnternet, 21. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir şekilde yayılarak birçok yeniliğin ve değişimin tetikleyicisi haline gelmiştir. Günümüzde eğitim alanında gerçekleşen devrimin baş aktörü internet olarak kabul edilmektedir. Yeni medya ve iletişim teknolojileri kapsamında ele alınan bu devrim, geleneksel eğitim yöntemlerinden dijital eğitim yöntemlerine geçişin ardından, eğitim sistemini temelden yenilemiştir. Bu yeni yöntem, öğretmenlere avantajlar sunmanın yanı sıra öğrencilerle iletişim sürecini değiştirmiştir. Genel olarak dijital eğitim, dijital kanalları kullanarak gerçekleştirilen ve tüm eğitim uygulamalarını dijital ortamda gerçekleştiren bir eğitim yöntemidir. Dijital eğitim ortamı, yaratıcılık ve yeniliklere açık olması gibi avantajlarla rekabetçi bir özellik sergilemektedir. Özellikle internet ve yapay zekânın birlikte kullanılması, eğitim alanında önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁶

Dijital çağ, pandemiden önce hayatımıza hızlı bir şekilde girmişti. Pandemi, dijital dönüşümü sadece hızlandırmıştır. Hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda dijitalin daha kolay kabullenilmesine olanak sağlamıştır. “Çocuklarımızın elinden tableti nasıl alırız?” konuşmaları yapılırken, aniden “Öğretmen link atmış, hemen derse gir!” diyerek çocukların uyarıldığı durumlar yaşanmıştır.⁵⁷ Dijitalleşme ve Covid-19 pandemisi, sosyoekonomik ve kültürel vb. birçok değişimi hızlandırmıştır. Bu durum fırsatları ve tehditleri beraberinde getirmiş, teknolojinin eğitimde önemini arttırmıştır.

Eğitim; sosyal, ekonomik ve kültürel alanları etkileme gücüne sahip bir güçtür. Değişime uyum sağlayabilmemiz hiç şüphesiz etkili bir eğitimle mümkün olacaktır. Eğitimcilerin rolü, sadece bilgi yüklemek değil, aynı zamanda yönlendirmek, mentorluk yapmak ve temel becerileri kazandırmak olmalıdır. Dijitalleşme, bağımlılık, verimlilik gibi fırsatları ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Bu noktada eğitim, belirleyici bir faktördür. Albert Einstein’ın “Eğitim, gerçeklerin öğretilmesi değil, düşünmek için aklın eğitilmesidir” sözü, eğitimin temel amacına vurgu yaparak günümüzde daha fazla önem kazanmasını sağlamaktadır.⁵⁸

Dijital çağda, eğitimin amaç ve yöntemlerini gözden geçirmek ve bu yenilikleri toplumun geniş kesimlerine ulaştırmak, bir ihtiyaç haline gelmiştir. Geleneksel anlatım yöntemleri dijital çağda

⁵⁶ Dr. Murat Dağıtmacı - Buse Arslan, “Türkiye’deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi”, *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 208.

⁵⁷ Gazi Kılıçparlar, “Eğitimin Üç Sacayağı: Öğretmen, Öğrenci, Veli”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 76.

⁵⁸ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 45-46.

etkisini kaybetme noktasındadır. Bu durum, eğitimcilerinde yöntemlerini ve içeriklerini gözden geçirmelerini zorunlu hale getirmiştir.⁵⁹

Bu süreçte dijitalleşmeyi bir tehdit unsuru olarak değil, doğru yönetildiğinde bir fırsat ve imkân olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ortaya çıkan yeni dijital gerçekliği anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik bir çaba hem bireysel hem toplumsal düzeyde sağlıklı bir uyum sürecinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelişen teknoloji ve dijital dünya, insanlara ulaşmak, düşünce ve değerlerimizi ifade etmek, çabalarımızı görünür kılmak açısından önemli bir araç olarak görülmelidir. Teknolojiyi tümüyle dışlayarak duvarlar örmek ya da bilinçsizce teslim olarak şekillendirmesine izin vermek, bireyin teknoloji karşısında pasif bir tüketici konumuna gerilemesine yol açacaktır. Bu nedenle dijital gelişmeleri anlamak, bu gelişmeleri anlamlı veriler ve değerlerle bütünleştirmek, süreci açık bir şekilde tartışmaya açmak büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde, dijitalleşmeyi insan merkezli bir yaklaşımla yönlendirmek ve kontrol altına almak mümkün olacaktır.⁶⁰

Dijital çağ, dijital dönüşüme ayak uyduramayan ya da bu dönüşümü kabul etmeyenleri etkili bir şekilde dışlamaktadır. Sadece işletmeleri, kurumları veya öğrencileri değil, aynı zamanda her meslek dalında çalışan bireyleri ve her öğrencinin anne-babalarını dijital dönüşümü kabul etmeye zorlamaktadır. Çocuklar, dijital devrimin içinde büyüdükleri için ebeveynler çocukların nasıl zaman geçirdiğini ve neler yaptığını anlamak adına dijital dönüşüme ayak uydurmak durumundadır. Çünkü dijital dünyada zararlı içeriklerin yanı sıra yararlı içerikler de bulunmaktadır. Ebeveynler, çocuklarını bu zararlı içeriklerden korumak için bilinçli bir rol üstlenmelidir. Aynı şekilde öğretmenler dijital nesle daha iyi bilgi aktarabilmek adına kendi alanlarını dijital ortama taşımaları ve öğrencilerin ilgilerini sürekli derste tutacak etkinlikleri uygulamalıdır. Bu sayede öğrencilerle kuşak çatışması önlenerek daha etkili bir öğrenme ortamı oluşturulabilmektedir.⁶¹

Tarihin her döneminde gerçekleşen sosyolojik ve teknolojik yenilikler, değişimin kaçınılmaz ve engellenemez olduğunu göstermektedir.⁶² Değişim çoğu zaman kaçınılmazdır; ancak bu, onun pasif bir izleyicisi olmamız gerektiği anlamına gelmemektedir. Aksine, değişimi anlayarak ona müdahale edebilir; yönünü, hızını ve etkisini insanlık yararı için

⁵⁹ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 56.

⁶⁰ Turgay Aldemir, “Açılış Konuşmaları”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 14.

⁶¹ Dağıtmaç - Arslan, “Türkiye’deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi”, 218.

⁶² Aldemir, “Açılış Konuşmaları”, 14.

şekillendirebiliriz. Dijital dönüşüm süreci, doğru yaklaşımlar benimsendiğinde toplumsal gelişim ve bireysel bilinçlenme açısından bir umut taşıyabilmektedir.⁶³

3.1. Eğitim

Değişim ve dönüşümün en belirleyici kavramı olarak eğitim, özel olarak konuşulmayı ziyadesiyle hak eden bir kavramdır.⁶⁴ Eğitim, insanlık tarihinin en köklü etkileşim biçimlerinden biridir. Bir toplumun her alanda ilerlemesine yön veren etkenlerin başında eğitim gelmektedir. İnsan, bilgi ve deneyimlerini sonraki nesillere aktarmanın temel yolu olarak eğitimi kullanmaktadır. Bu nedenle eğitimin zorunlu bir gereklilik olduğu ortadadır. İnsanlar tarih boyunca eğitimi nasıl uygulayacaklarına dair çeşitli strateji, yöntem arayışına girmiş ve eğitimle ilgili farklı tanımlar yapmışlardır. Eğitim toplumlar için vazgeçilmez bir unsurdur.⁶⁵

Eğitim, insan faaliyetleri ve etkileşimleri sonucu oluşan, doğumdan başlayıp mezara kadar devam eden geniş bir çerçeveye sahiptir. Farklı tanımlar olmakla beraber Türkiye’de Eğitim Bilimleri alanında kabul gören tanımlardan ilki Selahattin Ertürk’e aittir. Ertürk’e göre eğitim, *“Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.”*⁶⁶ Cemal Tosun bu tanımları biraz değiştirip şu şekilde tanımlamıştır: *“Eğitim, bireyin davranışında, kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir.”*⁶⁷ Jill Biden ’in *“Eğitim, insan potansiyelinin kilidini açmaktır”* ve Albert Einstein ’ın *“Eğitim, gerçeklerin öğretilmesi değil, düşünmek için aklın eğitilmesidir”* ifadesi, eğitimin temel hedefini etkili bir şekilde ortaya koymaktadır.⁶⁸ Acar Baltaş, *“Üzüntü, utanma, suçluluk duygusu hissetmeyen; hayal kırıklığı, başarısızlık duygusu yaşamayan çocuklar büyüdülerinde empatiden yoksun, bencil, kolay yalan söyleyen, fırsat bulunca hile yapan, yakalandıklarında da utanmayan yetişkinler oluyor. Sonra 'Bunlar nasıl insanlar?' diye şaşırıyoruz.”* diyerek, eğitimin sınıflara hapsolmeması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁶⁹

Eğitim; aile, okul, cami, Kur ’ân kursu, vb. gibi birçok kurumda gerçekleştirilmektedir. Her bir kurumun verdiği eğitim diğer kurumdaki eğitimi etkilemektedir. Ancak eğitimin temeli ve bireyin hayatında etkileyici olan kısmı ailede gerçekleşmektedir. Birey, pek çok tutum ve

⁶³ Aldemir, “Açılış Konuşmaları”, 15.

⁶⁴ Kılıçparlar, “Eğitimin Üç Sacayağı: Öğretmen, Öğrenci, Veli”, 75.

⁶⁵ Ercan Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi* (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6.

⁶⁶ Yıldız Kızılabdullah, “Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan - Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 42.

⁶⁷ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık, 2021), 18.

⁶⁸ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 54-55.

⁶⁹ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 55.

davranışları ilk önce ailesinde gözlemleyip, temel duyguları yine ailesinde öğrenmektedir. Dini yaşam biçimini ilk olarak aile fertlerinden öğrenip taklit ederek benimsemeye çalışmaktadır. Bu şekilde, büyük ölçüde dinî hayatları şekillenmektedir.⁷⁰

3.2. Dijitalleşme ve Eğitim

Dijital dünya salgınla birlikte bize tercih değil kaçınılmaz bir gereklilik olarak sunuldu ve günlük yaşantımıza hızla entegre oldu. “Bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” sözü, küresel düzeyde sıkça dile getirilen bir gerçek haline geldi.⁷¹Artık günümüz dünyası teknolojiye bağımsız olarak ele alınamamaktadır. Teknolojinin sunduğu imkânlar ile daha birçok alanda dijitalleşme yaşanmaktadır. Geçmiş dönemlerde bilgiye erişim noktasında bazı zorluklar yaşanmaktaydı. Bu durum beraberinde sosyo-ekonomik düzeyde eşit olamayan bireyler arasında fırsat eşitliği oluşturmaktaydı. Artık büyük oranda problemlerin çözüldüğü, teknoloji bağımlılığının artış gösterdiği ve fırsat eşitliğinin sağlandığı söylenebilmektedir.⁷²

Dijital teknolojiye felsefe kazandırmak için kavramı tanımak ve anlamak gereklidir.⁷³ Dijitalleşme, analog materyallerin sayısal formata dönüştürülmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu süreç, bilginin depolanması ve erişimini kolaylaştırarak öğrenci ile öğretmen rollerinde değişikliklere yol açmaktadır.⁷⁴Dijitalleşme eğitime sağladığı avantajlar ile bilgi kirliliği gibi zorlukları beraberinde getirmektedir. Kullanılan materyallerin elemeden geçirilmesi önem taşımaktadır. Dijital eğitimde hatalara anında geri bildirim alma avantajı, eğitim sürecini kısmen de olsa olumsuz etkileyebilmektedir. Öğrencinin düşünme becerileri azalmakta ve kolaylığa alışmaktadır. Bu nedenle düşünme becerilerini desteklemek ve teşvik etme adına öğrencilere açık uçlu sorularla yaklaşılmalıdır. Dijitalleşme çocukları bireyselleştirmemeli ve sosyal hayattan koparmamalıdır. Dijitalleşme, hareketsizlik ve ekran bağımlılığı gibi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Bu bağlamda dijital araçları dengeli bir şekilde kullanmaları teşvik edilmeli, sosyal etkileşimleri desteklenmelidir.⁷⁵

⁷⁰ Ömer Özdemir, “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (25 Kasım 2019), 313-344.

⁷¹ Gazi Kılıçparlar, “Açılış Konuşmaları”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 20.

⁷² Ayşe Bozkurt, *Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları ve Dijitalleşme* (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.

⁷³ Mehmet Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 155.

⁷⁴ Yusuf Ada, “Dijitalleşme ve Eğitim”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Tire Kitap, 2023), 128.

⁷⁵ Ada, “Dijitalleşme ve Eğitim”, 128-129.

İnsanoğlu dünya var olduğundan beri birçok küresel sorunlar, felaketler ve salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Yakın zamanda yaşanan pandemi nedeniyle; tüm dünya evlere kapanmak zorunda kalmıştır. Bu durum eğitim-öğretim başta olmak üzere tüm sektörlerde alternatif yollar üretilmesine yol açmıştır. Dijitalleşmenin sağladığı imkân ve kolaylık sayesinde eğitim-öğretim alanında televizyon ve EBA gibi platformlar oluşturularak öğrencilerin ders işlemelerine olanak sağlanmıştır. Sınavlar elektronik ortamda gerçekleşmiştir. Günümüzde artık eğitim-öğretim faaliyetleri farklı zaman ve mekânlarda farklı araçlar kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Her zaman ve her yerde eğitim-öğretim hâkim olmuştur.⁷⁶

Birçok ülkenin gündeminde olan eğitimde dijital dönüşüm araştırmalarına bakıldığında okul sisteminin dijitalleştirilmesi politikaları en iyi ihtimalle uygunsuz ve en kötü ihtimalle pedagojik açıdan zararlı olduğu söylenebilmektedir. Bu durumda anaokulundan üniversiteye kadar okul sistemini dijitalleştirme arzusu neden bu kadar büyüktür?⁷⁷ Okul sisteminin dijitalleşme sürecine bakıldığında, ilk çalışmalar genellikle öğrenci başarısı üzerinde ikna edici bir etkinin olmadığını öne sürmektedir. Özellikle PISA programından elde edilen son veriler, güçlü bir olumsuz etkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu süreci durdurmak veya yavaşlatmak için bir çaba gösterilmemektedir. Bu durumun tek mantıklı açıklaması ekonomiktir. İnsanların yerine kısmen veya tamamen dijitali ikame ederek, uzun vadede öğretim maliyetlerinde önemli bir düşüş öngörülebilmektedir.⁷⁸ Bugün, neredeyse tüm gelişmiş ülkeler, yoğun bir okul kitleselleştirme sürecine tabi tutulurken, öğretmenlere düzenli bir şekilde ödeme yapmakta zorlanmaktadır. Bu çıkmazdan kurtulmak adına meşhur “dijital devrim” den daha iyi bir çözüm hayal etmek zordur. Öğretmen, etkinliği esas olarak öğrencilere günlük dijital programlarını göstermek ve aynı zamanda dijital yerlilerimizin kendi koltuklarında sessiz kalmalarını sağlamaktan ibaret olan bir tür antropomorfik servis kapağı haline gelmektedir. Basitçe, düşük nitelikli ve düşük maaşlı öğretmenler hedeflenmektedir.⁷⁹

Dijitalin dini olmaz, kullanım amacı olur sözü bağlamında dijital teknolojilerin inanç sistemine sahip olmadığını, ancak kullanım amacının olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla önemli olan dijital teknolojilerin, kimin tarafından üretildiğinden ziyade, neye hizmet ettiğidir.⁸⁰ Şüphesiz internet dünyadaki tüm bilgileri içermektedir. Ama ne yazık ki evrendeki tüm saçmalıkları

⁷⁶ Ali Gökhan Süner, “Eğitimde Dijitalleşme Çağı”, *Kapadokya Eğitim Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2020), 28-34.

⁷⁷ Michel Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, çev. Ömer Kemal Buhari (İstanbul: İnsan Yayınları, 2022), 120.

⁷⁸ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 121.

⁷⁹ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 122.

⁸⁰ Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 160.

da içermektedir. Akademik, kurumsal, gazetecilikle ilgili ya da ansiklopedik nitelikte sözde ciddi siteler, şimdiye kadar bahsedilen akademik çalışmaların ve unsurların gösterdiği üzere her zaman güvenilir, dürüst ve eksiksiz olmaktan uzaktır.⁸¹

Dijitalleşmeden kaçamayacağımız bir gerçektir ama insanın kendini tamamen teslim etmemesi de gereklidir.⁸² Dijitalleşme, devlet yönetimi ve eğitim gibi kamusal alanlarda şeffaflığı artırarak bireylerin daha katılımcı bir demokraside yaşamasına olanak tanımaktadır. Eğitim modelleri ve kurumları bu değişimden etkilenecek dönüşmektedir. Hayat boyu eğitim, deneyime dayalı öğrenme ve her zaman her yerden erişilebilir eğitim modelleri, gelişecek konular arasındadır.⁸³ Bu noktada uzaktan eğitim sistemleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca yapay zekâ destekli uzaktan eğitim sistemi üzerine çalışılmaktadır. Eğer bu alanda olumlu sonuçlar alınır, yüz binlerce öğretmene olan ihtiyaç azalacak mı veya ihtiyaç kalacak mıdır?⁸⁴

3.3. Dijitalleşme ve Öğretmen

Dijitalleşme süreci, eğitim sistemlerinin işleyişini ve öğretmenlik mesleğini köklü biçimde etkilemektedir. Bu dönüşüm, öğretmenlerin rehber, kolaylaştırıcı ve dijital okuryazarlık konusunda yönlendirici bir rol üstlenmelerini gerekli kılmaktadır. Sokrates’in “*Öğrencilerinize bir şey öğretmeyin, onların düşüncelerini sağlayın. Çünkü onlar düşünmeye başlarsa zaten kendi çabalarıyla öğrenirler. Ve çaba sonucu öğrenilen bilgi, en kalıcı bilgi olur. Asla silinmez...*” sözü, çağdaş öğretim anlayışında geçerliliğini korumaktadır. Öğrencilerin düşünme, sorgulama ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik bir yaklaşım, kalıcı öğrenmenin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğretmen, dijital çağda bir mentor olarak konumlanmalıdır. Bilgiye ulaşma yollarını gösteren bir rehber niteliği taşınmalıdır.⁸⁵

Dijital teknolojilere ilişkin yeterlilik ileri yaşlara bırakılacak bir beceri değildir. Bilakis, dijital farkındalık küçük yaşlardan itibaren kazandırılmalıdır. Böylece bireylerin dijital kültüre bilinçli biçimde uyum sağlamaları hedeflenmelidir. Dijitalleşme bir sorun değildir. Bilinçli kullanıldığında bir fırsat ve öğrenme aracı olabilmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin dijital becerilerini geliştirmeleri, teknolojiyi pedagojik amaçlarla kullanabilmeleri ve bu süreçte düzeltici–yönlendirici bir rol üstlenmeleri önem arz etmektedir.⁸⁶

⁸¹ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 126.

⁸² Ada, “Dijitalleşme ve Eğitim”, 130.

⁸³ Türkoğlu, *Dijital Tefekkür*, 390.

⁸⁴ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 158.

⁸⁵ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 56.

⁸⁶ Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 154-155.

Eğitimde dijital materyallerin kullanımı, yalnızca teknolojiye erişim sağlamakla sınırlı değildir. Ayrıca dijital okuryazarlık bilincinin oluşturulması, öğrencilerin bilgiyi sorgulaması, analiz etme ve güvenilir kaynaklardan faydalanma becerilerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Teknolojiyi tamamen yasaklamak yerine, avantaj ve dezavantajları ile değerlendirmek ve öğrencilere doğru yönlendirmeler yapmak işlevsel bir yaklaşım olacaktır.⁸⁷ Bu noktada geleneksel yöntemlerle dijital araçların birlikte harmanlandığı hibrit öğretim modelleri öne çıkmaktadır. Öğretmenin dijital dönüşümdeki rolü, yalnızca araç kullanmakla sınırlı değildir. Çağın gerekliliklerini yakalayan, dijital gelişmeleri takip eden ve öğrencilerine bu doğrultuda rehberlik eden bir öğretmen profili hedeflenmelidir. Öğretmenler arasında dijital materyal kullanımına yönelik destekleyici iş birliklerinin artırılması, mesleki gelişim eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve dijital pedagojik yeterliliğin güçlendirilmesi gerekmektedir.⁸⁸

Dijital bilincin erken yaşlarda kazandırılması, bireylerin bu kültüre sağlıklı biçimde entegre olabilmeleri açısından kritik önem taşımaktadır. Çocukları bu ortamdan izole etmek günümüzde pek mümkün değildir. Bu nedenle hem çocukların hem de ebeveynlerin dijital farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik eğitim çalışmaları yürütülmelidir.⁸⁹

Wardill 'in ifade ettiği gibi, “*Sıradan öğretmen anlatır, iyi öğretmen açıklar, yetenekli öğretmen yapar ve gösterir, büyük öğretmen ise esin kaynağı olur.*”⁹⁰ Bu bakış açısıyla öğretmenler, yalnızca bilgi veren değil; aynı zamanda ilham veren, yönlendiren ve dijital çağa uyum sağlayan bir kimlik kazanmalıdır. Dijitalleşme süreci, öğretmenler için hem bir sorumluluk hem de öğrencilerin geleceğine yön verme noktasında önemli bir fırsattır. Dijitalleşme süreci, özellikle çocuklar ve gençler açısından dikkatle yönetilmesi gereken bir dönüşümdür. Bu sürecin bireylerin özgün kimliklerini destekleyecek şekilde yapılandırılması, teknolojik gelişmelerle uyum içinde olmalarını sağlamak açısından önemlidir.⁹¹

Dijital çağda bireyin kimlik gelişimi yalnızca bireysel çabayla değil, aynı zamanda ebeveynlerin ve eğitimcilerin bilinçli rehberliğiyle mümkündür. Dijitalleşmenin sağlıklı yönetimi konusunda ailelere önemli sorumluluklar düşmektedir. Dijital araçları etkin kullanabilmeleri ve çocuklarına rehberlik edebilmeleri için öncelikle ebeveynlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi gerekmektedir.⁹² Zira aile ve öğretmenler, çağın

⁸⁷ Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 156.

⁸⁸ Ada, “Dijitalleşme ve Eğitim”, 130.

⁸⁹ Mehmet Akif İnci vd., “Dijital Kültür ve Eğitim”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 37/2 (21 Ağustos 2017), 497.

⁹⁰ Gül, “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”, 55.

⁹¹ Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 157.

⁹² Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 164.

gereklerini yeterince kavrayamadıklarında, çocukların benimsediği dijital kültürle aralarında ciddi bir iletişim kopukluğu oluşabilmektedir.⁹³ Bu durum, yetişkin bireyleri dijital çağın aktif üreticileri değil, pasif tüketicileri hâline getirme riski taşımaktadır. Bu nedenle hem ailelerin hem de eğitimcilerin dijitalleşme karşısında bilinçli, yönlendirici ve eleştirel bir tutum benimsemeleri gerekmektedir. Özellikle öğretmenlerin, bireysel farklılıklar gösteren öğrencilere empatik, kapsayıcı ve destekleyici yaklaşımlar sergilemesi, dijital dünyada karşılaşılabilecek olumsuzluklara karşı koruyucu bir eğitim ortamı oluşturmaları açısından önem taşımaktadır.⁹⁴ Eğitimin sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal gelişimi gözetin bütüncül bir süreç olduğu unutulmamalıdır.

3.4. Dijitalleşme ve Din

Teknolojik ilerlemenin hızlı gelişimi ile ortaya çıkan dönüşümün, birey ve toplumlara yansımalarının önemli alanlarından biri dindir.⁹⁵ Dinler, tarih boyunca geniş kitlelere ulaşabilmek ve mesajlarını iletebilmek adına dönemin teknolojik imkânlarından yararlanmışlardır. Toplumsal değişime ayak uydurabilmek ve çağın gereklerine cevap verebilmek adına teknolojiyi kullanarak evrim geçirmişlerdir.⁹⁶ Din, toprakların kaderini şekillendiren, yaşayış biçimini oluşturan ve tarihin akışını değiştirebilme gücüne sahip önemli bir fenomendir.⁹⁷

Dijital teknolojinin gelişimi, işlevselliği, yeni medya ortamlarının çeşitlenmesi, din ile etkileşimin artması günümüzde yeni tanımlar ve kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda “Dijital Din” kavramının son yıllarda daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. “Sanal Din” ve “Online Religion /Religion Online” tanımlarını içeren “Dijital Din” terimi, dijital medya ve kültür aracılığıyla ortaya çıkan din olgusunu ifade etmektedir. Bu tanım, sadece çevrimiçi ortamda ifade edilen bir din anlayışını içermemektedir. Aynı zamanda dijital medyanın ve platformların, dini pratiği nasıl şekillendirdiğine ve dini pratiklerinde nasıl şekillendirdiğine işaret etmektedir.⁹⁸

⁹³ Makas, “Dijitalleşme ve Öğretmen”, 159.

⁹⁴ Aldemir, “Açılış Konuşmaları”, 16.

⁹⁵ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 46.

⁹⁶ Esra İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi* (Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 42.

⁹⁷ Berrin Sarıtuğ, *Üniversite Gençliğinin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Sosyal Medya Deneyimi (Bursa Uludağ Üniversitesi Örneği)* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 84.

⁹⁸ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık”, *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 123-124.

Dinsel gelenekler ile uygulamaların değişmez ve katı bir doğaya sahip olduğu iddia edilmektedir. Ancak, dinler statik değil, dinamik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla dinler sosyal dünyadaki değişmelere bağlı olarak sürekli dönüşmekte, gelişmekte ve uyum sağlamaktadır. İnternet ve yeni medyanın gelişmesiyle birlikte dini inanç ve uygulamalarda değişmeler söz konusu olmaktadır.⁹⁹

İnternetin keşfi ve küresel olarak yayılması, sadece iletişimde yeni bir dil oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda dini iletişim açısından önemli bir değişiklik getirmiştir. Bu gelişme, dini değerlerin modern hayatta yeniden öne çıkmasıyla birlikte, dinin toplumsal hayatın önemli bir unsuru haline gelmesine neden olmuştur. Teknolojik yenilikler ile uygulamaları takip eden dini cemaatler ve gruplar, çağın gerekliliklerine uyum sağlamak adına değişimlere ayak uydurmaktadır. Dinler kitle iletişim araçları ve geleneksel medya organları aracılığıyla iletilerini tüm dünyaya aktarmaya çalıştıkları gibi internetin sunduğu fırsatlardan da büyük ölçüde yararlanmaktadırlar. Artık görsel ve işitsel sanal dini yayınlar yapılmakta, sanal ibadet mekanları açılmakta, sanal fetvalar ve sanal hac imkanları sunulmakta, dinlerin kutsal metinleri herkesin erişimine açık olarak sunulmaktadır.¹⁰⁰ İnsanlar, internet aracılığıyla fitre ve zekatlarını verme, namaz vakitlerini öğrenme, kutsal mekanları sanal olarak ziyaret etme, Kur'an-ı Kerim'in tefsirini okuma, dini kitap ve interaktif dini bilgi içeren CD'ler satın alma, e-posta yoluyla dini duygularını paylaşma, kanaat önderlerinin dini açıklama ve vaazlarını okuma, ayrıca dini konulardaki sorularına cevap arama gibi birçok hizmete erişebilmektedirler.¹⁰¹

Dijital çağda, sözlü veya yazılı olarak aktarılan dini literatürün önemli bir kısmının dijital ortama taşındığı ve geniş kitlelere ulaştırıldığı gözlemlenmektedir. Web siteleri, sosyal medya platformları, forumlar ve bulut depolama uygulamaları herkesin erişimine açık milyonlarca dini dokümanı barındırmaktadır. Ayrıca, Google Play Store, Apple Store gibi platformlar içinde bulunan uygulamalar; Kur'an, hadis, tefsir, meal, ilmiyal gibi dini içeriklere kolay erişim sağlamıştır. Bu dijital kaynaklar, bireylerin dini bilgilere ulaşımını büyük ölçüde kolaylaştırmış ve dini literatürün dijital dünyada daha geniş bir kitleye yayılmasına olanak tanımıştır.¹⁰²

Tim Hutchings, dini mobil uygulamaların etkileri üzerine yaptığı araştırmada, dijital İncili ele alarak uygulamaların pozitif ve negatif yönlerini anlamaya çalışmıştır. Hutchings, bu tür

⁹⁹ Hasan Hüseyin Aygöl - Gamze Gürbüz, "A Semiotic Analysis of Digital Educational Games with Religious Themes for Children", *Journal of Qualitative Research in Education* 9/25 (31 Aralık 2020), 53.

¹⁰⁰ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 37.

¹⁰¹ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 38.

¹⁰² Haberli, "Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık", 122.

uygulamaların erişim kolaylığı, çalışmayı kolaylaştırma, aynı uygulamayı kullananlarla etkileşime girme ve düzenli okumaya teşvik etme gibi avantajları olduğunu belirtmektedir. Ancak, dijital ortamda okunan İncil'in kutsallık statüsünün azaldığını ve matbuyla oranla İncil'le daha az anlamlı bir ilişki kurulduğunu ifade etmektedir. Hutchings 'in belirttiği avantaj ve dezavantajlar, dijital teknoloji ile harmanlanmış diğer dini pratikler için genelleştirilebilir değerdedir. Örneğin, dijital ortamda Kur'an okuma konusunda benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Geleneksel din anlayışında matbu bir Kur'an okumanın belirli adetlere uygun olması beklenirken; Kur'an'ı abdestli eline almak, uzanarak okumamak gibi dijital ortamda bu adetlere uymak genellikle bir gereklilik olarak hissedilmemektedir. Diğer yandan, Kur'an metninin dijital ortamda bulunması, matbu Kur'an'a atfedilen kutsallık seviyesinde aşınmaya neden olabilmektedir.¹⁰³

İslam Batı'da eğitim alan Müslüman öğrenciler, iş arayan Müslüman uzmanlar ve denizaşırı ülkelerde siyasi sürgün yaşayan Müslümanlar tarafından internet teknolojilerinin kapısını aralamıştır. İlk başlarda, online veri tabanları aracılığıyla Kur'an'dan alıntılar ve İslam hakkında temel bilgilerle kendine yer bulmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra binlerce insan çevrimiçi dua, sanal mum yakma eylemleri ve bu trajediyle başa çıkma çabaları kapsamında internet sitelerine yönelmiştir. Zaman içerisinde birçok dini web site içeriğini yenilemiş, sitelerini İslam'a özgü bölümlerle donatmış, 11 Eylül olayı ve sonuçları hakkında Müslümanlarla diyalog kurmak için fırsatlar sunmuştur. Böylece çeşitli İslami gelenekler hakkında daha fazla bilgi edinme ortamı oluşmuştur. İslam'ın ne anlama geldiği ve Müslüman kimliği, geniş bir kitle tarafından merakla takip edilmiştir. Bu nedenle Müslüman ülkelerin İslam'a ait web sitelerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının İslam'ın internete daha fazla entegre olmasında önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁴

Din, ihtisas alanı olmamasına rağmen herkesin üzerinde konuştuğu enformasyon kirliliğinin yaşandığı bir alandır. Sosyal medyada, cahilce paylaşımların yanı sıra kıyamet günü ile ilgili ayet veya hadisler, âlimlerin sözleri gibi bilgiler yalan yanlış paylaşılmaktadır. Mevlana'nın sözleri 280 karaktere sığdırılmaya çalışılırken eksik bilgi verilmekte veya ayetin/hadisın yanlış yorumlanmasına sebep olunmaktadır. Diğer kitle iletişim araçlarını denetleyen bir RTÜK olduğu halde, sosyal medyada böyle bir denetim mekanizması bulunmamaktadır. Bu durumda,

¹⁰³ Haberli, "Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık", 126.

¹⁰⁴ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 42.

dinle ilgili yanlış bilinen şeylerin doğrularını aktaracak bir referansa duyulan ihtiyaç belirgin hale gelmektedir.¹⁰⁵

Dijital, dindarlar ile dini gruplar içinde sıklıkla kullanılan önemli bir tebliğ ve ifade aracıdır. Aynı zamanda, dinin popülerleşmesiyle birlikte din kullanılarak maddi kazanç elde edilmektedir. Modern dünyada dijital ve dinin etkileşimi kaçınılmazdır. Bu etkileşimi engellemenin pratik bir yolu ya da seti bulunmamaktadır. Engellemek bir fayda sağlamayacaktır. Dolayısıyla, sorunun çözümü “dijital ve dinin etkileşimini nasıl engelleriz?” değil, “dijital ve dinin etkileşimi nasıl sağlıklı bir düzlemde olur?” şeklinde düşünülmelidir. Bu sağlıklı etkileşimi kurabilmek için, öncelikle dijitalin ilkelerine göre dini sunan yaklaşımlardan kaçınılmalıdır. Dini programlar, web siteleri veya sosyal medya sayfaları oluşturulurken, dijitalin ilkelerine teslim olmayan yaklaşımlar ve çalışmalar benimsemek önemlidir.¹⁰⁶

Dini medya okuryazarlığı eğitimi verebilecek bir kurum veya meslek grubu henüz oluşmamıştır. Bu eğitime, iletişim ve ilahiyat fakültelerinden, medya ve din konularına ilgi duyan akademisyenlerin katkılarıyla bir medya ilmi haline oluşturularak başlanabilir. Bu ilmi halde ortaya çıkan ilkeleri, topluma ulaştırmanın yolları araştırılmalı ve işbirlikçi bir yaklaşımla yaygınlaştırılmalıdır.¹⁰⁷ İlahiyat fakültelerinde *Dini Medya Okuryazarlığı* dersleri, akademik çalışmalar belirli bir olgunluğa ulaştıktan sonra müfredat içerisine eklenmelidir. DİB personeli ve MEB DKAB/İHL meslek dersleri öğretmenleri için hizmet içi eğitim programları ile anne-babalara yönelik medya eğitimi seminerleri düzenlenmelidir. Bu sayede toplumun dini medya konusundaki bilinci artırılabilir ve sağlıklı bir medya etkileşimi sağlanabilir.¹⁰⁸

3.5. Din Eğitimi

Eğitimin bir boyutu olan din, insan ile Allah arasındaki kutsal ve manevi ilişkiyi temsil etmektedir. İnsanın koşulsuz bir şekilde var olduğuna inandığı Yaraticıya yönelişini ve O'nun tarafından kuşatılışını ifade etmektedir. İnanan bir birey için din, hayatın bizzat kendisi olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Bir toplumun belirli bir dini yaşaması, o toplumun sosyolojik, psikolojik ve kültürel yapısına etki etmektedir. Dolayısıyla din, inanan insanın kararlarında, yaşamını sürdürmede, karşılaştığı zorluklar veya kolaylıklar karşısındaki tutumunda etkili bir rol oynar.

¹⁰⁵ Sarıtuğ, *Üniversite Gençliğinin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Sosyal Medya Deneyimi (Bursa Uludağ Üniversitesi Örneği)*, 89-90.

¹⁰⁶ Dr. Öğr. Üyesi Bilal Yorulmaz, “Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler”, *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 100-101.

¹⁰⁷ Yorulmaz, “Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler”, 101.

¹⁰⁸ Yorulmaz, “Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler”, 102.

¹⁰⁹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 16.

Din, insanın tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkileri, birey ve toplum hayatını etkileyen belirleyici bir kurumdur. Her çağda düşünürlerin ve sosyal bilimcilerin odak noktası olmuştur. Dinin etkilerini bilinçli ya da bilinçsiz sürdürebilmesi ile sonraki nesillere aktarabilmesinin en doğal yolu ise eğitimidir. Din eğitimi daha iyi anlayabilmek için öncelikle din eğitiminin sınırlarını belirlemek ve tanımını yapmak önemlidir.¹¹⁰

Din, günümüzde olduğu kadar hem geçmişte hem özelde insanı ve genelde toplumları her yönüyle etkileyen olguların belki de en önemlisidir. Bunun için kurumlar, yöntemler ile teknikler geliştirilmiş ve hala geliştirilmeye de devam edilmektedir. Din, eğitimin tanımında olduğu gibi üzerinde birçok tartışma yapılan kavramların başında gelmektedir. Her alan kendi açılarından değerlendirerek tanımlamaya çalışmıştır. Farklı bakış açılarıyla yapılan tanımları içine alacak biçimde, dinin hem yaşam tarzı hem de dogmatik yönünü bir bütün halinde ele alarak şöyle bir tanımlama yapılması mümkündür: “*Din eğitimi, bireyin fıtratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir.*”¹¹¹ Tosunun tanımına göre din eğitimi kavramından anlaşılması gereken; “*bireyin dini davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri süreci*” olmalıdır.¹¹²

Dinin öğretilmesi için yapılan bütün faaliyetler, birer din eğitimi olarak değerlendirilmektedir.¹¹³ Din eğitimi, temelde insanların dini kurallar doğrultusunda yönlendirilmesi ve yetiştirilmesini ifade eden bir insan eğitimidir.¹¹⁴ Doğru zamanda başlanan din eğitimi, çocukların duygusal gelişimini kalıcı bir şekilde etkilemektedir. Çocukların sevgi, güven ve bağlanma duyguları, gelişim özellikleri göz önüne alınarak din eğitimiyle güçlendirilebilmektedir. Aynı şekilde, saldırganlık, korku ve endişe gibi duygular din eğitimi aracılığıyla engellenebilmekte ve azaltılabilmektedir. Din eğitimi, çocuklardaki ruhsal sorunların üstesinden gelmede yardımcı olması, kültürel değerlere uyum sağlamada destek olması nedeniyle okul öncesi eğitimin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir. Çocuklara manevi bir temel kazandırma, duygularını kontrol etme becerisini geliştirme ve sosyal çevreye uyum sağlama konusunda din eğitiminin ertelenmemesi veya aksatılmamasına dikkat

¹¹⁰ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 10.

¹¹¹ Muhiddin Okumuş, “Din Eğitimi’ nin Bilimselleşmesi /Neliği”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan - Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 61.

¹¹² Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 29.

¹¹³ Suat Cebeci, *Din Eğitimi: Öğretim, Yöntem ve Teknikler* (Köln: Plural Publications, 2019), 25.

¹¹⁴ Prof. Dr. Hasan Çelikkaya, *Din Eğitimi İhtiyacı* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 129.

edilmelidir.¹¹⁵ Çocukluk döneminde temelleri atılan din eğitimi, dijital çağın getirdiği kimlik ve anlam krizlerine karşı bireyi güçlendirecek vicdan merkezli bir yaklaşımın zeminini oluşturacaktır.

İnsanlık, dijitalleşme, yapay zekâ ve küreselleşmenin etkisiyle yeni bir dönem yaşamaktadır. Böyle bir çağda, geleneksel üst anlatılar bireyin zihnini ve kalbini anlamlandırma noktasında yetersiz kalabilmektedir. Bu durum, dinî anlatının yöntem ve muhteva açısından yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, “Peki, bugünün insanında yeni değerleri, hakikati ve anlamı ifade etmek için nasıl bir yöntem uygulamak gerekir?” sorusuna verilecek cevaplardan biri, kuşkusuz “vicdan” kavramının merkeze alınmasıdır. Vicdan, insanın doğasında var olan ve tüm inanç sistemlerini kuşatabilecek kadar evrensel bir bilinç düzeyidir. Vicdan ilahi hakikatlerin tarih boyunca farklı dil ve üsluplarla ifade edilmiş özünü temsil etmektedir. Vicdan dinin evrensel değerlerini, insan onurunu, adaleti, merhameti ve sorumluluğu temel alarak farklı inanç mensupları arasında bir ortak zemin oluşturabilmektedir.¹¹⁶ Bu nedenle, dini anlatının yeniden inşasında hem yöntemsel hem de içeriksel açıdan çağın ruhuna uygun bir yaklaşım benimsenmelidir.

Son yıllarda kamuoyunda sıklıkla dile getirilen “Toplumumuzda hakikat arayışı çerçevesinde gençlerin arasında deizmin yaygınlaştığı ve ateizmin artış gösterdiği” yönündeki yargı, yeniden ele alınmaya muhtaçtır. Bu tür genellemeler, genç kuşağın dini değerlere yönelik tutumunu yeterince değerlendirmemektedir. Dijital çağın etkisiyle birlikte görsel medya araçlarının yaygınlaşması, bireysel kimlik ve inanç arayışlarını daha görünür hale getirmektedir. Bu durum gençlerin dine bütünüyle mesafe koyduğu anlamına gelmemektedir. Gençler arasında yaygınlaşan asıl eğilim, belirli bir dini formata veya geleneksel kalıplara yönelik sorgulamalardır. Toplumda sabit hale getirilen dini anlayışlar, günümüz gençlerinin zihinsel ve duygusal dünyasında yeterince karşılık bulamamaktadır. Bu bağlamda, eğitim ve değer aktarımı süreçlerinde “Çocukları kendi yaşadığımız çağa göre değil, onların yaşadığı çağa göre yetiştirmeliyiz” ilkesinin temel bir referans noktası haline getirilmesi gerekmektedir.¹¹⁷

Dijitalleşmenin hızla geliştiği günümüzde, dini inanç ve pratiklerin bu dönüşüm sürecinden etkilenmekte olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Özellikle genç kuşakların dijital platformlar üzerinden dini bilgiye ulaşma biçimleri, DİB açısından yeni sorumluluklar meydana

¹¹⁵ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 13.

¹¹⁶ Hıdır Akaslan, “Dijitalleşme ve İnsan”, *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*, ed. Yahya Ayyıldız (İstanbul: Türe Kitap, 2023), 170.

¹¹⁷ Akaslan, “Dijitalleşme ve İnsan”, 171-176.

getirmektedir. DİB' nın geleneksel dini hizmetlerin yanı sıra dijital dönüşümün getirdiği boyutları dikkate alan kapsamlı bir strateji geliştirmesi elzemdir.¹¹⁸

3.6. Din Eğitimi Bağlamında Dijital Oyunlar

Dijital oyunların pozitif potansiyelini keşfetme ve bunu eğitsel amaçlarla kullanabilme konusu, 2000'li yılların başından itibaren alandaki yazında sürekli olarak ele alınmaktadır. Dijital eğitsel oyun üreticiler ve geliştiricileri, dindar ebeveynlerin ve çocukların beğenisini kazanmak amacıyla dini inanç ile pratiklere odaklanan çeşitli oyunlar sunmaktadır. Dijital eğitsel oyunlar genellikle çocukların mantık, hafıza, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi, görselleştirme yeteneklerini artırmayı ve keşfetme motivasyonlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Din temalı dijital eğitsel oyunlar çocukların eğlenirken dini bilgileri öğrenmelerini, dini değerleri anlamalarını ve bunları günlük yaşamlarına entegre etmelerini amaçlamaktadır.¹¹⁹

Diğer taraftan ise din eğitimi bağlamında dijital oyunlar, bir dizi problemlili konuyu beraberinde getirmektedir. Özellikle “Tanrı Oyunları” (God Games) olarak adlandırılan oyun türünde, oyuncu bir tanrı rolü üstlenmekte, kullar yaratmakta ve onlara çeşitli müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu müdahaleler arasında; rahmet etme, yağmur yağdırma, ekinleri ve hayvanları bereketlendirme adına olumlu eylemler olduğu gibi; kullarına azap etme, doğal felaketlerle cezalandırma gibi olumsuz eylemler bulunmaktadır. Bu tür oyunlar, oyuncunun öz algısını, tanrı tasavvurunu ve yaratıcıyla ilişkisini olumsuz etkileyebilmektedir. Bazı oyunlarda oyuncu yaralarının iyileşmesi için tanrılara tapınmak ve adaklar adamak zorunda kalmakta ya da mitolojik tanrıları kullanarak savaşlar vermektedir. Bu tür mitolojik oyunları oynamanın oyuncuların manevi varlıklara bakışını, peygamber mucizelerine yaklaşımını ve Allah tasavvurunu olumsuz yönde etkileyeceği bir gerçektir. Evanjelik temalara sahip oyunlar ise Hristiyanlıkla ilgili pratikleri oyunculara dayatabilmektedir. Örneğin BioShock Infinite adlı oyunda oyuncunun oyuna başlayabilmesi için oyun içerisinde vaftiz olmayı kabul etmesi gerekmektedir. Böylece Müslüman bir oyuncu oyuna başlamak ya da belirli bölümleri atlamak için farklı dinlerin ritüellerini uygulamak zorunda bırakılmaktadır. Bu durumlar olumsuz etkileri beraberinde getirebilmektedir.¹²⁰

Bazı düşünürlere göre, internet üzerindeki dikkat çekici dini faaliyetler, dini bir yenilenme çağının işareti olabilir. Ancak, bu yaklaşan tehlike büyük ve maalesef genellikle farkında

¹¹⁸ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 50-51.

¹¹⁹ Aygöl - Gürbüz, “A Semiotic Analysis of Digital Educational Games with Religious Themes for Children”, 53.

¹²⁰ Yorulmaz, “Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler”, 40.

olunmayan bir tehlikedir. Örneğin, 2015 Ocak ayında YouTube'da “Poppy” adlı bir kanal ortaya çıkmıştır. 16-17 yaşındaki bir kız çocuğu, sadece beyaz bir zemin önünde 10 dakika boyunca “I’m Poppy (Ben Poppy)” demektedir. Basit ve sade bir çekim olmasına rağmen, bu videolar 36 farklı dile çevrilmiştir. Sonraki videolarda “Merhaba, annenle kavga mı ettin? Sıkma canını, ben de kavga ettim,” diyerek bir kitap çıkarıyor ve şöyle devam ediyor: “Poppy kitabı der ki, bu durumlarda şunu yap, bunu yapma.” Ancak, bu kitap Poppy dininin ilahi kitabı olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda şu ana kadar ilgili kurumlardan bir açıklama veya önleyici bir hamle gelmemiştir. Çocuklarımızın bulunduğu yer neresi? Bilgisayar başında, tablette, telefonda. Günde ortalama 4-5 saat bu platformlarda vakit geçiriyorlar ve bu içerikleri izledikten sonra çocuklar hangi kültürün veya dinin etkisi altında kalıyorlar?¹²¹ Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın himayesinde olan www.oyunlardaislamofobi.com sayfasını incelemek, konuyla ilgili durumu daha detaylı anlamak için faydalı olacaktır.¹²²

¹²¹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 45-46.

¹²² Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 48.

4. ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE İNANÇ GELİŞİMİ

Şüphesiz ergenlik dönemi, insan hayatının kritik gelişim evrelerinden biridir. Diğer dönemlerden gelişimsel olarak farklılık gösteren ergenlik dönemi, bireyin sorumlulukları üstlendiği, yetişkin topluluğuna dahil olduğu ve dini açıdan sorumluluk taşıdığı bir evre olarak öne çıkmaktadır.¹²³ Ergen düşünsel anlamda yeni kapasiteler keşfetmektedir. Kısacası, “düşünmeden hareket etme” aşamasından “hareket etmeden önce düşünme”ye geçmektedirler.¹²⁴ Günümüzde, özellikle ergen kesim, içinde bulundukları dönemin ayrılan özellikleri nedeniyle modern çağın olumsuz etkilerinden en fazla etkilenen gruplardan biridir. Bu durumun pek çok sebebi bulunmakla birlikte, din ve ahlak eğitimindeki yetersizlik de önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır.¹²⁵

Gelişim dönemleri içinde, ergenlik belki en keskin entelektüel ve ahlaki etkilerin yaşandığı bir çağdır. Bu çağ, neredeyse entelektüel açlığın hissedildiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu durum, din alanını etkilemekte ve bu nedenle ergenlik döneminde din ile ahlak konuları, entelektüel ilgi ve merak alanlarının başında gelmektedir.¹²⁶ Dengesiz ve sürekli dönüşen bir bedenle yaşam oldukça zordur. Ergen yetişkin bedeninde, çocuk olgunluğu yaşanmaktadır.¹²⁷

4.1.Ergenlik ve Gelişim Özellikleri

Sözlükte cinsel organların fizyolojik gelişmesiyle başlayan, buluğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönemdir.¹²⁸ Ergenlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında kalan bir “ara dönem” olarak tanımlanabilmektedir. Gençlik ise belirli yaşlarla sınırlı olmayan bir yaşam dönemini ifade etmektedir. Ancak, gençlik terimi, bazen ergenlik yerine de kullanılabilmektedir.¹²⁹

Gençlik, biyopsikolojik olarak çocukluğun sonu ve toplum içinde sorumluluk alma döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 12-24 yaş arasındaki bir gruptur. Bu dönem “buluğ çağına erme” ile karakterizedir. UNESCO, gençliği öğrenim gören, çalışmayan ve evi olmayan bireyler olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle gençlik döneminin başlangıcı ve sonuyla ilgili belirlenen zamanlar, göreceli yaş sınırlamalarına dayanmaktadır.¹³⁰ Ancak gençlik terimi, bazen ergenlik

¹²³ Doç. Dr. Turgay Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 103.

¹²⁴ Michel Delagrave, *Ergen Kullanma Kılavuzu*, çev. Esra Özdoğan (Yapı Kredi Yayınları, 2016).

¹²⁵ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 103.

¹²⁶ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 105.

¹²⁷ Delagrave, *Ergen Kullanma Kılavuzu*.

¹²⁸ Tarık Buğra, *TDK Sözlük*, 2020, “Ergenlik”.

¹²⁹ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 7.

¹³⁰ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 7.

yerine de kullanılabilir. Birçok sosyal bilimci ve uygulayıcı, ergenlik yıllarını tek bir evre olarak değil, bir evre dizisi olarak görmeyi daha anlamlı bulmaktadır. Genellikle, 10-13 yaş arasını erken ergenlik, 14-17 yaş arasını orta ergenlik ve 18-22 yaş arasını ise ileri ergenlik olarak belirleyip ayırım yapmaktadırlar.¹³¹

İnsan, doğumundan ölümüne kadar değişik evrelerden geçmektedir. Beden yapısı ile yaşa bağlı olarak bu evrelerde farklı özellikler sergilemektedir. İnsan yaşamı genellikle çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlere ayrılmaktadır. Ancak, bir dönemden diğerine geçişte belirli yaş sınırları net olarak çizilmemiştir. Bu geçişlerde kişisel farklılıklar, sosyal çevre, bölgesel özellikler gibi faktörler, gelişim dönemleri arasındaki geçiş hızını etkilemektedir.¹³²

Ergenlik veya gençlik dönemi genellikle buluş olayının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buluşa erme, çocukluktan ergenliğe geçişin bir işareti olarak görülür. Kızlar için genellikle 10, erkekler için ise 12 yaş civarında buluş öncesi bedensel farklılaşma başlamaktadır. Bu dönemde çocuklarda iştah artışı gözlemlenmekte ve vücut hızla büyüme sürecine hazırlık yapmaktadır. Kas, iskelet yapısı ve yağ dokusundaki gelişmeler buluş ile birlikte belirginleşir. Ergenlik döneminde gençlerin vücutlarında, boy ve bedensel yapısını değiştiren hızlı değişiklikler olmaktadır. Özellikle erkek çocuklarında fiziksel gelişimin hızla olması, çocuğun geçici bir süre sakarlık yaşamasına neden olabilmektedir. Ayrıca, kızlarda cinsel kimliği ortaya çıkaracak gelişmeler bu dönemde görülmektedir. Kız çocuklarında büyüme hızı adet görmeyi öncesinde, genellikle 11-12 yaşlarında; erkeklerde ise 13-15 yaşlarında doruğa ulaşmaktadır. Bu süreçte gençlerin zihinsel yapısı gelişir, ilgi alanlarında artış görülür ve her iki cins de fiziksel ve hormonal olarak cinsel gelişmelerini tamamlamaktadır.¹³³ Buluş döneminden sonra, kızlar için 14-16, erkekler için 15-17 yaşları arası ergenliğin ortaları olarak düşünülmektedir. Bu yaşlar arasındaki gençler, buluş çağındaki hızlı değişimleri kısmen geride bırakır ve 16-17 yaşlarına doğru hem yaşları hem de okudukları sınıf seviyeleri itibarıyla gelecekte hakkında önemli kararlar almaları gerekebilmektedir. 16-17 yaşlarından sonra ergenlik döneminin sonlarına doğru yaklaşılır. 18-19 yaşları, üniversite yıllarına denk gelir ve bu dönem, gençlerin kendi içsel dengeyi bulduğu ve çevreleriyle uyum sağladığı bir evre olarak nitelendirilebilmektedir.¹³⁴

Genellikle, ergenlik yılları fırtınalı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Ergenlik döneminde ortaya çıkan sorunlar ve çatışmalar, birbirinden farklı nedenlere dayanmaktadır. Ancak, bu

¹³¹ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 8-9.

¹³² Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", 106.

¹³³ Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", 106.

¹³⁴ Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", 107.

sorunların bir kısmının meydana gelen bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişmelerin yarattığı farklılaşma sürecine bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilmektedir.¹³⁵ Ergenlerin neden bu kadar karamsar, dürtüsel ve sıkılgan olduklarını, neden haylazlık yaptıklarını, büyüklerine küstahça karşılık verdiklerini, dikkatsiz olduklarını, alkolün ve uyuşturucu maddelerin neden onlar için çok tehlikeli olduğunu ve neden içki içmek, araç kullanmak, seks gibi konular ile diğer birçok konuda kötü kararlar verdiklerini gerçekten anlamak ve bu soruların cevaplarını bulmak için onların beyinlerindeki devreleri daha yakından incelemek gerekmektedir.¹³⁶

Hormonlar, bu süreçte olup bitenlerin bir kısmını açıklamaya katkıda bulursa da ergenlik döneminde beyinde çok daha fazla aktivite meydana gelmektedir. Beynin farklı kısımları arasında yeni bağlantılar oluşmakta ve özellikle beynin “habercileri” olarak görev yapan nörotransmitterler sürekli olarak değişim geçirmektedir. Bu nedenle, ergenlik çağı gerçekten mucizevi bir dönemdir. Beynin bu dönemde son derece esnek olması ve büyümesi, ergenlere yüksek başarı potansiyeline sahip bir fırsat penceresi sunmaktadır. Ancak, esneklik, büyüme ve canlılık, iki yüzlü bir kılıç gibidir. Çünkü açık ve kolayca uyarılabilen bir beyin aynı zamanda stres, uyuşturucu maddeler, kimyasallar ve çevresel değişikliklere karşı olumsuz etkilenebilir. Ergenlerin beyinleri aşırı derecede aktif olduğundan, bu tür etkiler ergenlerde yetişkinlere göre daha ciddi sorunlara yol açabilmektedir.¹³⁷ Birçok alanda ergen iç içe geçen ve birbirini etkileyen hızlı değişimler yaşamaktadır. Bu da büyük bir hassaslık ve mahrumiyet hissetmesine yol açmaktadır. Françoise Dolto, ergenleri büyüme için kabuğundan sıyrılmak zorunda olan ıstakozla benzetmektedir. İstakoz eski kabuğundan çıkıp da yeni boyuna uygun bir başka kabuk edindiği dönemde son derece hassaslaşmaktadır. Ergen için de aynı şey geçerlidir.¹³⁸

Günümüzde ergenlik dönemi, bireyin psikolojik, sosyal, ekonomik ve ahlaki vb. pek çok zorlu sorunla baş etmek zorunda olduğu bir dönemdir. Bu durum, ergenlik döneminin gelişim özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak gençlik dönemi sorunlarının büyük çoğunluğu, modern çağın insan anlayışı, toplum görüşü ve kültür yapısının gençlik dışındaki faktörlerle birlikte etkileşim içinde olduğu gerçeğiyle daha yakından ilgilidir.¹³⁹

¹³⁵ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 107.

¹³⁶ Frances E. Jensen - Amy Ellis Nut, *Ergen Beyni*, çev. Can Evren Topaktaş (Hep Kitap, 2023), 35.

¹³⁷ Jensen - Nut, *Ergen Beyni*, 36.

¹³⁸ Delagrave, *Ergen Kullanma Kılavuzu*.

¹³⁹ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 107.

4.2. İnanç Gelişimi

İnsan içine doğduğu ortamı taklit ederek gelişim gösteren ve öğrenen bir varlıktır. İnançları da dâhil olmak üzere pek çok şeyi öğrenirken gözlemler ve taklit eder. İslam dini bu sağlamlaştırılmış inanca verdiği adlandırma tahkiki imandır. Tahkiki iman, araştırmaya, delillere ve kavramaya yöneliktir. Ergen bireyin dini konulardaki sorgulamaları bu sonucu doğurmaktadır. Dini şuurun uyanması ve gelişmesi aşaması genellikle 12-14 yaş aralığında yaşanırken, 14-18 yaş aralığında dini kabuller sorgulanmaya başlanmaktadır. 18-21 yaş aralığı ise dinî tutumların belirginleştiği bir dönemdir. Bu süreçte ergenler, zihinlerindeki karmaşıklığı anlamlandırmak için çaba göstermekte ve duygusal hassasiyetlerinde artış yaşamaktadırlar. Biraz daha açacak olursak ergen dini şuurunun uyanması ve gelişmesi aşamasında, etraflarını yeniden anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda duygusal hassasiyetlerinde artış yaşanmaktadır. Bu dönemde, ölüm, cennet, varoluş, adalet gibi kavramlar üzerinde düşünmeye başlayarak içgüdüsel olarak Allah'a yönelmektedirler. Bu aşama, ergenlerin dini duygularında ve hassasiyetinde artış yaşadığı bir dönemdir. İbadetleri uygulama konusunda oldukça duyarlı ve dikkatlidirler. İkinci aşama olan dini kabullerin sorgulanması ve şüphe evresinde ergen birey, geleneğe karşı oldukça isyankâr ve eleştirel bir tavır içerisine girebilmektedir. İtaatkâr tutumunu bir kenara bırakarak kendisine sunulan öğretileri akıl, mantık, idrak ve şuur süzgecinden geçirmeye başlamaktadır. Ergen bireyin çevresinin etki ve katkılarıyla entelektüel birikiminde artış yaşanmaktadır. Buna paralel olarak analiz, sentez, eleştiri kabiliyetleri gelişmektedir. Geçmişinden taşıdığı inanç ve kabulleri, edinmiş olduğu yeni bilgilerle kıyaslayıp geliştirmiş olduğu tenkit süzgecinden geçirmektedir. Böylece kendine yeni bir inanç dünyası inşa etme girişiminde bulunmaktadır. Bu durum gelişim sürecinin sağlıklı bir şekilde yaşadığının işareti olarak görülmektedir. Üçüncü aşama olan dini tutumların belirginlik kazanması, gencin artık karmaşık zihin dünyasına bir çeki düzen vermek istediği karar aşamasıdır. Ayrıca duygusal hassasiyetindeki artışın normal düzeye indiği, daha sakin, ne istediğini bilen ve oturaklı bir duruş sergilediği görülmektedir. İnanç mevzularındaki şüphede azalma yaşandığından içinde bulunduğu günahkârlık ve suçluluk psikolojisi azalmıştır. Dolayısıyla ergenlik dönemi, isyan ve başkaldırı çağı olarak değil, bireyin kendi inanç ve değerlerini belirleme sürecinde bir aşama olarak görülmelidir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Nazlı Tutku Kalfa, *Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23-28.

4.3. Ergenlik Döneminde Din Eğitimi

Çocuğun din eğitimini en etkili şekilde alabilmesi için, gelişim evrelerini anlamak ve her bir evrede gerekli eğitimi sağlamak önemlidir. Bilgiyi uygun düzeyde sunmak, çocuğun öğrenmeye hazır olduğu ve alabileceği kadarını içermelidir. Bu durum, sadece genel eğitimciler için değil, aynı zamanda din eğitimi alanında çalışanlar için de dikkat gerektiren bir konudur. Çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olmayan bir eğitim, sadece başarısız ve olumsuz bir deneyimle sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca dini gelişiminde geri dönüşü olmayan sonuçlara neden olabilmektedir. Din eğitiminin verileceği kritik gelişim evreleri vardır. Bu aşamalarda doğru din eğitimi sağlanması bireyin dini gelişimini olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir.¹⁴¹

Ergenlik döneminde din eğitimi yapılırken uyulması gereken bazı ilkeler bulunmaktadır. Ergenlik dönemi yaşantı ve eğitime önem verilmesi gereken bir evredir. Ergenlerin din eğitiminde sosyal ortamlar ve dini kurumlardan faydalanılması kolaylık sağlayacaktır. Ergenin bağımsızlık duygularının desteklenmesi, sağlıklı bir özgürleşme süreci yaşamasına yardımcı olacaktır. Ergenlik dönemi din eğitimi, dinin ruhuna ve ergen gelişim özelliklerine uygun bir şekilde verilmelidir. Ergenlere iyi özdeşim modelleri sunulmalı, arkadaşça davranılmalı, doğrudan davranışları hedef alınmamalıdır. Ergen tarafından sorulan sorulara verilecek cevaplarda dikkatli olunmalıdır. Etkili bir din iletişiminin kurulabilmesi için iletişim ağını altüst eden davranışlardan ve ifadelerden kaçınılmalıdır. İyi birer öğütçü yerine iyi bir dinleyici olunması iletişim kanalının oluşmasına yardımcı olacaktır. Bu durum onlarla empati yapılmasını kolaylaştırarak olumlu etkilere zemin hazırlayacaktır.¹⁴²

Bireyin fiziksel, psikolojik ve biyolojik olarak geliştiği her aşamada verilen din eğitimi uyumlu bir şekilde değişmelidir. Aynı dönemde bulunan bireyler arasında bireysel farklılıklar göz önüne alınarak din eğitimi kapsamının farklılıkları yansıtacak şekilde uyarlanması önemlidir. Dolayısıyla din eğitimi hedef bireye uygun niteliklere sahip olmalıdır. Bireyin bir üst gelişim evresine geçtiği her aşamada din eğitiminin boyutu isabetli değişmeli ve adapte edilmelidir.¹⁴³

Ergenlik dönemi dini gelişim; somut düşünmeden soyut düşünmeye geçildiği, cinsellik duygusunun uyandığı ve geliştiği, kimlik arayışının ve benlik oluşumunun yaşandığı, kişinin kendini tanıdığı, bağımsızlık duygusunun geliştiği, değer ve anlam duygularının geliştiği, dini

¹⁴¹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 14.

¹⁴² Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", 123-133.

¹⁴³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 15.

şüphe ve çatışmaların yaşanabildiği, tövbe ve dine dönüş olaylarının sıklıkla yaşandığı ve akran etkisinin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir.¹⁴⁴

4.4. Ergen ve Dijitalleşme Süreci

Teknolojinin gelişmesiyle robotik ve otomasyon sistemleri, birçok açıdan yaşantımızı kolaylaştırmıştır. Bilgisayarlar, televizyonlar, telefonlar, online oyunlar ve sanal gerçeklik içeren oyunlar gibi teknolojik aletler günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu teknolojik gelişmelerin birçoğu faydalı olmakla birlikte, özellikle online oyunlar sosyal ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir.¹⁴⁵

Uzun süre mobil telefon, bilgisayar ya da tablet bilgisayarlarında video izleyen, oyun oynayan ergenin gerçek dünyayla iletişim kurma becerileri zayıflamaktadır. Ayrıca birey içsel dünyasına kapanabilmektedir. Bu durumun devam ettiği süreçte asosyal, utangaç, başarısızlık korkusu, kendini ifade edememe ve özgüven eksikliği gibi olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Nic Balthazar'ın yönettiği Belçika yapımı 2007 tarihli “Ben X” filmi, bu konuya dikkat çeken önemli yapımlardan biridir. Filmde sanal dünyada kahraman gibi davranan genç, gerçek dünyaya adım attığında hiç arkadaşı olmayan, asosyal, içine kapanık bir birey haline gelmiştir. Asosyallık, utangaçlık, başarısızlık korkusu, kendini ifade edememe, özgüven eksikliği gibi durumlarla karşılaşıldığında, bireyin belirli bir süre aile kontrolünde olması önemlidir. Aileyle geçirilen sürenin kalitesini artırmak, birlikte nitelikli zaman geçirmek bu süreçte kritiktir. Mümkün olduğu kadar sürenin uzatılması faydalı olacaktır. Tabi bu süreçte evin salonunda oturulup herkesin eline mobil telefon aldığı bir süreden bahsetmiyoruz. Kaliteli zamanın bir arada geçirilmesinden söz ediyoruz. Gerçek bir bağ kurabilmek ve iletişimi güçlendirmek için birlikte geçirilen zamanın değeri büyük önem taşımaktadır. Aile çaresiz kaldığında, mutlaka bir psikologdan destek alınmalıdır. Başlangıçta önlem alınmazsa, ilerleyen aşamalarda ortaya çıkabilecek tahribat daha artabilmektedir. Tedavi süreci aynı şekilde uzun ve zorlu olabilmektedir.¹⁴⁶

Eğlence amaçlı dijital tüketim, çocukların ve ergenlerin uykusu üzerinde önemli derecede olumsuz etkiye sahiptir. İlk olarak ekranlar uyku saatini geciktirmektedir. Ekranlar uyku saatini erteleyerek, özellikle hafta içi günlerde okul ritmi tarafından belirlenen uyanma saatlerini sınırlayarak uyku süresini azaltmaktadır. İkinci olarak ekranlar uykuya dalma sürecini

¹⁴⁴ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 108-122.

¹⁴⁵ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 166.

¹⁴⁶ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 74.

geciktirerek melatonin salgılanmasını bozucu şekilde etkileyebilmektedir. Üçüncü olarak özellikle mobil ekranlar, gece boyunca uykuyu kesintiye uğratarak uykunun süresini ve kalitesini azaltabilmektedir. Son olarak heyecan verici, stresli ve/veya kaygı uyandıran içerikler, özellikle uykuya dalma sürecini geciktirip uykunun kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir. Yapılan bir araştırma, genç yetişkinlerin yaklaşık %50'sinin gece uyanıp akıllı telefonlarına baktığını ve ergenlerin ise haftada birkaç gece boyunca bu cihazlar tarafından uykusuz bırakıldığını göstermiştir. Bu uykuya müdahalelerin, bilişsel ve duygusal işlevler üzerinde önemli derece olumsuz etkisi olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁷

Başka bir sorun da teknoloji ve sanallığın dahil edilmesiyle birlikte gerçeklik algısının değişmesidir. Dijitalleşmenin gelişmesiyle birlikte bilinen ses dalgalarının halüsinatif etkilerini kullanmak eğlence sektörünün bir parçası haline gelmiştir. Bu dijital araçların bazı tipleri yasaklı kimyasal maddeleri taklit ederek aynı etkiyi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu tür duygusal durumları oluşturan programlar ücretsiz olarak indirilebilmektedir. Başlangıçta ücretsiz elde edilen bu programlar önce bağımlılık yapmakta daha sonra ücretli hale gelmektedir. Bu teknoloji aynı zamanda film, dizi ya da çizgi filmde arka ses olarak kullanılabilir. Burada beynin kendi ürettiği dalgalar uyarılarak manipüle edilebilmektedir. Nesne olmadan algı ya da gerçeklik izlenimi yaratılabilmektedir. Kişiler zihinlerindeki ses frekanslarının değişmesiyle gerçekte olmayanı görebilmektedir. Gerçekte deneyimlemediklerini bu süreçte deneyimleyebilmektedir. Bu durum bağımlılıkların artmasına neden olabilmektedir. Çünkü kullanıcılar LSD gibi bir uyarıcıyı ses frekansları aracılığıyla elde etmektedir. Genel olarak dijital yollarla ulaşılan ses frekansları dikkat dağınıklığı ve otizm gibi psikolojik rahatsızlıkların yanı sıra bağımlılıklara neden olabileceği söylenebilir.¹⁴⁸

Ergenler arasında pornografi erişim ve etkileri konusundaki gerçekler belirsizdir. Yaygın olarak alıntılanan istatistikler ergenlerin beyanlarına dayandığı için doğrulukları şüphelidir. İnternet üzerindeki pornonun, rahatsız edici ve şiddet içeren içeriklere sahip olduğu bilinmektedir. Çevrim içi porno, sağlıklı cinsel ilişki anlayışlarına yol açabilmektedir. Pornografi, gerçek hayattaki ilişkileri ve cinselliği yanlış bir şekilde temsil edebilmektedir. Bu tür yanlış inançlar karşı tarafın rızasının gerekli olmadığı, şiddetin normal kabul edildiği ve kadınların nesneleştirildiği düşüncelere yol açarak olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Ayrıca, internette porno izlemenin ergenler arasında cinsel suçlarda artışa neden olabileceği endişesi

¹⁴⁷ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 193-194.

¹⁴⁸ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 78.

vardır.¹⁴⁹ Şiddet ve pornografiyi karıştırarak satış rekorları kıran GTA oyunu, 8-10 yaşındakilerin %38'i, 11-14 yaşındakilerin %74'ü ve 15-18 yaşındakilerin %85'i tarafından oynanmaktadır.¹⁵⁰

Şu ana kadar yapılan araştırmalar, dijital ekranlardan uzak kalmanın bireylerde sosyal izolasyon veya duygusal rahatsızlık gibi olumsuz sonuçlara neden olduğuna dair herhangi bir bulgu ortaya koymamıştır. Buna karşılık çok sayıda çalışma, elektronik cihaz ve ekran kullanımının depresyon ile kaygı semptomlarını artırıcı yönde etkileri olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle ekran yokluğu gelişim açısından zararlı değilken, aşırı kullanımı olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Önerilen strateji tüm dijital cihazları tamamen yasaklamak değildir. Kullanım süresini zararlılık eşiği altında tutmanın fayda sağlayacağı belirtilmektedir. Cihaz kullanımını bilinçli biçimde sınırlandıran bireyin, kitap okuma, müzik enstrümanı çalma, açık havada vakit geçirme, aile ile birlikte nitelikli zaman geçirme ve dinlenme gibi yaşam aktivitelerine yeniden yöneldiği gözlemlenmektedir.¹⁵¹ Çalışmalarda ekranlara erişimi olmayan çocuklarda sosyal, duygusal, bireysel veya akademik zarar bildirilmemiştir. Çelişkili verilere rağmen birçok araştırma, rapor, meta-analiz ve inceleme, dijital eğlence dünyasında az zaman harcayan ergenlik öncesi çocukların ve ergenlerin daha başarılı bireyler olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çocuklarımız eğlence ekranları olmadan başarılı olabilmektedir. Bu yoksunluk duygusal dengelerini veya sosyal bütünleşmelerini tehlikeye atmamaktadır.¹⁵²

Dijital ve bileşenleri olan; ağ, bilgisayar, internet gibi kavramların olumsuz etkileri arasında; dikkat eksikliği, hiperaktivite, erteleme, uyku problemleri, yeme bozuklukları, depresyon risklerini ortaya çıkardığından siber zorbalık, olumsuz içeriklere maruz kalma, gerçek hayattan uzaklaşma, gerçek hayatta sosyalleşme sürecine katılımın azalması, akademik başarının düşmesi, dil becerilerinin bozulması, suça yönelme, siber tehlikelere açık hale gelme, kötü niyetli gruplara dâhil olma, cinsel mesajlarla, pornografik içeriklerle, ırkçı nefret söylemleriyle, kumar, yanlış bilgi ve yasa dışı içeriklerle karşılaşma gibi riskli durumlar bulunmaktadır.¹⁵³

Dezavantajlarının yanı sıra olumlu yönlerde bulunmaktadır. İnternet ve dijital teknolojiler doğru kullanıldığı takdirde birçok fırsat sağlamaktadır. Küresel bilgiye erişim, çoklu eğitim kaynaklarını kullanma, arkadaşlıklar için sosyal ağ kurabilme, eğlence, sosyalleşme ve oyunlar,

¹⁴⁹ Morgan, *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*, 81-82.

¹⁵⁰ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 59-60.

¹⁵¹ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 59-60.

¹⁵² Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 52-53.

¹⁵³ Adem Yılmaz - Vildan Keleşoğlu, "Dijital Çağın Çevrimiçi Nesli 'Dijital Çocukluk': Fırsatlar, Riskler ve Ebeveyn Arabuluculuğu", *Dijital Çağ Değişen Paradigmalar Yeni Fırsatlar Ve Riskler*, ed. Zeynep Biricik (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022), 80-81-82.

içerik oluşturabilme, kendini ifade edebilme, yaratıcılığın geliştirilmesi, sivil veya siyasi katılım, topluluk katılımı/aktivizm, teknolojik uzmanlık ve okuryazarlık, kariyer gelişimi veya istihdam, kişisel/sağlık/cinsel tavsiyelere erişim, uzman gruplar ve hayran forumlarına katılım, uzakta olan kişilerle bağlantı kurabilme vb. gibi birçok fırsat sayılabilir.¹⁵⁴

Günümüzde internet kullanımı, bireylerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu yaygınlaşma çeşitli güvenlik ve mahremiyet risklerini beraberinde getirmiştir. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımına yönelik farkındalığın artırılması, bireysel ve toplumsal düzeyde büyük önem taşımaktadır. İnternet kullanımı, dikkat ve özen gerektiren bir etkinlik olup; bazı temel kurallara riayet edilmesini gerektirmektedir. Sokakta dolaşırken bireylerin bilinmeyen alanlardan kaçınma eğiliminde olmaları, internet kullanımında benzer biçimde geçerlidir. Bununla birlikte, internet sadece tehlike barındıran bir ortam değildir. Olumlu ve üretken deneyimlerin yanı sıra bilgiye erişim açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak, internet üzerindeki her bilginin doğru kabul edilmesi, bilgi kirliliği ve dezenformasyon gibi riskleri beraberinde getirebilmektedir. Bireyler dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmelidir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgileri karşılaştırmalı olarak değerlendirmelidir.¹⁵⁵ Normal hayatta geçerli olan etik ve hukuki normlar, dijital ortamlarda aynı bağlayıcılıkla yürürlüktedir. Dolayısıyla, muhataplarımızı çevrim içi mecralarda doğrudan görmüyor olmamız onlara karşı farklı veya daha az saygılı davranma yetkisi tanımamaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Yılmaz - Keleşoğlu, “Dijital Çağın Çevrimiçi Nesli ‘Dijital Çocukluk’: Fırsatlar, Riskler ve Ebeveyn Arabuluculuğu”, 77-78.

¹⁵⁵ Türkoğlu, *Dijital Tefekkür*, 42.

¹⁵⁶ Türkoğlu, *Dijital Tefekkür*, 114.

5. DİJİTAL ÇAĞDA ANNE BABA OLMAK

Ailedeki değişiklikler ve yeni sosyal çevre çocuk yetiştirmeye yönelik tutumların değişmesine neden olmuştur. Değişimin boyutlarıyla ilgili olarak Sue Palmer şu gözlemleri yapmaktadır: *“Çocuk yetiştirmek hiçbir zaman kolay olmamıştır. Ancak günümüzde adeta bir mayın tarlasına dönüşmüştür. 21. yüzyıl ebeveynleri abur cubur tüketimi, aşırı şekerin neden olduğu enerji patlamaları, televizyon bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı gibi temel zorlukları aşmaya çalışırken, yeterli destek noktalarından yoksun olduklarını fark etmektedir.”* Palmer çocukların ebeveynler tarafından yönlendirilemeyecek kadar baskın hale gelmelerinde aile yapısındaki değişikliklerin ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin rolünü vurgulamaktadır. Her şeyin geçmişte olduğundan daha hızlı gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁵⁷

Yeni ve yüksek teknolojinin kitlelere açılmasının sebep olduğu değişiklikler arasında ebeveyn ve iletişim konusu da bulunmaktadır. İletişim hem içerik hem de platform açısından yeni bir döneme giriş yapmıştır. İnsan sosyal bir varlık olarak bu sosyalliği deneyimlemek için tamamen yeni bir kanala yönelmiştir.¹⁵⁸ 1990’lı yıllarda ebeveynler genellikle çocukların fiziksel durumlarıyla ilgilenirken, günümüzde endişeleri genellikle çocukların internet üzerindeki etkinlikleriyle ilgilidir. Eskiden nerede olduğundan endişe ederek “Acaba sigara içiyor mudur?” derken şimdilerde bu durum “Acaba hangi sitelere giriyor, kimleri izliyor, kimleri takip ediyor?” endişesine evrilmiştir. Birçok çocuk ve ergen, kendi video bloglarını oluşturmak ve sosyal medyada paylaşımlar yapmak gibi çevrim içi etkinliklere odaklanmaktadır. Sosyal statü kazanmanın yolu sokakta bir şeyler başarmak yerine sanal dünyada seviye atlamak veya belirli bir sürede paylaşım yapmaktan geçmektedir. Sanal dünya deneyimleri sahte benlik gelişimi ve kendini ifade etme gibi becerileri olumsuz etkileyebilmektedir. Benlik gelişimi bir yaşından sonra başlamakta ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurma yeteneğiyle tamamlanmaktadır. Ancak sanal dünyada edinilen deneyimler süreci etkileyebilmektedir. Özellikle anonimlik özelliği, çocukların ve ergenlerin ruh dünyasını etkileyerek, kendilerini gizleyip farklı bir kimlikle ortaya çıkma eğiliminde olmalarına neden olabilmektedir. Kendini gizlemek, gerçekte olduğundan farklı bir kişi gibi göstermek yani anonimlik sadece çocuklar için değil yetişkinler için de potansiyel bir sorun alanı oluşturmaktadır. Bilinçli bir değerlendirme yapabilen yetişkinlerin aksine çocuk ve ergen bu tür risklere karşı kendisini koruyabilmede yetersiz

¹⁵⁷ Özkan, *Dijital Çağın Çocukları*, 83-84.

¹⁵⁸ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 2.

kalabilmektedir. Bu konuda ailelerin, eğitimcilerin, diğer yetişkinlerin rehberlik ve denetim sağlaması önemlidir.¹⁵⁹

Dijital teknoloji birçok alanda ilerleme sağlamaktadır. Bu bağlamda ekran etkisinin tamamen olumsuz olduğunu söylemek doğru olamayacaktır. Elbette etkisi kullanıma bağlıdır.¹⁶⁰ Ergen ve çocukların dijital teknolojiye duyduğu ilgi, teknolojinin kamusal alanlarda kullanımı ile beraber sağlıklı birey tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.¹⁶¹

5.1. Dijital Ebeveyn

Ebeveyn biyolojik yetiştirmenin yanı sıra duygusal, sosyal ve eğitimsel gelişimden sorumlu anne, baba ya da aile büyüğü olarak tanımlanabilmektedir. Çeşitli ortamlar ebeveynlere farklı roller yüklemektedir. Gelişmeler ile birlikte dijital dünyaya henüz hazır olmayan birey karşılaştığı karmaşık bilgileri nasıl değerlendireceğini bilememektedir. Ebeveynin görevi sadece bilgisayar ve internet gibi ortamları tanıtmak ya da erişimlerini sağlamakla sınırlı değildir. Dijital çağa uygun olarak sorumlulukları değişim göstermektedir. Ebeveyn dijital ortamdaki risklerden çocuğu korumakla sorumludur. Bu bağlamda ifade edilen roller dijital ebeveynlik kavramına atıfta bulunmaktadır.¹⁶²

Dijital dünyada en geniş risk grubunu çocuk ve ergen oluşturmaktadır. Olumsuz durumlardan korunabilmeleri için ebeveyne önemli sorumluluk düşmektedir. Bu durum ebeveyne yeni sorumluluk ve rol yükleyerek dijital çağda “Dijital Ebeveynlik” kavramını ortaya çıkarmıştır.¹⁶³ Dijital ebeveynlik kavramı ilk kez Rode, J. A. tarafından ortaya atılmıştır. Çocukların çevrimiçi güvenliğinin sağlanmasında ebeveynlerin koruma sorumluluğu vardır. Ebeveynlerin çocuklarını uygunsuz içerikten koruma, çocuk eğitimiyle ilgili dijital kaynakları kullanma, çevrimiçi zorbalıkla başa çıkma, çevrimiçi diğer ebeveynleri bulma ve bunlara katılma gibi dijital ebeveynlik rolleri bulunmaktadır.¹⁶⁴

Dijital ebeveynlik koruma sağlama, sosyal medya takibi, bilgi ve kaynak bulma, ilişki kurma gibi ölçütlerle ebeveynler tarafından kavramsallaşmıştır. Kavramı dijital okuryazarlık, farkında olma, etik, yenilikçilik ve kontrol olarak sınıflandıranlar olmuştur. Tanımlamalar ebeveynin

¹⁵⁹ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 5-6-7.

¹⁶⁰ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 43.

¹⁶¹ Özkan, *Dijital Çağın Çocukları*, 60.

¹⁶² Işıl Kabakçı Yurdakul vd., “Digital Parenting and Changing Roles”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 12/4 (01 Aralık 2013), 887.

¹⁶³ Abdullah Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi* (İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 25.

¹⁶⁴ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 25-26.

dijital çağın gereksinimlerine uygun olarak hareket etmesini, temel düzeyde dijital araçlara hâkim olabilmesini, çevrimiçi risklere karşı koruna sağlayabilmesini içermektedir. Kişi haklarına saygılı olmayı çocuklarına aşılama ve hızla değişen teknolojik yeniliklere açık olmaları önemlidir.¹⁶⁵

Bireylere dijitalin hem olumlu hem olumsuz içerikler barındırdığı anlatılmalıdır. Çevrimiçi etkileşimlerde koşulsuz güvenin riskler doğurabileceği öğretilmelidir. Eğitimci ve ebeveynin rol model boşluğunu sosyal medya fenomenleri ve YouTuberlar dolduracaktır. Değer ve davranış kalıpları bu kişilerin söylem ve pratiklerinden öğrenileceği unutulmamalıdır.¹⁶⁶

Ebeveyn tutumu, anne ve/veya babanın çocuklarına karşı sürekli olarak sergilediği onların gelişimine etki eden yönlendirme ve değerlendirmeleri ifade etmektedir. Benlik gelişimi ve toplumsal duygu kazanmasında kritik bir rol oynayan ebeveyn tutumları özellikle problemli davranışların ortaya çıkmasında; çocuk suçluluğu, uyuşturucu kullanımı, okulu bırakma vb. önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri tutum kültürden kültüre, toplumdan topluma hatta aileden aileye değişebilme eğilimindedir.¹⁶⁷

Literatürde dijital ebeveynlik rolleri; dijital okuryazarlık, farkındalık, kontrol, etik ve yenilikçilik boyutlarıyla ilişkilendirilmiştir. Dijital ebeveynin farkındalık düzeyi, ortaya çıkan yeni rollerin anlaşılması açısından önemlidir. Ebeveynlerin; verimli kullanım, risklere karşı koruma, model olma ve dijital ihmal gibi davranışlar sergileyebildikleri nitel ve nicel bulgularla ortaya konmuştur.¹⁶⁸

5.2. Dijital Ebeveynlik Roller

Dijitalleşme ebeveyn rollerinde değişime neden olmuştur. Dijitalin olumsuzlukları karşısında ebeveyn büyük görev düşmektedir. Bu noktada dijital ebeveynlik rollerinin kavranması önemlidir. Dijital ebeveynlik; çağın gereksinimlerine uygun olarak hareket eden, temel düzeyde araçlara hâkim, olanakların farkında olan, kişi haklarına saygılı olma prensibini aşılayabilen, teknolojik gelişmelere açık bireyi ifade etmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 26.

¹⁶⁶ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 34.

¹⁶⁷ Ferah, “Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma”, 398.

¹⁶⁸ Ferah, “Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma”, 397.

¹⁶⁹ Yurdakul vd., “Digital Parenting and Changing Roles”, 888.

Dijital çağının imkânlarından en iyi şekilde faydalanmak ve çocuklarını muhtemel risklerden korumak isteyen her ebeveynin üzerine düşen temel “dijital ebeveynlik” rolleri; Dijital Okuryazarlık, Farkındalık, Kontrol, Etik ve Yenilikçilik başlıkları altında incelenmektedir.¹⁷⁰

5.2.1. Okuryazarlık

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla okuryazarlık kavramına “dijital okuryazarlık” veya “teknoloji okuryazarlığı” gibi yeni terimler eklenmiştir. Dijital okuryazarlık temel seviyede teknoloji ve internet kullanım becerisini, gizlilik politikaları hakkında bilgi sahibi olma yeteneğini ifade etmektedir.¹⁷¹

Dijital ebeveynin bazı dijital okuryazarlık özelliklerine sahip olması öngörülmektedir. Temel seviyede teknoloji kullanım becerisine sahip olmalıdır. Teknoloji ile ilgili yaşadıkları sorunlara toleranslı olabilmeli, interneti teknik açıdan kullanabilmelidir. Yenilikleri takip etme isteğine ve merakına, gizlilik politikaları bilgisine sahip olmalıdır.¹⁷²

5.2.2. Farkındalık

Dijital ebeveyn rolünü üstlenen birey dijital okuryazarlık becerilerine ek olarak internet üzerindeki olumlu ve olumsuz içerikleri ayırt edebilmelidir. Çeşitli riskleri fark edip bilgisayar veya internet kullanımını takip edebilmelidir. Gelişmekte olan toplumlarda ailelerin evde geçirdikleri zaman için internet önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda dijital ebeveyn rollerinden olan farkındalık rolü son derece kritik öneme sahiptir.¹⁷³

Akıllı telefon, tablet ve bilgisayar gibi dijital araçları kullanan birey, fırsat ve olumsuz içeriklere dair farkındalığa sahip olmalıdır. Günümüzde ev aktiviteleri arasında önemli bir yer tutan dijital teknolojinin fayda ve zararları hala tartışma konusuyken ebeveyne önemli sorumluluklar düşmektedir. İdeal bir yaşam için hayatın fırsatları ve risklerinin farkında olmak önemlidir.¹⁷⁴

Ebeveyn farkındalık düzeyini yükseltmek için, çevrimiçi olumsuzluklar, riskler, tehlike işaretleri ve bağımlılık konularında bilinçli olmalıdır. Dijital cihazlardaki aktiviteleri ayırt edebilme becerisine sahip olmaları önemlidir. Farkındalık, dijital araçları kullanma becerilerine katkı sağlamakla birlikte çeşitli risklere karşı koruma konusunda etkili olmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Mahmut Yay, *Dijital Ebeveynlik* (Yeşilay Yayınları, 2019), 15.

¹⁷¹ Yay, *Dijital Ebeveynlik*, 15.

¹⁷² Yurdakul vd., “Digital Parenting and Changing Roles”, 889.

¹⁷³ Yay, *Dijital Ebeveynlik*, 16.

¹⁷⁴ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 27.

¹⁷⁵ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 28.

5.2.3. Kontrol-denetim

Farkındalığı yüksek olan ve dijital ebeveynlik bilincine sahip birey, çocuğunun dijital ortamlardaki davranışlarını izlemek isteyecektir.¹⁷⁶ Dijital ortamlardaki içeriklerin olumsuz yönlerine karşı ebeveynler, kendi belirledikleri yöntemlerle çocuklarını koruma eğilimi göstererek kendi belirledikleri stratejileri uygulamaktadırlar. Özellikle belirli bir yaş grubu için risklerden korumanın en etkili yolu çocukların dijital araç kullanım şekline ve süresinden haberdar olup bunu kontrol etmektir. Ebeveynin çocuğuna uyguladığı kontrol ve disiplinin niteliği en az sevgi kadar önemlidir. Çevrimiçi ortamlara erişimin ve kullanımın kolaylaşması çevrimiçi risklerin de artmasına yol açmıştır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen, riskleri azaltmak için çeşitli stratejiler ve yöntemler uygulanırken çocukların çevrimiçi fırsatları azaltılmamalı, onların belli düzeydeki risklerle mücadele edebilmeyi öğrenme olanakları sınırlandırılmamalıdır.¹⁷⁷

5.2.4. Etik

Etik rol, özel hayat gizliliğine, kişisel hak ve onuruna saygılı olmayı, bilgi ahlakına uygun davranmayı, ulaşılan bilginin doğruluğu ve güvenilirliğini araştırmayı, bilgiyi hak sahiplerinin isteğine uygun kullanmayı, fikri mülkiyete saygılı olmayı içermektedir.¹⁷⁸ Teknoloji insan yaşamını kolaylaştırmakla beraber bir dizi olumsuz davranışın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Olumsuz davranış etik sorunlar olarak Fikri Mülkiyet (Privacy), Erişim (Accessibility), Gizlilik (Property) ve Doğruluk (Accuracy) başlıkları altında incelenmiştir.¹⁷⁹

5.2.5. Yenilikçilik

Dijital ebeveyn yenilikleri takip etmekle birlikte öğrenmek için çaba gösteren, yeniliklerin olumlu ve olumsuz yönlerinin farkında olan ilgili, meraklı bireyler olmalıdır.¹⁸⁰ Yenilikçilik adına sahip olması gereken dijital özellikler; Yeniliklere karşı ilgili, öğrenme çabasında, yenilikleri güncel olarak takip etme isteğinde, yeniliklerin olumlu olumsuz yönlerinin farkında., ilgili ve meraklı olarak belirtilmektedir.¹⁸¹

İnternet kullanımının yaygınlaşmasında düşük erişim maliyeti, yüksek erişilebilirlik kapasitesi ve dijital ortamın sağladığı gizlilik gibi faktörler bulunmaktadır. Yüksek veri iletim hızı

¹⁷⁶ Yay, *Dijital Ebeveynlik*, 16.

¹⁷⁷ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 28.

¹⁷⁸ Yay, *Dijital Ebeveynlik*, 17.

¹⁷⁹ Yurdakul vd., “Digital Parenting and Changing Roles”, 892.

¹⁸⁰ Yay, *Dijital Ebeveynlik*, 17.

¹⁸¹ Yurdakul vd., “Digital Parenting and Changing Roles”, 893.

sayesinde kullanıcıların tek bir tıklamayla görsel ya da işitsel materyale anında ulaşabilmesi bağımlılık eğilimini güçlendirebilmektedir.¹⁸² Ders yoğunluğu, sınav başarısızlıkları veya aile içi çatışmalar gibi olumsuz yaşantılar karşısında çekici bir kaçış alanı oluşturabilmektedir. Zaman algısında sapmalara neden olarak ruh hâlini geçici biçimde düzenleyebilmekte ve psikolojik zorluklardan uzaklaşmaya katkı sağlayabilmektedir.¹⁸³ Erişilebilirlik, günlük zorluklardan hızlı uzaklaşma imkânı, belirsiz ödül beklentisi ve nispeten “güvenli” algılanan bir eğlence alanı sunması, interneti kullanıcılar için cazip kılan temel unsurlar olarak görülebilmektedir.¹⁸⁴

Dijitalleşme artık durdurulamaz bir gerçektir. Bu gerçek sürekli çevrimiçi kalmayı zorunlu kılmamaktadır. Bu bağlamda Belirli zaman dilimlerinde bireyin dijitalden uzaklaşması sağlanmalıdır. Ebeveynin bu durumu erken dönemde ele alması önemlidir. Ergenin internet kullanımını sınırlandırmak bazı sıkıntılar barındırmaktadır. Lise düzeyindeki bireyin bilgisayarını ortak bir yaşam alanına taşımak denetimi kolaylaştıracaktır. Erişimi engelleme ve takip noktasında yazılımlar destek sağlamaktadır. Ancak asıl sorumluluk ve çözüm ebeveyn-çocuk iletişimini sürdürebilmektir. Ebeveyn çevrimiçi faaliyetleri, ekran başına geçiş zamanlarını, hangi sitelerin ilgi çekici olduğunu anlayarak süreci ergen yararına çözülmesi gereken bir durum çerçevesinde yönetebilmelidir.¹⁸⁵

Dijital erişimin her koşulda olumlu sonuç getirmediği yönündeki farkındalık, teknoloji profesyonelleri arasında da belirgindir. New York Times’ın 2012 tarihli haberinde, Silikon Vadisinde görev yapan pek çok yönetici dijital aşırı yüklenmenin bireysel ve örgütsel düzeyde çeşitli sorunlar doğurduğunu, insanların periyodik olarak teknolojiden uzaklaşmaları gerektiğini ifade etmiştir. Facebook yöneticisi Stuart Crabb, konuyu “Soğuk suya bırakılan kurbağanın; su yavaşça ısındığında tehlikeyi fark edemeyip sonunda haşlanması” metaforuyla açıklamaktadır. Çevrim içi geçirilen sürenin iş performansı, kişisel ilişkiler ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerine dair bilinç geliştirilmelidir. Benzer biçimde Cisco Teknoloji Direktörü Padmasree Warrior sorumluluğu altındaki 22.000 çalışana düzenli aralıklarla internet bağlantısını kesmelerini öğütlediğini belirtmiştir. Kendisi her gece meditasyon yaparken ve her cumartesi gününü resim ya da şiirle geçirirken cep telefonunu kapattığını dile getirmiştir.¹⁸⁶

¹⁸² Kemal Sayar, *Dijital Çocuk* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 64.

¹⁸³ Sayar, *Dijital Çocuk*, 65-66.

¹⁸⁴ Sayar, *Dijital Çocuk*, 63.

¹⁸⁵ Jensen - Nut, *Ergen Beyni*, 241.

¹⁸⁶ Jensen - Nut, *Ergen Beyni*, 241-242.

Bireyin olumsuz etkilerden korunabilmesi ulusal kültür ve dini değerlere bağlı kalarak öz kimliğini muhafaza etmesiyle mümkündür. Değerlerinin farkında bireyler olmak temel hedeflerdendir. Üstün ahlâkı ve örnek yaşamıyla öne çıkan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını model almak ahlaki bir duruş sergilemenin etkili bir yolu olacaktır.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Gedik, *Dijital Neslin Müslüman Bilinci*, 74-75.

6. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde; kullanılan araştırma modeli, çalışma gurubu, veri toplanması ve verilerin analiz sürecinde kullanılan yöntemle ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çalışmamızın amacı ergenlerin dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri süreçlerinde ergen annelerinin tutumları ve etkilerini ortaya koymaktır. Veriler gönüllülük usulüne uygun olarak toplanmıştır.

6.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma anlamacı ve yorumlayıcı paradigmaya dayalıdır. Araştırmada ergenlerin dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri süreçlerinde ergen annelerinin tutumları ve etkileri kendi görüşlerinden hareketle anlaşılmak istenmiştir. Bu amaçla anlamacı ve yorumlayıcı paradigmaya dayalı bir biçimde nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, araştırmacılara, araştırma sürecinin her aşamasında yeni yöntemler ve yaklaşımlar geliştirme özgürlüğü sunmaktadır. İncelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama uğraşı içinde olan bir yöntemdir. Daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir.¹⁸⁸

Sosyal hayatın akışı içindeki olgulara odaklanan ve bu olguları herhangi bir dönüşüme uğratmadan inceleme uğraşı içinde olan nitel araştırma, modern sosyal yaşamın çok yönlü ve karmaşık doğasını belirlemek için kullanılan çok çeşitli bakış açılarını içine alır. İnsana dair olgu ve olayların, kendi bağlamından kopmadan ve derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır.¹⁸⁹

Nitel yöntemle desenlenmiş araştırmalarda incelenen olay veya olgu hakkında derin bir algıya ulaşma gayreti söz konusudur. İnsana ilişkin algı ve olayların, sosyal gerçeklikte ve doğal ortamında derinlemesine incelenmesinin esas olduğu nitel araştırma, farklı disiplinleri birleştiren bütüncül bir bakış açısına da sahiptir. Ayrıca nitel araştırmalar, ele aldığı problematiği kendi bağlamında, yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler; olay ve olguları yorumlarken insanların onlara atfettiği anlamlara odaklanır.¹⁹⁰ Nitel araştırma bilginin genellenmesinden veya evrensel boyutundan ziyade, bilginin detayları ve derinliği ile incelenen

¹⁸⁸ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (24 Aralık 2019), 369.

¹⁸⁹ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 369.

¹⁹⁰ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 370.

olguyu en iyi şekilde ifade etmesini konu edinir. Ayrıca nitel verilerin analizinde araştırmacı öznel duygu ve düşünceleri ile yorumlayıcı ve eleştirel bir yaklaşımla kendi deneyimlerini işe koşmaktadır.¹⁹¹

Buraya kadar ifade edilen özelliklerden dolayı araştırmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Çünkü ergenlerin dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri süreçlerinde ergen annelerinin tutumları ve etkileri kendi görüşlerinden hareketle anlaşılacak istenmiştir. Ebeveyn tutumları gibi derinlemesine inceleme gerektiren sosyal olgular ve değerler ancak nitel yaklaşımlarla anlaşılabilir. Araştırmanın amacı genelleme yapmak değil anlamı ortaya koymaktır. Bu nedenle katılımcıların kendi ifadeleriyle süreci açıklamalarına imkân sunan bu yöntem, çalışmanın doğasına en uygun yöntem olarak görülmüştür. Bu çalışmada asıl amaç nitel yöntemin sunduğu derinlik zenginliğiyle ergen-ebeveyn-dijital din eğitimi üçgeninde özgün bakış açısına sahip yorumlamalar geliştirmektir.

6.2. Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örneklem yöntemi içinde yer alan “kartopu tekniği” kullanılmıştır. Bu teknikte, dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri ile ilgili konulara zaman ayıran ergenlerin anneleriyle temas kurulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul’da ikamet eden, 12-21 yaş aralığında ergen çocukları olan toplam 15 anneden oluşmaktadır. Bu örneklem, belirli bir bölgeyi temsil etmektedir. Dolayısıyla, elde edilen sonuçların Türkiye çapında genellenmesi sınırlıdır. Yapılacak benzer araştırmalarda kültürel, ekonomik ve dini yapının farklı etkiler gösterebileceği unutulmamalıdır. Çalışma yalnızca ergenlik dönemindeki bireylerle sınırlı tutulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Araştırmada gönüllü olarak yer alan 15 katılımcı ile iletişime geçilerek çalışma ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır.

Kişisel bilgilerin gizli tutulması amacı ile her bir katılımcı için kod isimler oluşturulmuştur. Bulgu ve yorumlarda katılımcının verilerine doğrudan alıntı yapıldığında bu kod isimler kullanılmıştır. Yine kodlamanın yanında katılımcının cinsiyet ve mezuniyet gibi demografik bilgisine de yer verilmiştir. Örnek kod isimleri; (K1, cinsiyet, mezuniyet) şeklindedir. Katılımcıların kişisel bilgileri korunmuş ve çalışmada K1, K2... şeklinde kodlanmıştır.

¹⁹¹ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 371.

6.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma sürecinde veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, hem belirlenen temalar doğrultusunda sistemli veri elde etmeyi hem de katılımcılara düşüncelerini kendi ifadeleriyle açıklama fırsatı tanımayı mümkün kılmıştır. Veri toplama aşaması, araştırmacı için gerçeklikle yüzleşme anıdır.¹⁹² Görüşme tekniğinin kullanılması ile ergenlerin dijital ortamda yer alan dini içerik ve din eğitimleri süreçlerinde ergen annelerinin tutum ve etkilerini pek çok boyutuyla aktarabilmeleri hedeflenmiştir. Her anne ile Zoom üzerinden yaklaşık 60 dk süren online görüşme sağlanmıştır.

Görüşme, nitel araştırmalarda yararlanılan bir veri toplama tekniğidir. Görüşme, amacı bilgi toplamak olan bir sohbettir. Başka bir ifade ile görüşme, araştırmaya dahil edilen bireylerin bir konu ya da durum hakkında duygu ve düşüncelerinin anlaşılması etkinliğidir. Görüşme; kişilerin duygularının, düşüncelerinin, tutumlarının, tecrübelerinin ve şikâyetlerinin anlaşılabilmesi için etkili bir tekniktir. Bu teknik, ulaşılmak istenen verinin elde edilmesine yönelik tüm çabaları içerir mahiyettedir ve bazı kaynaklarda mülakat olarak da ifade edilmektedir. Bu tasvire göre, mülakat/görüşme iki ya da daha fazla sayıda kişi arasında belirli bir amaç etrafında gerçekleştirilen söyleşilerdir.¹⁹³ Araştırma örnekleminde yer alanların, araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladığı, yaşam öyküsünü anlattığı veri toplama tekniğidir. Görüşmenin amacı, katılımcıların iç dünyalarına erişerek onların özgün bakış açılarının belirlenmesidir. Görüşme, araştırılan konu hakkında bireyin yaşanmışlıkları, farklı deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilerine ulaşılmasına olanak sağlar.¹⁹⁴

Verilerin toplanması sürecinde nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmelerin orta noktasında bulunduğunu söyleyebiliriz. Görüşmeci, genel hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir fakat görüşülen kişilerin özelliklerine göre bu genel çerçeve içerisinde konunun farklı boyutları¹⁹⁵ sorularla derinleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle katılımcıların neyi, neden ve nasıl düşündüklerini aynı zamanda araştırılan konu ile ilgili olarak duygu, tutum, deneyimlerinin, anlamlandırmalarının, tanımlamalarının neler olduğunu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

¹⁹² Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 374.

¹⁹³ Hilal Akman Dömbekçi - Mehmet Akif Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (31 Aralık 2022), 143.

¹⁹⁴ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 374.

¹⁹⁵ Dömbekçi - Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, 146.

Çalışmada gerekli izinlerin alınması¹⁹⁶ ile ebeveynlerin görüş ve değerlendirmelerine müracaat edilmiştir. Bu uygulamada araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat için, bilgisine ve konu ile ilgili görüşlerine başvurulacak kişilerin; yaşamlarındaki duygu, düşünce ve tecrübelerini detaylı bir şekilde anlatmasına imkân verecek açık uçlu, anlaşılır sorular olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmamızda özgün bir mülakat formu kullanılmıştır. Konuyu bütün yönleri ile ele alan 19 mülakat sorusu oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanırken literatürdeki ilgili çalışmalar taranmıştır. Katılımcıların; cinsiyet, mezuniyet, yaş, meslek, medeni durumu, sahip olunan çocuk sayısı, çocukların cinsiyeti, çocukların yaşları, çocukların eğitim durumları, eşin eğitim durumu ve mesleği, dini inanç, yaşanılan bölge ile ilgili bilgileri öğrenmek için “Katılımcı Kişisel Bilgi Formu” da oluşturulmuştur. Görüşme esnasında bu sorular katılımcılara sorularak bilgileri dâhilinde kayıtlar alınmıştır.

6.4. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda toplanan verilerin analizinde yaygın olarak betimsel analiz veya içerik analizi kullanılır.¹⁹⁷ Bu çalışmadaki verilerin analizinde betimleyici analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Betimsel analizde amaç, görüşme ve gözlem sonucu toplanan verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuyla buluşturulmasıdır. Çoğu betimsel analizde veriler önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, sınıflandırılan verilere ilişkin bulgular özetlenir ve özetler ise araştırmacının öznel birikimi ile yorumlanır. Ayrıca araştırmacı bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurar ve gerekirse olgular arasında yapısal farklılık analizleri ile karşılaştırmalar yapar. Betimsel analiz dört aşamalı bir süreci ifade eder. Birincisi betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve/veya gözlemde yer alan boyutlardan hareketle veri analizi için bir çerçeve oluşturulur. Bu çerçeveye göre verilerin hangi kategori ve temalar altında toplanacağı, hangi temaların hangi kategorilere göre düzenleneceği ve sunumun nasıl olacağı belirlenir. Önceden hazırlanmış bir kavramsal çerçevenin olmadığı durumlarda, betimsel analizi kullanmak güçtür. Böyle bir durumda belirlenecek temalar, veri kaybına ve yanlış veri düzenlenmesine neden olabilir. Bu açıdan betimsel analiz yapacak araştırmacının öncelikle araştırma problemine ilişkin yoğun bilgi içeren bir kavramsal çerçeve hazırlaması gereklidir.

¹⁹⁶ Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu (2023/166)

¹⁹⁷ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 377.

İkincisi tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu aşamada, daha önce oluşturulan tematik çerçeveye göre elde edilen veriler ayrıntılı bir şekilde okunarak düzenlenir. Buna göre bazı veriler tematik çerçevenin dışında kalabilir veya temaların kapsadığı alan için önemli olmayabilir. Ayrıca bu aşamada, daha sonra sonuçlar yazılırken kullanılacak doğrudan alıntılar ve güçlü örnekler de seçilir. Üçüncüsü bulguların tanımlanması: Düzenlenen veriler tanımlanır ve gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenir. Dördüncüsü ise bulguların yorumlanması: Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada yapılır.¹⁹⁸ Bu araştırmada betimsel yöntem tercih edilmiştir; çünkü amaç dijital din eğitimi süreçlerinde ergen annelerinin tutumlarını olduğu gibi anlamak ve bunları derinlemesine analiz ederek ortaya koymaktır. Bu yöntem nicel verilerle ölçülmesi zor olan duygu, tutum, değer ve algıların daha sağlıklı biçimde analizine olanak tanıdığı için çalışmanın doğasına en uygun yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.

Betimsel içerik analizlerin farklı çalışmalarda kullanılması nedeni ile, sistematik bir şekilde literatürün sunulması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yöntemi kullanan çalışmalarda bu sistematik bilginin sunulmaması halinde, analizin temel amacına uygun olamayan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Betimsel içerik analizinin kullanıldığı çalışmalarda, elde edilen bilgilerin doğru ve sistemli bir şekilde ortaya konulması, analize tabi tutulması, yorumlanması ve sonuçların açık bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir.¹⁹⁹ Betimsel içerik analizi çalışması yürütecek araştırmacı ve akademisyenlerin, çalışmalarının özgünlüğüne katkı sağlamaları adına, standartlaşmış analiz aşamaları dışında, elde ettikleri verileri farklı yönlerden de analize tabi tutmaları önerilmektedir.²⁰⁰

Bu araştırmadan elde edilen veriler, katılımcıların kendi deneyimleri üzerinden şekillenmiştir. Görüşmede belirlenen sorular aynı sıra ve düzenle katılımcılara yönetilmiştir. Görüşme başlamadan önce araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra katılımcının demografik bilgileri alınmıştır. Katılımcı kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve araştırmanın gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Katılımcılardan mülakattan alıntılara tez içinde yer verilmesine ilişkin sözlü olarak onayı alınmıştır. Görüşmeler yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Görüşme esnasında katılımcıların bilgileri dâhilinde ve katılımcıların izni ile görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar daha sonra yazıya geçirilerek bilgisayar

¹⁹⁸ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 379.

¹⁹⁹ Eser Ültay vd., “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (15 Ağustos 2021), 190.

²⁰⁰ Ültay vd., “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”, 199.

ortamında Word'e aktarılmıştır. Transkripsiyonu yapılan kayıtlarla, nitel analiz uygulamaları kullanılarak tablolar oluşturulmuştur.

Verilerin analizi için betimleyici analiz yöntemi tercih edilmiştir. Mülakatlardan elde edilen verilerin analizi ve görselleştirilmesi için veriler MAXQDA 2024 nitel analiz programına aktarılmıştır. Bu süreçte benzer ya da ortak nitelik taşıyan veriler için kod listeleri hazırlanmış, kategori ve temalar halinde yapılandırılmıştır. Çalışma için tablolar, kavram haritaları ve hiyerarşik ilişki görselleri hazırlanmıştır.

6.5. Geçerlik ve Güvenilirlik

Geçerlik, nitel araştırmada, araştırmacının tarafsız bir şekilde problemi çözme derecesini ifade eder. Bu, elde edilen verilerin gerçek durumu ne kadar yansıttığıyla ilgili bir ölçüdür. Araştırma problemini bütünsel bir perspektifle ele almak ve incelenen olgunun tüm özelliklerine odaklanmak önemli geçerlik ölçütleridir. Ayrıca, katılımcılarla yapılan görüşmelerde geri dönüşler almak, yani “Bunu mu kastettiniz?” veya “Sözlerinizden bunu mu anlamalıyım?” gibi sorularıyla katılımcı teyidi almak, geçerliği artırabilir. Araştırmacının veriler üzerinde başka bir uzmanın incelemelerine izin vermesi, yani meslektaş veya uzman teyidini sağlaması da geçerliğe olumlu katkı sağlar. Nitel araştırmalarda geçerlilik iç ve dış geçerlik olarak iki şekilde incelenmektedir. İç geçerlik, araştırma sonuçlarının tutarlılığı, anlamı ve katılımcılar tarafından gerçekçi bulunup bulunmadığına odaklanır. Elde edilen sonuçların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilirlik derecesini ifade eden kavram dış geçerliktir. Dış geçerlik araştırma sonuçlarının evrensel niteliğe erişmesi veya genellenebilirliği olarak da adlandırılabilir.²⁰¹

Araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği, güvenilirlik kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu, bir çalışmanın ikinci kez yürütüldüğünde aynı sonuçlara ulaşıp ulaşılamayacağı sorusunu gündeme getirir, bu da sıkça karşılaşılan güvenilirlik sorununa işaret eder. İnsan tutum ve davranışlarının dinamik ve değişken doğası nedeniyle çoğu araştırma tekrarlanamaz, ancak farklı ölçme durumları kullanılarak inandırıcılığı artırılabilir. İnandırıcılığın ön koşullarından olan güvenilirlik, araştırmalarda mutlaka sağlanması gereken bir koşuldur. Güvenirliği düşük olan bir araştırmanın bilimsel değeri olmadığı gibi, güvenirliliğin yüksek olması da yapılan araştırmanın amaca uygunluğunun garantisi olamamaktadır. Ancak bir araştırmanın geçerli olabilmesi için öncelikle güvenilir olması gereklidir. Güvenirliliği sağlamak için zaman içinde

²⁰¹ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 380.

değişmezlik, bağımsız uzmanlar ya da puanlayıcılar arasındaki uyum ve iç tutarlılık gibi faktörlere dikkat edilmelidir.²⁰²

Geçerlik ve güvenirlik sağlanabilmesi için, araştırma sürecinde dikkate alınması gereken önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında, örneklemin yeterli büyüklükte seçilmesi, konunun birden çok araştırmacı tarafından ele alınması, daha çok çeşitli kaynaklara ve görüşlere başvurulması, elde edilen verilerin düzgün bir şekilde saklanması, çalışılan ortamın ve araştırmacının konumunun ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi ve çalışmanın araştırmacının kişisel görüşlerinden etkilenmeksizin bağımsız ve tarafsız bir şekilde yürütülmesi bulunmaktadır. Bu önlemler, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini artırarak bilimsel açıdan daha sağlam bir temel oluşturabilir.²⁰³

Bu araştırmada, nitel yönteme ve mülakat tekniğine uygun bir şekilde; çalışmanın güvenirlilik ve geçerliliğini sağlamak amacıyla sorularla yönlendirme yapılmamasına dikkat edilmiş, verilerin analizinde uzman görüşüne başvurulmuş, araştırma bulguları araştırmacı haricinde bir alan uzmanı tarafından değerlendirilmiş, gözlem yapılmış, veri toplama sürecinde elde edilen sonuçlar betimlenerek ve yer yer birbirleriyle karşılaştırılarak ortaya konmuş, doğrudan alıntılara yer verilerek veriler sunulmaya çalışılmıştır.

²⁰² Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 381.

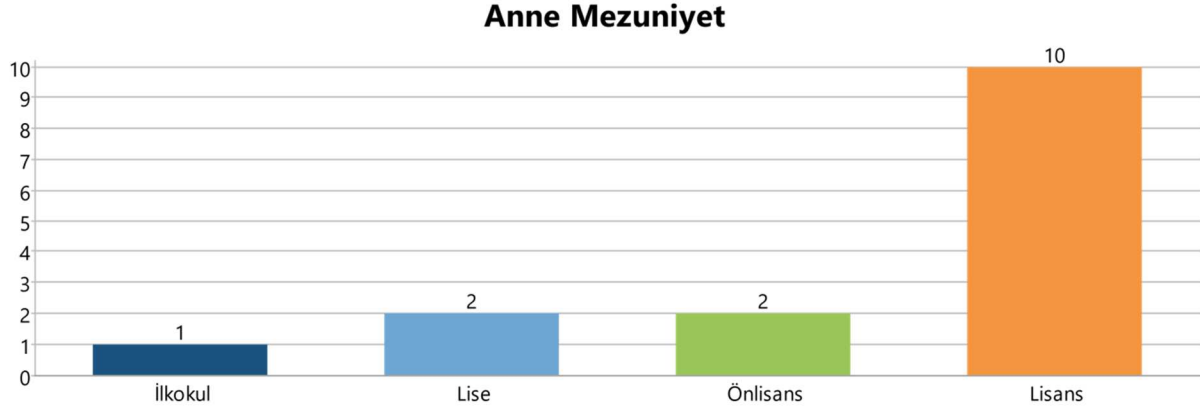
²⁰³ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci”, 381.

7. BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1: Katılımcı Profili

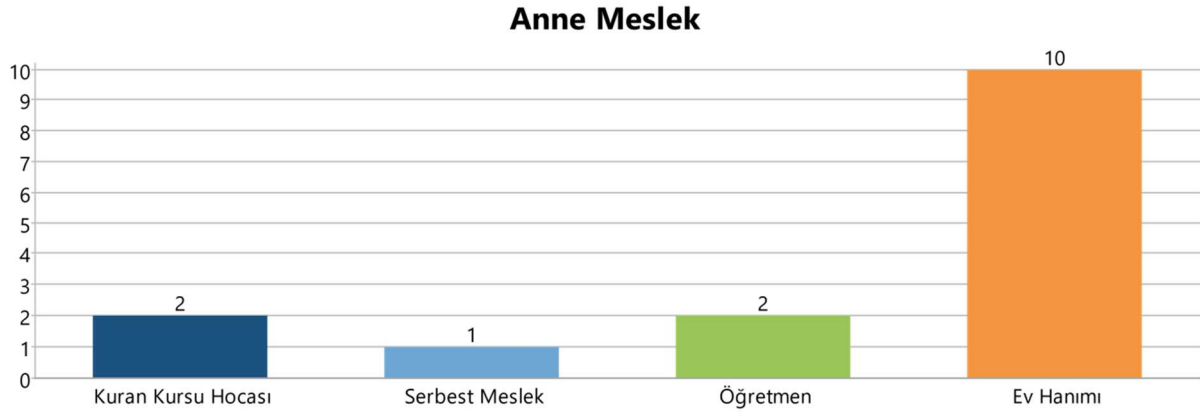
Katılımcı	Anne Yaş	Anne Mezuniyet	Anne Meslek	Eş Mezuniyet	Eş Meslek	Çocuk Sayısı
K1	44	Lise	Ev Hanımı	İlkokul	Elektrik	4
K2	41	Lisans	Ev Hanımı	Lise	Muhasebe	2
K3	40	Lisans	Ev Hanımı	Lisans	Mühendis	2
K4	47	Lisans	Ev Hanımı	Önlisans	Emekli	4
K5	49	Lisans	Öğretmen	Önlisans	İmam-Hatip	3
K6	38	Lisans	Ev Hanımı	Önlisans	Polis	3
K7	44	Lisans	Öğretmen	Lisans	Emekli	3
K8	46	Lise	Ev Hanımı	Ortaokul	Elektrik	3
K9	47	Önlisans	Matbaa	Lise	Elektrik	1
K10	35	Lisans	K. K. Hocası	Ayrı	Ayrı	1
K11	40	Lisans	K. K. Hocası	Önlisans	Danışman	3
K12	45	İlkokul	Ev Hanımı	Lise	Şoför	1
K13	35	Lisans	Ev Hanımı	Lisans	K. K. Hocası	3
K14	37	Lisans	Ev Hanımı	Lisans	Mühendis	3
K15	37	Önlisans	Ev Hanımı	Önlisans	İtfaiye	2

Araştırma problemine açıklık getirmesi adına yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur. Katılımcılara ilişkin demografik veriler Tablo 1’de sunulmuştur. 15 katılımcımız da annelerden oluşmaktadır. Tabloda katılımcıların yaşlarına, mezuniyetlerine, mesleklerine, eş mezuniyet ve eş meslek bilgilerine, ailenin sahip olduğu toplam çocuk sayısına yer verilmiştir.

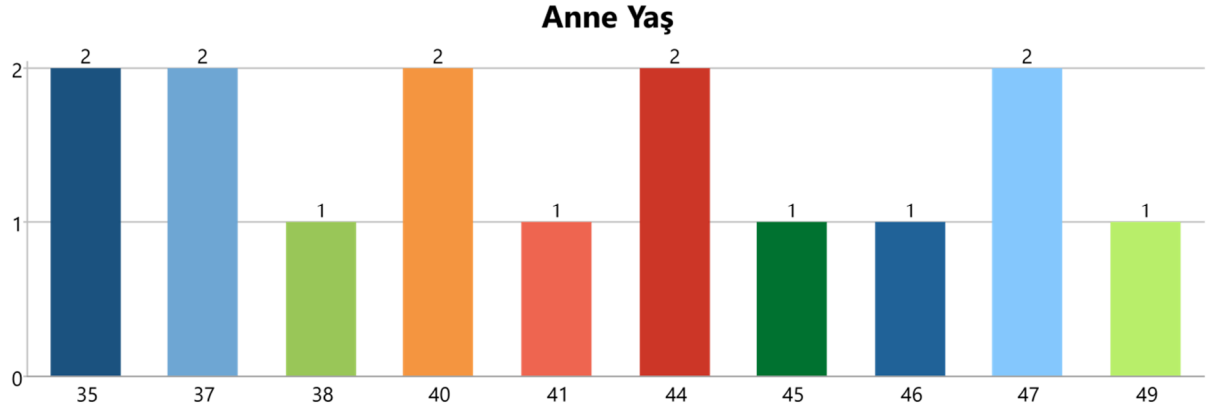
Şekil 1.1. Anne Mezuniyet Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcı annelerin mezuniyet derecelerine ilişkin veriler Şekil 1.1’de sunulmuştur. Grafikte görüldüğü üzere mezuniyet seviyesi lisansta yoğunlaşmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların 10’u lisans, 2’si önlisans, 1’i lise, 1’i ilkokul mezunudur.

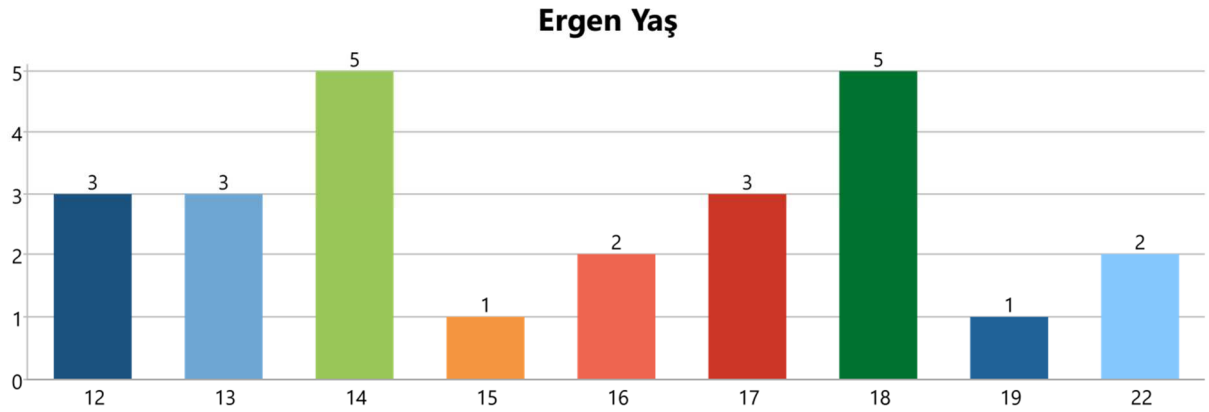
Şekil 1.2. Anne Meslek Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcı annelerin mesleklerine ait veriler Şekil 1.2’de sunulmuştur. Grafikte görüldüğü üzere meslekleri çoğunlukla ev hanımıdır. Araştırmaya katılan katılımcıların 10’u ev hanımı, 2’si Öğretmen, 2’si Kur’an Kursu Öğreticisi, 1’i Serbest meslek grubundandır.

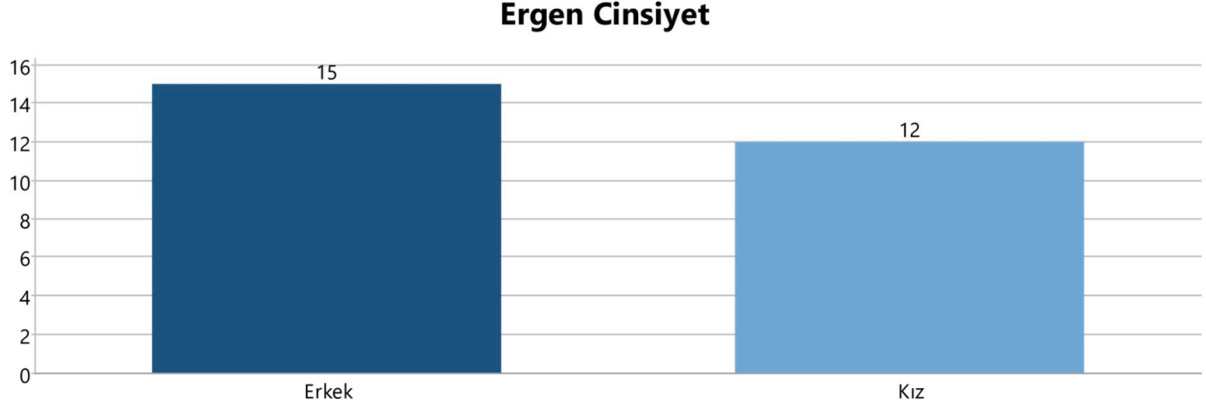
Şekil 1.3. Anne Yaş Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcı annelere ait yaş verileri Şekil 1.3’de sunulmuştur. Grafikte görüldüğü üzere 35, 37, 40, 44, 47 yaşlarında yoğunlaşma vardır. Araştırmaya katılan annelerin yaşları sırasıyla, 2’si 35, 2’si 37, 1’i 38, 2’si 40, 1’i 41, 2’si 44, 1’i 45, 1’i 46, 2’si 47, 1’i 49 yaşındadır.

Şekil 1.4. Ergen Yaş Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcı annelerin sahip olduğu ergenlere ait yaş verileri Şekil 1.4’de sunulmuştur. Grafikte görüldüğü üzere 14 ve 18 yaşlarında yoğunlaşma vardır. Araştırmaya katılan katılımcıların ebeveyn oldukları ergenlerin yaşları sırasıyla, 3’ü 12 yaşında, 3’ü 13 yaşında, 5’i 14 yaşında, 1’i 15 yaşında, 2’si 16 yaşında, 3’ü 17 yaşında, 5’i 18 yaşında, 1’i 19 yaşında, 2’si 22 yaşındadır.

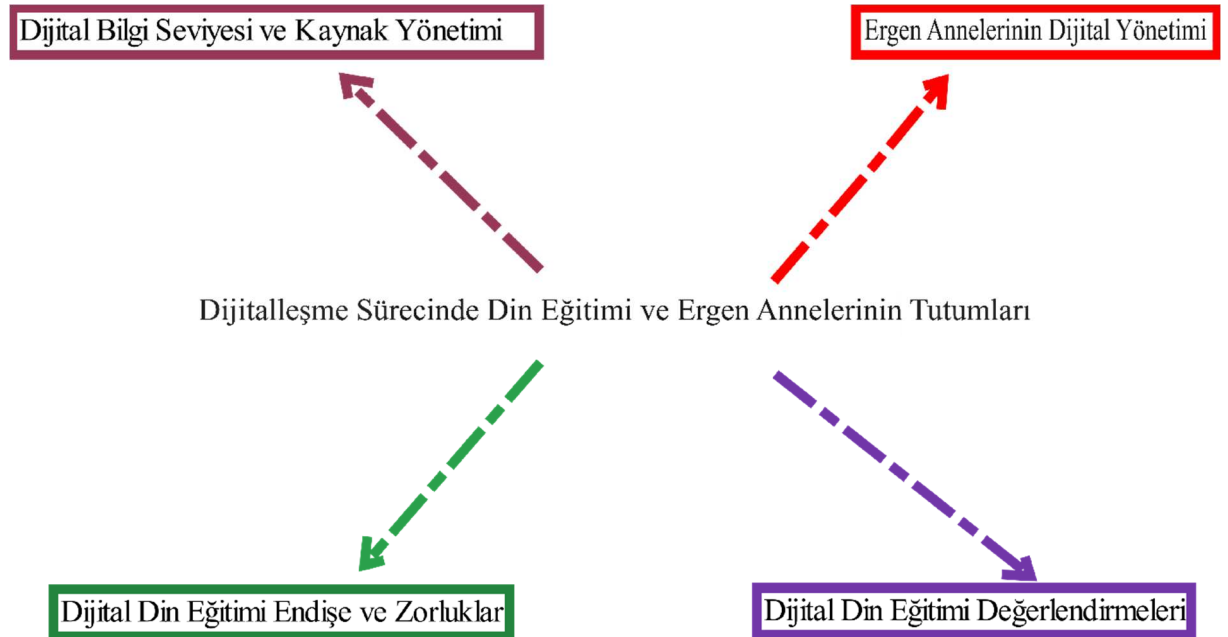

Şekil 1.5. Ergen Cinsiyet Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcı annelerin sahip olduğu ergenlere ait cinsiyet verileri Şekil 1.5’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan katılımcı ebeveynlerin çocuklarının cinsiyetleri, 15’i erkek, 12’ si kız şeklindedir.

Araştırma problemine açıklık getirmesi adına yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur. Çalışmaya ait veriler dört ana tema hâlinde ele alınmıştır. Temalar; “Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi”, “Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar”, “Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri”, “Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi” olarak isimlendirilmiştir.

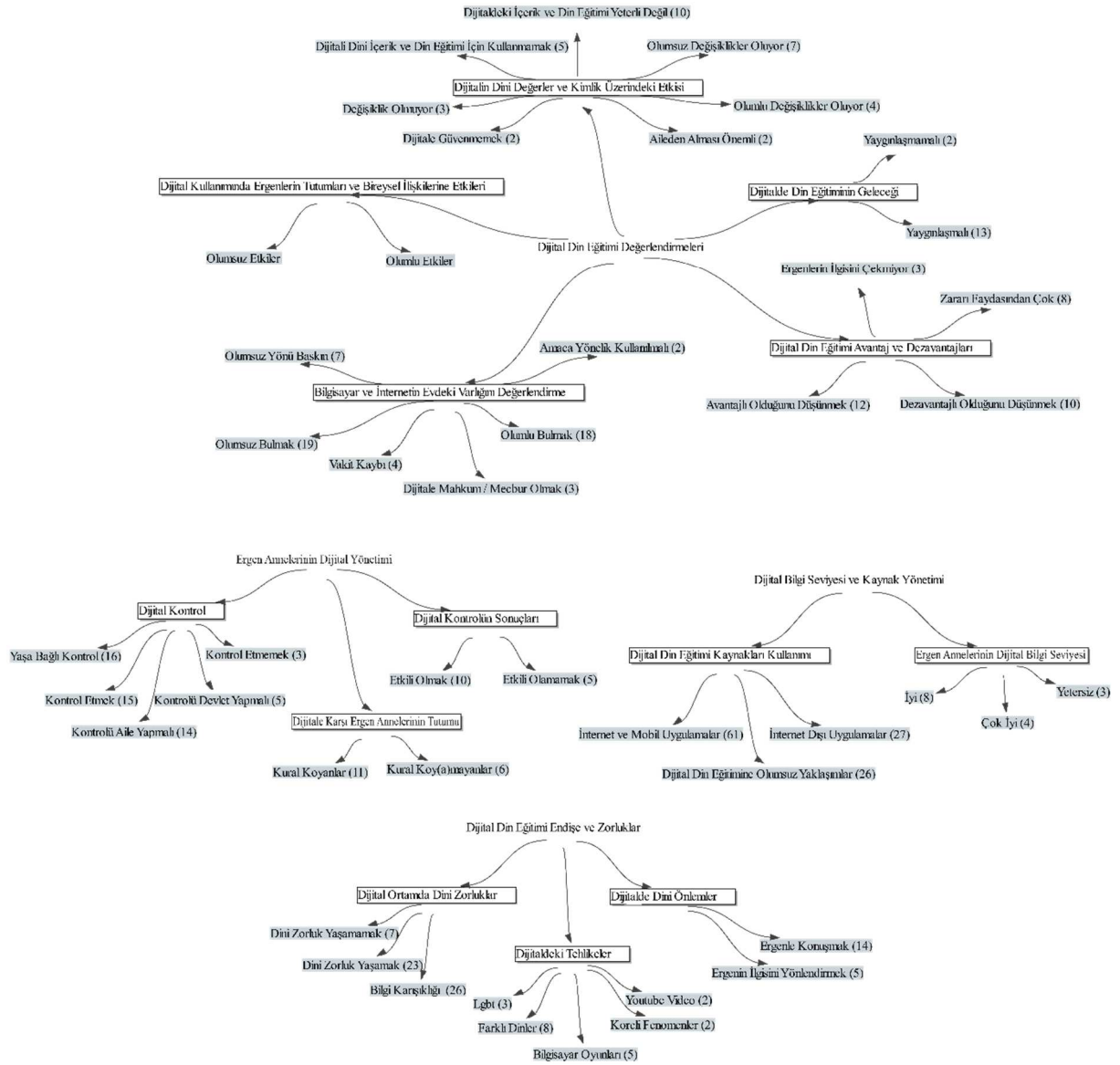
Çalışma bulguları, Şekil 2.1’de görüldüğü üzere dört tema altında toplanmıştır.

Şekil 2.1. Kavram Haritası

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	TOPLAM
Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi																0
> Ergen Annelerinin Dijital Bilgi Seviyesi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15
> Dijital Din Eğitimi Kaynakları Kullanımı	9	11	2	6	6	12	10	7	8	11	7	5	8	8	4	114
Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi																0
> Dijitale Karşı Ergen Annelerinin Tutumları	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
> Dijital Kontrol	6	4	4	3	3	4	3	2	3	5	6	3	3	2	2	53
> Dijital Kontrolün Sonuçları	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15
Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar																0
> Dijital Ortamda Dini Zorluklar	4	3	3	2	4	3	5	3	6	3	5	4	3	4	4	56
> Dijitaldeki Tehlikeler	1	1		4		2	2	2	1	2	1	1	1	1	1	20
> Dijitalde Dini Önlemler	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	19
Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri																0
> Dijitalde Din Eğitiminin Geleceği	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15
> Dijitalin Dini Değerler ve Kimlik Üzerindeki Etkisi	2	2	1	4	2	2	3	2	3	2	2	3	2	1	2	33
> Dijital Din Eğitimi Avantaj ve Dezavantajları	2	2	2	2	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	2	33
> Dijital Kullanımında Ergenlerin Tutumları ve Bireysel İlişkilerine Etkileri	9	7	3	6	5	8	5	7	4	4	5	4	5	4	6	82
> Bilgisayar ve İnternetin Evdeki Varlığını Değerlendirme	3	4	4	1	2	4	5	6	5	4	2	3	4	4	2	53
TOPLAM	42	40	25	34	30	42	41	36	37	39	36	30	33	31	29	525

Şekil 2.2. Katılımcı Profiline Göre Temalar- Kod Matrisi Tarayıcısı

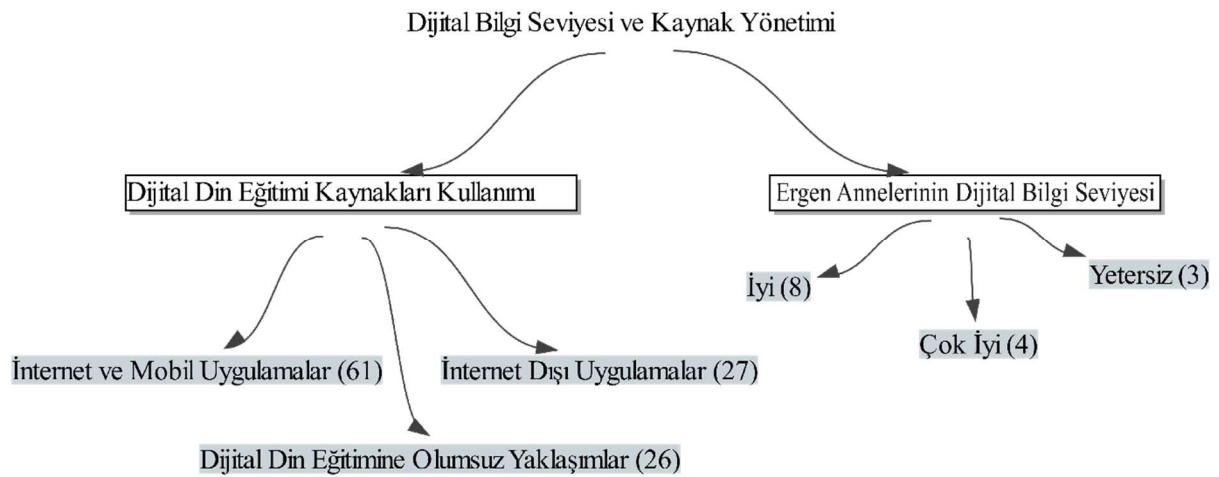
Şekil 2.3. Çalışma Temalarına Ait Kod Birlikte Oluşma Modeli

Araştırmanın tüm temalarına ait olan kod birlikte oluşma modeli Şekil 2.3'te görülmektedir. Şekilde araştırma sonunda ortaya çıkan dört tema ve alt kategoriler yer almaktadır. Dijital bilgi

seviyesi ve kaynak yönetimi teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda iki kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital din eğitimi kaynakları kullanımı ve ergen annelerinin dijital bilgi seviyesi başlıklarında ele alınmış, her bir kategorinin altında ise kodlar yer almıştır. Dijital din eğitimi değerlendirmeleri teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda beş kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijitalde din eğitiminin geleceği, dijitalin dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisi, dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları, dijital kullanımında ergenlerin tutumları ve bireysel ilişkilerine etkileri, bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme başlıklarında ele alınmış, her bir kategorinin altında ise kodlar yer almıştır. Ergen annelerinin dijital yönetimi teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital kontrol, dijital kontrolün sonuçları ve dijital karşı ergen annelerin tutumları başlıklarında ele alınmış, her bir kategorinin altında ise kodlar yer almıştır. Dijital din eğitimi endişe ve zorluklar teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital ortamda dini zorluklar, dijitaldeki tehlikeler ve dijitalde dini önlemler başlıklarında ele alınmış, her bir kategorinin altında ise kodlar yer almıştır.

7.1. Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi

Araştırmanın ilk teması olan dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 3.1’de görülmektedir. Dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda iki kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital din eğitimi kaynakları kullanımı ve ergen annelerinin dijital bilgi seviyesidir.

Şekil 3.1. Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

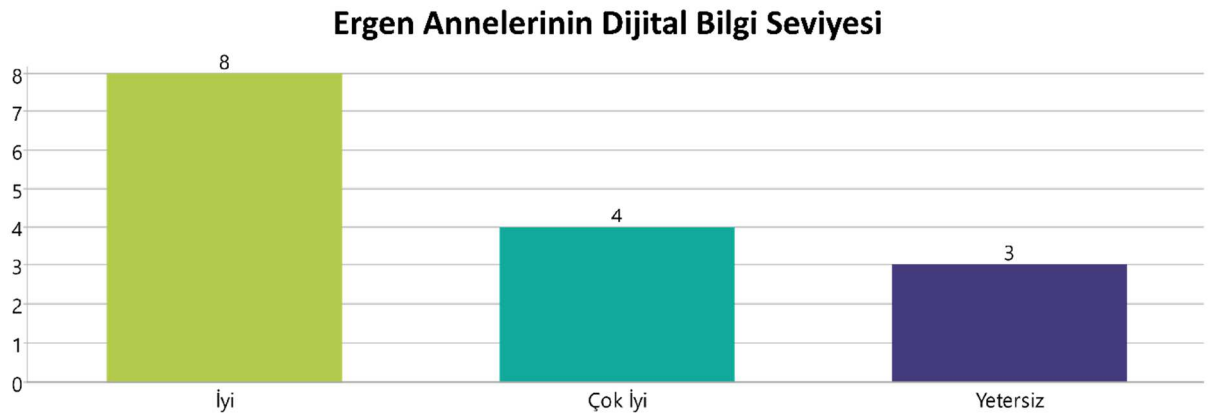
Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	TOPLAM
✓ Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi																0
✓ Ergen Annelerinin Dijital Bilgi Seviyesi																0
• İyi	1	1	1		1		1	1		1					1	8
• Çok İyi				1		1			1		1		1	1		4
• Yetersiz												1				3
✓ Dijital Din Eğitimi Kaynakları Kullanımı																0
• İnternet ve Mobil Uygulamalar	6	2	1	6	5	5	5	3	5	5	3	1	6	6	2	61
• İnternet Dışı Uygulamalar		3	1		1	3	2	2	1	5	3	2	1	1	2	27
• Dijital Din Eğitime Olumsuz Yaklaşımlar	3	6				4	3	2	2	1	1	2	1	1		26
Σ TOPLAM	10	12	3	7	7	13	11	8	9	12	8	6	9	9	5	129

Şekil 3.2. Dijital Bilgi Seviyesi ve Kaynak Yönetimi- Kod Matris Tarayıcısı

Dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi ile ilgili olarak katılımcılar farklı açılardan yorumlarda bulunmuşlardır. Şekil 3.2’de dijital din eğitimi kaynakları kullanımı kategorisinde göze çarpan noktalar vardır. Katılımcıların hepsi internet ve mobil uygulamaları kullanmaktadır. Ama katılımcılardan K2, K3, K12, K15’in dijital bilgi kaynaklarını çok tercih etmedikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılardan K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14’ün dijital bilgi kaynaklarını tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılardan K1 ve K4 internet dışı uygulamaları tercih etmezken katılımcılardan K10 yoğun olarak tercih etmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun dijital din eğitime olumsuz yaklaşımları vardır. Bununla birlikte katılımcılardan K3, K4, K5, K15’in hiçbir olumsuz yaklaşımları yokken K2’nin yoğun bir şekilde olumsuz yaklaşımları olduğu göze çarpmaktadır.

7.1.1. Ergen annelerinin dijital bilgi seviyesi

Ergen annelerinin dijital bilgi seviyesi; iyi, çok iyi ve yetersiz olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital bilgi seviyesi konusunda iyi kullanıma vurgu yapmıştır. Ergen annelerinin dijital bilgi seviyesine dair görüşleri Şekil 3.3 ’te görülmektedir.

Şekil 3.3. Ergen Annelerinin Dijital Bilgi Seviyesi Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda 8’i iyi bir kullanıcı olduğunu, 4’ ü çok iyi kullanıcı olduğunu, 3’ü ise yetersiz kullanıcı olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda iyi olduğunu belirten bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Ben üniversiteyi uzaktan eğitimle bitirdim. Onun haricinde de uzaktan eğitimlere çok katıldım. Dolayısıyla teknoloji ve internetle iç içeyim. Araştırmayı da seviyorum ve araştırırken de sosyal platformları kullanırım. Aktif olarak şu anda KPSS’ ye hazırlanıyorum ve bu konudaki dersleri dijitalden sağlıyorum. Alanla ilgili din eğitimi veren hocaları dinliyorum. Kısacası yeterli seviyede bilgi sahibiyim.” (K2)

“Dijital teknolojilerin, özellikle internetin, günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olduğunu biliyorum. İnterneti haberleri okumak, bilgi aramak, sosyal medya kullanmak ve çocuklarımın eğitimi için çeşitli kaynaklara erişmek için kullanıyorum. Çeşitli dijital platformların uzaktan eğitim imkânı sunduğunu biliyorum ve bu eğitimlere hem kendimi geliştirmek hem de çocuklarıma faydalı olmak için katılmaya çalışıyorum. Ancak, tüm bu içeriklerin kalitesi ve doğruluğu konusunda dikkatli olmak gerektiğini de biliyorum. Gündelik hayatımızın bir parçası haline gelen dijital ortamda güvenli bir şekilde gezinmek ve güvenilir kaynaklara ulaşmak için dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinin öneminin farkındayım. Genel olarak söylemek gerekirse iyiyim.” (K5)

Katılımcılardan dijital bilgi seviyesinin iyi olduğunu ifade etmekle beraber yüz yüze eğitimi daha samimi bulduğunu dile getirenlerde bulunmaktadır.

“Ben zaten akşamları Kur’an-ı Kerim tecvit ve Arapça derslere giriyorum. Bu ortamı aktif kullanabiliyorum. Yüz yüze olmak mimikleri canlı görmek çok farklı bir şey. Bence daha samimi. Ama gidemediğimiz zamanlarda, ulaşamadığımız zamanlarda, müsait olmadığımız zamanlarda bir kolaylık sağlıyor dijitaldeki dini eğitimler ve dini içerikler. Benim teknoloji ile aram iyidir. Kullanabildiğimi düşünüyorum. Elimden geldiği kadar ihtiyaçlarımı gideriyorum.” (K8)

Katılımcılardan dijital bilgi seviyesinin iyi olduğunu ifade etmekle beraber din eğitimi için dijital ortamı çok fazla kullanmadığını dile getirenler de bulunmaktadır.

“Din eğitimi olarak dijital ortamı çok fazla kullanmıyorum. Oğlum açısından da kanallar ya da takip ettiğim güvenilir kişiler varsa onları yönlendiriyorum. Bunun haricinde genel olarak din eğitimi konusunda dijital ortamı çok kullanmıyorum. Teknoloji ile aram iyidir. Ben Kuran Kursu 4-6 yaş öğreticisiyim. Pandemi döneminde dijitali kullanmak zorunda kaldık ve din eğitimi açısından yapmam gereken video ile etkinlikler vardı. Meselâ onları yapabildim. Bunun haricinde uzaktan eğitim olarak formasyon alıyorum. Dolayısıyla etkinliklerimiz oluyor ders için. Bunların hepsini yerine getirebiliyorum, yapabiliyorum ve varsa yeni şeyler de öğrenmeye çalışıyorum. Kısacası teknolojiyle aram iyidir. Aradığımı bulabiliyorum.” (K10)

Katılımcılardan dijital bilgi seviyesinin çok iyi olduğunu ifade edenler bulunmaktadır.

“Açıkçası benim daha önceki alanım bilgisayar teknolojisi ve programlama. Eşim de elektrik elektronik mühendisi. Dolayısıyla teknolojik olarak çok iyiyimdir. Dijital ortam ve teknoloji kullanımı olsun, hangi dijital platformların mevcut olduğunu ve bu platformlarda nelerin sunulduğunu anlama ve bulma konusunda altyapıya sahibim. Elimizden geldiği ve bilgimiz elverdiği kadar çocuklarımızın doğru ve temiz içeriğe ulaşmasını sağlamaya çalışıyoruz.” (K14)

Katılımcılardan dijital bilgi seviyesinin yetersiz olduğunu ifade edenler bulunmaktadır.

“İyi sayılır temel bilgilerim. Tabii ki büyük kalın kitapları açıp bakmaktansa daha hızlı bir şekilde burada aradığımıza ya da o kitaba ulaşabiliyoruz. Bunları yapabiliyorum. Bana yetecek kadar internet, teknolojik aletleri kullanabiliyorum. Pandemiden dolayı uzaktan eğitime hem kendim için hem çocuklarım için maruz kaldım. İster istemez bir şeyler öğrendik. Yani çok fazla internette vakit geçirip şunlar var diyebileceğim siteleri sayamam size. Sosyal medyada çok fazla zaman geçirmiyorum. Böyle Instagram falan da çok sık kullanan bir insan değilim. Ama hani yine de Google'da herhangi bir soru aradığımızda, bir bilgi aradığımızda oradaki güvenli olan nelerere bakmam gerektiğini az çok hani biliyorum, idare edebiliyorum.” (K6)

Katılımcılardan dijital bilgi seviyesi yetersiz olup destek aldığını ve din eğitimi için çok kullanmadığını belirtenler de bulunmaktadır.

“Dijital ortam ve teknoloji kullanabiliyorum ama aşırı ustayım diyemem. Her şeyi çok anlamasam da lise mezunu kızım var. O ders çalışıyor internetten. Bende her işimde ona güveniyorum ve soruyorum. Yapamadığım yerde bana öğretiyor. Çocuğumun din eğitimi için çok kullanmadım. Zoom’ dan iş olarak kendim için eğitimler aldım. Bunun dışında acil bulmam gereken şeylere bakabiliyorum. Kullanıcıyım yani. Ama sizin kastettiniz şekilde bir din eğitimi için tercih etmiyorum. Hocalarla toplanıp internet üzerinden o şekilde bilgi ediniyoruz.” (K12)

Türkiye’ de bireylerin yetişmesinde ebeveynler, okuldaki öğretmenler ve din öğreticileri olmak üzere üç temel etken bulunmaktadır. Ancak, bu üç yapı şu anda gençlerle etkili bir iletişim kurmaktan uzak görünmektedir. Hızlı ve anında iletişim teknolojilerinin gelişimi, internet kullanımı, iletişimin teknoloji aracılığıyla etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanımıştır.²⁰⁴ Modern iletişim ve bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı, kullanıcıların teknolojiyi farklı bağlamlarda en iyi ve en sorumlu şekilde uygulamalarını sağlamayı ifade etmektedir. Bu durum, kullanıcıların bireysel ihtiyaçlarına uygun şekilde dijital medyadan yararlanmalarını da kapsamaktadır.²⁰⁵ Dijitalleşmenin sadece eğitim değil, ebeveyn-çocuk ilişkisini de yeni dinamiklerle şekillendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum ebeveynlerin dijital dünyaya ilişkin bilgi ve becerilerinin arttırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca dijital becerilerine güvenen ebeveynlerin çocuklarının dijital faaliyetlerine daha sık müdahalede bulunduğu görülmektedir.²⁰⁶

Dijital bilgi seviyelerinin iyi olduğunu ifade eden ebeveynlerin, teknoloji ile ilgili resmi bir eğitim almamış oldukları görülmektedir. Sahip oldukları teknik bilgi seviyesine, iş ya da farklı ihtiyaç kaynaklı deneyimler ile ulaştıkları belirtilmektedir. Bu konuda çok iyi olduğunu ifade eden ebeveynler, verilen teknolojik eğitim sonucunda beceri düzeylerinin geliştiğini belirtmektedirler. Yetersiz olduğunu ifade eden ebeveynler, dijital ortama karşı güven

²⁰⁴ Dağıtmaç - Arslan, “Türkiye’deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi”, 205.

²⁰⁵ Trocholepczy, “Dijital Medya Ve Din Eğitimi”, 189.

²⁰⁶ Hanifi Parlar - Sevda Dere, “Dijital Ebeveynliğin, Aile İçi İletişim ve Velinin Eğitime Katılımı Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 25/66 (28 Mart 2025), 105.

hissetmeyip mümkün olduğunca kullanmamaktadırlar. Ülkece yaşadığımız pandemi neticesinde ebeveynlerin dijital ortamı kullanmak zorunda kaldıkları gözlemler arasındadır. Seviyesinin iyi olduğunu (K10) ve yetersiz kullanıcı olduğunu belirten (K12) ebeveynler, dijital ortamda din eğitime sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir.

Dijital din olgusunun oluşumuna zemin hazırlayan ve destekleyen temel bileşenler, başta bilgisayar ve akıllı telefon olmak üzere taşınabilir mobil cihazlardır. Dijital din, dijital dünyada yayıldıkça bileşenleri çeşitlenmektedir; dijital ses kayıtları, videolar, PC oyunları, web siteleri, e-mail ve sosyal medya gibi faktörler bunlardan bazılarıdır. Bu bileşenler arasında taşınabilirlik açısından önemli bir fark, bilgisayarlar ile mobil iletişim aygıtları arasında ortaya çıkmaktadır. Bilgisayarlar taşınması zahmetli olup, kablolu veya kablosuz internet bağlantısına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, bilgisayar üzerinden gerçekleştirilen dini aktivitelerde çevrimiçi ve çevrimdışı ayrımını sürdürmektedir. Öte yandan, cep telefonu ve tablet gibi taşınması kolay cihazlar, mobil veri desteği ile her yerden internete bağlanma imkânı sağlamaktadır. Bu durumda çevrimdışı ve çevrimiçi arasındaki sınır belirsizleşmekte ve Hoover ve Echchaibi'nin ifadesiyle üçüncü bir alan ortaya çıkmaktadır. Bu alandaki en somut örnek, dini unsurların mobil cihazlarda hem çevrimiçi hem çevrimdışı ortamda eş zamanlı olarak var olabilmesidir. Dolayısıyla, dijital din içinde mobil cihazların önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekmektedir.²⁰⁷ Böylece mobil cihazların rolü yanı sıra ebeveynlerin donanım ve farkındalık ihtiyacı doğal bir geçişle bağlanmış olur.

Dolayısıyla ebeveynlerin de bu ortamı kullanma konusunda yeterli donanıma sahip olmaları çok önemlidir. Ebeveynlerin medya okuryazarlığı ve dijital farkındalığının artması çocukların medya kullanım biçimlerini doğrudan ve daha bilinçli bir yönde etkilemektedir.²⁰⁸

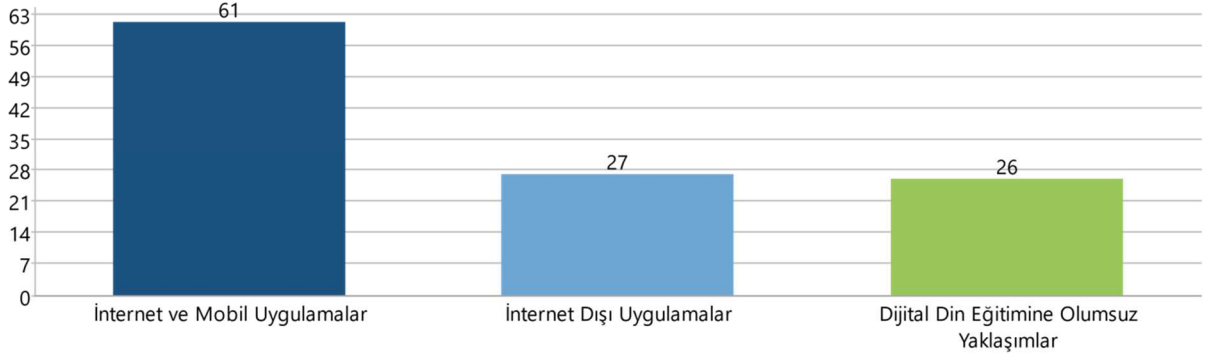
7.1.2. Dijital din eğitimi kaynakları kullanımı

Dijital din eğitimi kaynakları kullanımı; internet ve mobil uygulamaları, internet dışı uygulamaları ve dijital din eğitime olumsuz yaklaşımlar olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital din eğitimi kaynakları kullanımı konusunda internet ve mobil uygulamalarını tercih ettiklerine dair vurgu yapmışlardır. Ergen annelerinin dijital din eğitimi kaynakları kullanımına dair görüşler Şekil 3.4'te görülmektedir.

²⁰⁷ Haberli, “Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık”, 123.

²⁰⁸ Hülya Semiz Türkoğlu, “Dijital Çağda Aile ve İletişimin Dönüşümü: Medya, Kültür ve Toplumsal Yansımalar”, *TRT Akademi* 10/24 (29 Mayıs 2025), 381.

Dijital Din Eğitimi Kaynakları Kullanımı

Şekil 3.4. Dijital Din Eğitimi Kaynakları Kullanımı Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre internet ve mobil uygulamalarda yoğunlaşma vardır. Katılımcılar arasında internet dışı uygulamaları kullananlar olmakla beraber dijital din eğitime karşı olumsuz yaklaşımlar da mevcuttur. Bu bağlamda internet ve mobil uygulamaları kullandıklarını ifade eden bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Daha çok güvenilir kaynak olması açısından Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Şule Kala var bilir misiniz bilmem. Mesela onun çektiği videolar var din hizmetleri adına. Zaten kendisi de bir öğretmen ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı. Onun videolarını takip ediyoruz ve öneriyorum herkese. Okulumuzdaki öğretmenlerimizin YouTube'dan ya da Instagram'dan takip edin dedikleri, tavsiye ettikleri kısa videolar, filmler oluyor. Bunlar daha çok çocukların ilgisini çekiyor bunları izliyoruz. Çocukların dikkatini yazılı materyaller çok çekmiyor. Bazen çok akıllarına takılan bir şey olursa ve bende cevabı bilmiyorsam Diyanetin İslam Ansiklopedisine bakıyoruz. Eskiden bu ansiklopediler evimizde olurdu şimdi dijital ortamda. Ben çok faydasını görüyorum. Güvenirlilik açısından daha çok Diyanet İşleri Başkanlığının tavsiye ettiği ortamlardan faydalaniyoruz. Bu kaynakların faydasına inanıyorum tabii ki. Mesela Şule Kalanın 'Kafama Takıldı' video serisi vardı ve çok güzeldi. Çocukların sorma ihtimali olan soruları daha çok cevaplıyordu. Bir de Diyanet İşleri Başkanlığının ilmiyal serisi var yine bu yaş grubuna hitap eden. Bunları kullanıyorum, bu şekilde.” (K14)

“YouTube çizgi filmlerinden faydalaniyorum, Diyanet'in ilahileri ya da çizgi filmlerini kullanıyorum ya da Wordwall diye bir uygulama var. Hazır olarak sunulmuş oyunlar var içinde. Mesela harfler uçuyor sen onu uçakla patlatıyorsun. Seviyor öğrencilerim bu uygulamayı. Bazen link atıyorum veliler o şekilde girip oynuyorlar. Bunun haricinde kendim uzaktan eğitimden faydalaniyorum formasyon eğitimi için. Bir de Google'dan faydalaniyorum. Kendi çocuğum için daha yetişkin formatında, onun ilgisini çekebilecek, gözlemlediğin video ve içerik varsa, birisi önerdiyse ya da bir kitap gördüysem onları kullanıyorum. Önce ben inceliyorum sonra çocuğum için kullanıyorum. Ama daha çok kitap üzerinden ilerlerim din eğitiminde. Mesela Özkan Özer'in kitaplarından faydalanmışımdır çok. Burada gençlik merkezleri var. Onların kanallarını Instagram'ından çocuğuma da takip ettiriyorum. Minecraft çiftlik oyununu çok seviyor. Sertaç abisi var onu takip ediyor. Genelde şu anda çoğunlukla benim kontrolümde olduğu için daha çok takip ettiklerini ben seçebiliyorum.” (K10)

Katılımcılardan internet dışı uygulamaları kullandıklarını ifade edenler bulunmaktadır.

“Ben dini olarak hiçbir kaynak kullanmıyorum. Daha çok başka memleketlerden katılan bir arkadaş gurubumuz var onlarla Skype' tan tefsir dersi yapıyorum. Beraber sadece peygamber efendimizin sünneti ve Kur'an'ı rehber edinerek bunlara çalışıyoruz. Herhangi bir tarikata cemaate bağlı değiliz. Ben bunları yaparken çocuğumla birlikte yapıyorum. O hem okuyor hem de benle derslere giriyor ve takip ediyor bu ortamdaki dini paylaşımlarımızı, sohbetimizi. Onu hiç zorlamıyorum belki de bu yüzden istekli bir şekilde katılıyor. Bunun dışında YouTube'da güzel Kur'an okuyan sesi çok güzel hocalar var onları dinliyorum. Uyuyamadığım zaman, moralim bozuk olduğu zaman takarım kulaklığımı açar dinlerim. Unuturum her şeyi. Çocuğuma bu konuda örnek olduğumu düşünürüm. Sende mutsuz olduğunda böyle yap derim. Bunun haricinde çok fazla kullanmıyorum interneti dini konular için. Sadece Skype sohbetimiz ve YouTube için kullanırım. Biz Kur'an-ı Kerim'e bakıyoruz ve bütün sorularımızı tefsirden açıp arıyoruz. İnternette herhangi bir kaynak yok kullandığımız. Dini konuda tehlikeli ve güvenilir olmayan kaynaklardan korktuğum için çok yanaşmıyorum. Zaten gerçekte bile açıp okuyacağımız kitaplar sayılıyken internette bu kadar kaynak bana güvensiz geliyor.” (K12)

“Mesleki olarak baktığımızda işimde Kur'an-ı Kerim uygulamasını indirmişimdir telefonuma. Dersimi yaparım, ezberlerimi o uygulamadan yaparım. Ben hafız hocasıyım çok da kaynak açılımım olmuyor. Aynı şekilde YouTube'dan faydalaniyorum ama ben işimde daha çok geleneksel ilerliyorum. Kitaplara dokunmayı seviyorum, daha iyi hissediyorum kendimi. Bunlar yetiyor bana çok fazla ileriye gitmeye gerek yok. Bu şekilde sadece.” (K11)

“Takip ettiği herhangi bir kaynak yok. Vallahi bu devirde kimseye güvenilmediği için dijital ortamdaki dini içeriklere de eğitimlere de güvenim yok. Her hoca ayrı bir şey söylüyor. Cemaatler çatışıyor. Çocukların kafasına bir şey takılıyor herkes ayrı kafadan farklı cevaplar veriyor. Hocanın hocaya güveni yok ki. Okulda aldığı din eğitimi ve yaz Kur'an kurslarına gönderiyorum çocuklarımı. Yani ya okuldan ya da camiden aldılar eğitimi.” (K1)

Katılımcılardan dijital din eğimine olumsuz yaklaşımları olduğunu ifade edenler de vardır.

“Çok da kullandığım ve çocuklarımın da kullandıkları kaynak yok. Çocuklarım şu anda ergen zaten. Din eğitiminin temellerini attığım dönemde de teknoloji çok fazla yoktu ki kullanayım. Şu anda da çok müdahale edemiyorum. Açıkçası dini içeriklere dijital ortamda çok da bakmıyorlar, kullanmıyorlar. İlgi alanları daha farklı. Varsa soruları, merak ettikleri şeyler ilk bana soruyorlar ya da Google'dan arama yaparak öğreniyorlar. Ama çok tercih ettikleri ve benim de çok tercih ettiğim bir eğitim şekli değil dijital ortamdaki bilgiler. Dijital ortam dini olarak bana çok güven ve sıcaklık vermiyor. Kitaptan araştırmak bana daha sıcak geliyor. Güvenmiyorum dijital ortama ben. Biz ailece dijitali çok fazla adapte edemedik hayatımıza. Dini konularda daha çok ben sözlü olarak yemek esnasında ya da kahvaltı esnasında vermeye çalışıyorum. Ama onların takip ettiği bir kanal yok açıkçası. Elinden geldiğince ben anlatıyorum. Ancak sosyal medyada, ana sayfalarda gördükleri bir dini içerik varsa bilgileri bundan ibaret. Onun haricinde takip ettikleri herhangi bir kaynak ya da kanal yok.” (K2)

“Güvendiğim kaynaklara bakıyorum. Tanım açıklamam gerekirse TDV İslam ansiklopedisine bakıyorum internetten. Çocuklara illa şunu izleyin, dinleyin diyemiyorum. Dinlemiyorlar da zaten çok fazla. İnternette çok ben kendim gereken bilgileri araştırıp, sentez yapıp, kafamda diğer bilgilerimle birleştirip, strateji belirleyip ilerliyorum. Kendim aktif olmaktan yanayım. Onlar orda sağlıklı bilgiyi öğrenemiyorlar bence. Bilgilere ulaşırken daha çok diyanetten yanayım. Ben internette çocuklarımın herhangi bir dini kaynak ya da bir yeri takip ettiklerini sanmıyorum. Onlara dini kaynaklar konusunda dikkatli olmalarını söylüyorum. Elimden geldiği kadar yönlendirme yapıyorum. Ama bu konuda ne yazık ki onları takip edemiyorum. Babaları da baskı kurmama izin vermiyor. Bırak! çok üstlerine gitme diyor. Onların ilgilendiği alanlar çok farklı. Zaten dini olarak dijital ortamı çok kullanmıyorlar.” (K6)

“Dijital ortamdaki dini yayınların çocuklarımızın kafasını daha çok karıştırdığına inanıyorum. Güvendiğimiz kitapları okumasını daha çok tercih ediyorum. Çünkü bizim de yeterince dini konuda bilgimiz yok. Zamane çocuklarının dini bilgisinin daha az olmasından dolayı, okullardaki din eğitiminde

yeterli olmamasından dolayı, dijital ortam daha çok bir kaosa yer açıyor. Ne yazık ki benim yeterince dini konuda bilgim olmadığı için destek noktasında fazla faydalı olamıyorum.” (K9)

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre ebeveynlerin yoğun olarak araştırma için, internet ve mobil uygulamaları kullandıkları görülmektedir (K10, K14). Bu durum, dijital ortamda güvenilir dini kaynaklar arama çabalarını ve farkındalıklarını ortaya koymaktadır. Ama bu konuda yapabilirlik bilgilerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcılar arasında internet dışı uygulamaları kullananlar mevcuttur. Bunu dijital dini kaynaklara duydukları güven eksikliğiyle açıklamaktadırlar. Bu katılımcılar dijital ortamdaki dini kaynaklara güven hissetmediklerini ifade ederek geleneksel yöntemleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İnternet dışında var olan kitapları kaynak olarak kullanmaktadırlar (K1, K11, K12). Dini herhangi bir sorun yaşadıklarında gerekli bilgiyi bu kitaplardan ya da yüz yüze görüşmelerle yetkili kişilerden almayı tercih etmektedirler. Geleneksel yöntemleri benimseyen bu grup, dijital din eğitime olumsuz yaklaştıklarını ve dijital içeriklerin çocukların zihnini karıştırdığına inandıklarını ifade etmektedir (K9). Ayrıca, dini bilgileri doğrudan kendilerinin vermesinin daha sağlıklı olduğunu ifade etmektedirler (K2, K6).

Günümüzde, Apple Store ve Google Play Store gibi platformlarda binlerce dini uygulama bulunmaktadır. Bu uygulamalardan çarpıcı bir örnek, Apple Store' da yer alan “Confession: A Roman Catholic App” uygulamasıdır. Bu uygulama, Katolik bir Hristiyan' ın istediği yerde ve zamanda, uygulama içerisinde yer alan bir Katolik rahibe günahlarını itiraf etme olanağı vermektedir. Aynı şekilde, Müslümanlar için de dini bilgiye erişim veya dini pratikleri gerçekleştirmelerine yardımcı olan birçok mobil uygulama bulunmaktadır. Ezan, namaz, Kur'an ve tecvit öğrenmeye yönelik uygulamalar, hac rehberleri, hafızlık uygulamaları ve helal restoranları indeksleyen uygulamalar bu kategoride yer almaktadır.²⁰⁹ Bu uygulamalar, bireylerin dini yaşantılarını kolaylaştırmak ve günlük dini pratiklerini mobil platformlar üzerinden gerçekleştirmelerine olanak tanımak amacıyla geliştirilmektedir. Ancak Apple Store ve Google Play Store gibi platformlarda yer alan bu dini uygulamalardan ergen annelerin büyük bir kısmı haberdar değildir.

Dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi konusunda ilgili literatürü incelediğimizde de çalışmamızla birebir örtüşen bulgular mevcuttur. Ebeveynlerin büyük kısmı dijital araçları yeterli düzeyde kullanabildiklerini ve doğru bilgileri bulabileceklerini ifade etmektedir. Bu durumun zıttı olarak kendini yeterli görmeyenlerde mevcuttur. Bununla birlikte, çoğu dijital

²⁰⁹ Haberli, “Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık”, 125.

ortamı din eğitimi için uygun ve güvenilir bir kaynak olarak görmemektedir.²¹⁰ Dini bilgiye ulaşma konusunda internet tercih edilmemekte, bunun yerine geleneksel olarak bilen birine sormanın ya da yazılı kaynakları kullanmanın daha uygun olduğu düşünülmektedir. Dini hayatı geliştirdiğini ifade edenler olsa da çoğunluk olumsuz etkilediğini bildirmiştir. Daha çok eğlence, iletişim ve sosyalleşme için kullanıldığı belirtilmiştir.²¹¹

Ebeveynlerin teknoloji kullanımına yönelik tutumları, teknolojideki gelişme ve yeniliklere verdikleri tepkiler ve davranışlar, çocuklar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Çocukların tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ebeveynlerin rolü oldukça önemlidir.²¹² Bu bağlamda çalışmamızla örtüşen bu bulgularda dikkate alınarak ailelerin endişelerini ve güven eksikliklerini gidermek adına adımlar atılabilir. Katılımcıların dijital bilgi seviyesi ve kaynak yönetimi konusundaki ön görüşlerinin tamamen deneyimlerine dayandığı bulgusundan yola çıkarak bu konuda yetkili birimler tarafından verilecek teknik destek ve rehberlik hizmeti fayda sağlayacaktır.

Ailenin katılımı eğitimi olumlu yönde etkilemektedir. Ailenin eğitim düzeyi arttıkça çocuklara yönelik tutum ve davranışların niteliği değişmekte ve ailenin eğitim düzeyi arttıkça eğitimde başarı artmaktadır. Bu ailelerde büyüyen çocukların öz güvenleri gelişmekte ve başarılı olma şansları artmaktadır.²¹³

Sonuç olarak dini uygulamaların yaygın olmasına rağmen ebeveynlerin çoğunun habersiz olduğuna; ebeveynlerin dijital araç kullanımının farklılık gösterdiğine ve interneti din eğitimi için güvenilir bulmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocukların özgüveni ve başarısı artmaktadır.

7.2. Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi

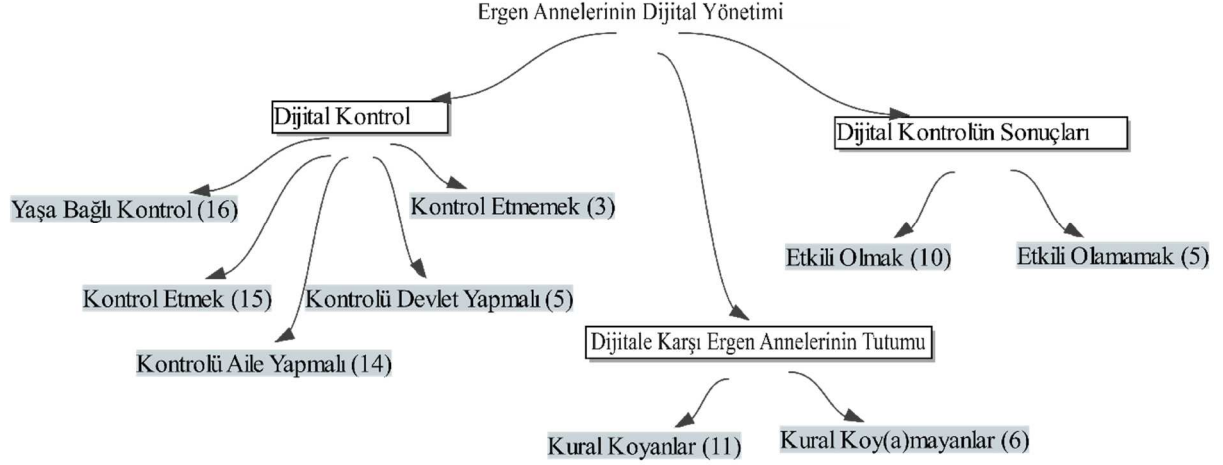
Araştırmanın ikinci teması olan ergen annelerinin dijital yönetimi temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 4.1’de görülmektedir. Ergen annelerinin dijital yönetimi teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital kontrol, dijital kontrolün sonuçları ve dijitalle karşı ergen annelerinin tutumları olarak belirlenmiştir.

²¹⁰ Muhammed Emin Şimşek, “Dijital Din Eğitimi”, *İlahiyat Akademi* 19 (30 Haziran 2024), 78-79.

²¹¹ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 124-128.

²¹² Yalın Kılıç Türel - Duygu Gür, “Ebeveynlerin Çocukların Bilişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Journal of Uludağ University Faculty of Education* 32/1 (08 Haziran 2019), 148.

²¹³ Münir Şahin, “The Place and Importance of Family in Education”, *Milli Eğitim Dergisi* 52/240 (01 Kasım 2023), 3199.

Şekil 4.1. Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	TOPLAM
Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi																0
Dijitale Karşı Ergen Annelerinin Tutumları																0
Kural Koyanlar	1	1	1	1	1		1			1	1		1	1	1	11
Kural Koy(a)mayanlar	1	1				1		1	1			1				6
Dijital Kontrol																0
Kontrol Etmek	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1		1	1	1	15
Kontrol Etmemek				1								2				3
Yaşa Bağlı Kontrol	3	1	2		1	2			1	2	3		1			16
Kontrolü Aile Yapmalı	1	2	1	1	1		1		1	1	1	1	1	1	1	14
Kontrolü Devlet Yapmalı	1					1		1		1	1					5
Dijital Kontrolün Sonuçları																0
Etkili Olmak			1	1	1			1	1	1		1	1	1	1	10
Etkili Olamamak	1	1				1	1				1					5
TOPLAM	9	7	6	5	5	6	5	4	5	7	8	5	5	4	4	85

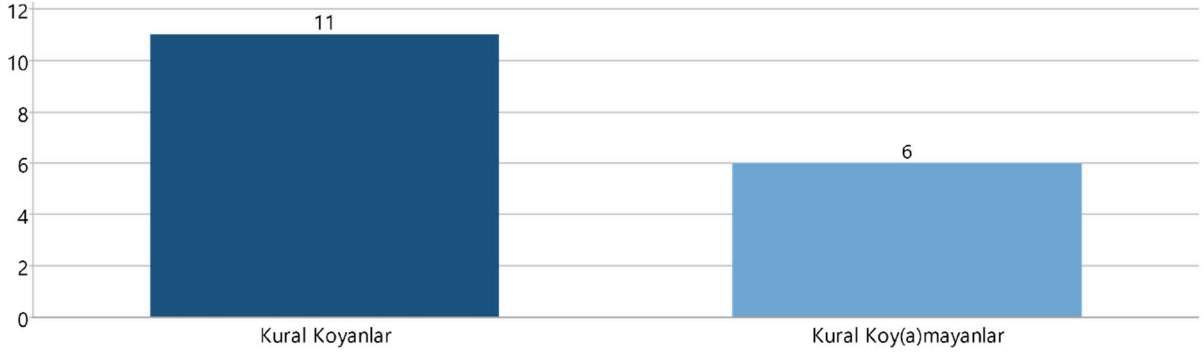
Şekil 4.2. Ergen Annelerinin Dijital Yönetimi- Kod Matris Tarayıcısı

Ergen annelerinin dijital yönetimi ile ilgili olarak katılımcılar farklı açılardan yorumlarda bulunmuşlardır. Şekil 4.2’de dijital kontrol kategorisinde göze çarpan noktalar vardır. Katılımcıların yaşıa bağlı kontrol noktasında yoğun olmaları göze çarpmaktadır. Katılımcılardan K1 ve K11’ in bu konudaki görüşleri söz konusudur. Katılımcılardan K1, K6, K8, K10, K11 kontrolü devlet yapmalı görüşleri mevcuttur.

7.2.1. Dijitale karşı ergen annelerinin tutumları

Dijitale karşı ergen annelerinin tutumları; kural koyanlar ve kural koy (a)mayanlar olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijitale karşı ergen annelerinin tutumları olarak kural koyanlara vurgu yapmışlardır. Dijitale karşı ergen annelerinin tutumlarına dair görüşler Şekil 4.3’de görülmektedir.

Dijitale Karşı Ergen Annelerinin Tutumları

Şekil 4.3. Dijitale Karşı Ergen Annelerinin Tutumları Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre kural koyanlarda yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda kural koyduklarını ifade eden bazı annelerin ifadeleri şöyledir:

“Evet kural koyarım. Yaşlarına uygun ekran süreleri ve oyun seçimleri şeklinde kurallarımız var. Genel olarak bu kurallar çerçevesinde ilerliyoruz. Gece uyurken telefonla uyumamak ve gece kapalı tutmak, hafta içi oyun oynamamak gibi kurallarımız var.” (K3)

“Evet kurallarım var. Mesela küçükler benim gözümün önünde ya da babasının gözünün önünde telefonla vakit geçiriyorlar. 20- 25 dakika o şekilde vakit veriyoruz onlara. Büyük oğluma da gün içerisinde telefonuyla en fazla geçirebileceği 2 saat vakit veriyorum. Yine o da bizim yanımda telefon ile vakit geçiriyor. Sonra bizim gözümüzün önünde görebileceğimiz bir yerde duruyor telefon. Dediğim gibi 14 yaşında olduğu için kurallarım geçerli oluyor ama ilerleyen zamanlarda bunlar da kalmayacak. Ben gücümün yettiği yere kadar senden sorumluyum diyorum ona. Gücümün yetmediği yerde artık benim yapabileceğim bir şey yok. Ondan sonra kendi karar verecek diyorum. Yapacak bir şey yok.” (K13)

“Şöyle söyleyebilirim kurallarımızı, büyük kızım sosyal medya olarak Instagram kullanıyor ama oda okulu için çizim örnekleri bakıyor. Ortancanın henüz sosyal medya hesabı yok. Büyük için de şu şartı koyduk, kendi profilini yani yüzünü gösterecek bir resim koymasını yasak. Çekildiği zaman arkadan bir fotoğraf koyabilir. Bir başka kural mümkün mertebe yer bildirimi yapmasını ve nerede olduğunu göstermesini istemiyoruz. Onun dışında söylediğim gibi süreyle izin veriyoruz ve süreyi aşamıyorlar. Sürelerimiz tatillerde iki saat. Okul zamanında bir saat ama o da dediğim gibi çizimlere bakmak için giriyor. Yani çok fazla farklı yerlerde dolanamıyor derslerinden dolayı. Dar vakitli olduğu için fırsatı kalmıyor zaten. Bu şekilde kurallarımız var.” (K14)

Katılımcılardan kural koyduklarını ifade eden ebeveynler olmakla beraber otoriteyi sağlayamadığını ve kuralları uygulamakta zorluk çektiğini dile getirenlerde bulunmaktadır.

“Koyduğum kurallar olsa bile uygulayamıyorum. Mesela diyorum ki akşam 9'dan sonra kimse telefon eline almayacak, kimse internete girmeyecek ama olmuyor. Bu konuda otoritemi sağlayamıyorum ve kendimi eleştiriyorum. Günlük yarım saat ya da bir saat gibi bir kuralı ne yazık ki oturtamadım. Ben de fazla meşgalesi olan bir insanım. Önceliklerimi ayarlayamıyorum ve sıralayamıyorum. Kendi işimle ilgili yapmam gerekenler var. Eşimle alakalı özel durumlar, işler var derken çok fazla dışarıda vakit geçiriyoruz. Dolayısıyla eve geldiğimiz zaman da yemek, iş, güç derken çocukların peşine koşamıyorum.

Ama şöyle bir şey vardı odaları bir aradayken. Onlar birbirlerinin kontrolünü yapıyorlardı. Çünkü birbirlerini şikâyet ediyorlardı. Bu da bana kontrol etme sağlıyordu. Ama büyümelerinden dolayı odalarını ayırdık. Özel bir alanları olmaya başlayınca şikâyetler, ispiyonlar yok oldu. Tabi artık denetleme kanalında gitti. Kurallar koysam bile her defasında bu kurallar çiğneniyor. Meselâ akşam 22.00' dan sonra kimse eline telefon almayacak diyorum. Hemen karşıma şu ödevime bakmam lazım, arkadaşım mesaj attı çok önemli yazmam lazım gibi bahaneler çıkıyor. Olmuyor işte.” (K7)

Katılımcılardan kural koymayan ya da koyamadıklarını ifade eden bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Kurallarım yok ama çocuklarıma da genel olarak güveniyorum. O yüzden çoğunlukla serbestler ve istediklerinde internet başına otururlar. Telefon ellerindedir. Ama hadi gelin şöyle bir işimiz var ya da şöyle gelin çay içelim, sohbet edelim dediğimizde hep beraber sofranın başına oturabiliyoruz. O anda sıkıntı yaşatmadıkları için belki de güveniyorum. Aşırıya kaçtıkları zaman zaten ona göre müdahale ediyoruz sözlü olarak konuşmalarımızla.” (K8)

“Benim çocuğuma uygulamış olduğum bir kural yok. Kendi gerekli şekilde gerekli ölçülerde kullanıyor. Çok tutarlı ve iradeli bir internet kullanıcısı. Bir ergen olarak bana hiçbir problem yaşatmıyor. Önceden de belirttiğim gibi ailece ilginizin ve onla olan pozitif iletişimin etkisine inanıyorum.” (K12)

Katılımcılardan ergen olan çocuğuna kural koyamayan ve ergenlik başında bulunduğu içinde kural koyabildiklerini ifade eden ebeveynlerde bulunmaktadır.

“Ergen olan çocuğuma herhangi bir kural koyamıyorum. Zaten bilgisayar şifreli olduğu için girip bilgisayarı karıştıramıyoruz. Odasının kapısı kilitli. Ona kural koyamıyorum. Laf söyleyip üstüne gidemiyorum. 12 yaşındaki daha ergenlik başında ve kural uygulayabiliyorum. En fazla 1 saat bilgisayarın başında kalıyor.” (K1)

Ebeveynlerin, çocuklarının dijital medya kullanımına dair davranış ve tutumları; genel olarak dijital medya değerlendirmeleri, kişisel dini güdülerle şekillenen yaklaşımlar ve dini tutumlar temelinde incelenmiş, dindarlık düzeylerinin dijital medya kullanımına dair tutumları doğrudan etkilediği görülmüştür.²¹⁴ Ebeveynler, çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bilgisayar ve internet kullanımını; tamamen kapatmaktan, tamamen açmaya varan farklı stratejiler takip etmektedirler.²¹⁵ Çocukların sosyal medya kullanımlarına yönelik yetişkin tutumlarına bakıldığında genel olarak bu tutumlar “olumlu”, “olumsuz” ve “kararsız” şeklinde üç başlık altında sınıflanabilmektedir. Sosyal medya kullanım alışkanlıklarına dair ebeveynler farklı yaklaşımlarda sergileyebilmektedir.²¹⁶ Araştırmaya katılan ebeveynler dijital içeriklere yönelik tutumlarını kural koyanlar ve kural koy (a)mayanlar olmak üzere iki ana grupta ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan ebeveynler verdiği cevaplar doğrultusunda, ebeveynlerin büyük çoğunluğunun kural koymaktaki amacı çocuklarının dijital kullanımını düzenlemektir.

²¹⁴ Ferah, “Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma”, 402.

²¹⁵ Abdurrahman Özkan, *Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları* (Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 102.

²¹⁶ Damla Parlak Yorgancı, “Çocukların Sosyal Medya Kullanımlarına Yönelik Yetişkin Tutumları Üzerine Nitel Bir İnceleme”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (30 Nisan 2018), 188.

Kural koyan ebeveynlerin çoğu ortak olarak süre sınırlamaları getirdiklerini belirtmişlerdir (K3, K7, K13, K14). Bununla beraber göz önünde dijital kullanımına izin veren ebeveynimiz, ergen çocuğunun kendisini ilerleyen zamanlarda dinlememesinden dolayı tedirginlik yaşamakta ve ergenlik döneminin başında olduğu içinde kural koyabildiklerini ifade etmektedirler (K1, K13). Ebeveynler, ileri yaştaki ergenlik döneminde bu kuralları uygulamanın zorlaştığını, kural ve sınır koyulamadığını ifade etmişlerdir (K1). Özellikle Bilgi İletişim Teknolojileri alanında önlisans mezuniyeti olan bir ebeveyn, koyduğu süre ve diğer kısıtlamalar ile ilgili, nedenleri hakkında çocuğunu bilgilendirerek dijital kullanımın sakıncalarına dair farkındalık oluşturduğunu ifade etmiştir (K14). Ancak, bazı durumlarda ebeveynler, otorite kurmakta ve kuralları uygulamakta ergen bireylerin ders yapma ya da zorunlu bazı durumlar nedeniyle zorluk yaşadıklarını aktarmıştır (K7). Öte yandan, bazı ebeveynler, ergen çocuklarının kullanıcı olarak herhangi bir problem ya da zorluk yaşatmadığını ifade ederek, sınır ya da kural koymaya gerek duymadıklarını belirtmişlerdir (K8, K12). Özellikle daha büyük ileri yaşlardaki ergenler üzerinde kural koyma ve sınır belirleme eğiliminin zorlaştığı ve buna bağlı olarak kontrolün azaldığı gözlemlenmiştir (K1).

Sosyal medyada farklı şekillerde ortaya çıkan kişilik yapıları vardır. Bu kişilerin sayısı, sosyal medya kullanımı arttıkça daha da çoğalacaktır. Bu tür iletişim ağlarının engellenmesi veya kapatılması çözüm olmayacaktır. Çünkü kişinin kendini gösterme, ilgi ve beğeni isteme ihtiyacı doğal bir dürtüdür. Ancak burada önemli olan, bu ihtiyacın ne kadar sağlıklı bir şekilde giderilebildiğidir. Önemli adımlardan biri, sosyal medya konusunda hem çocukları ve gençleri hem de yetişkinleri bilinçlendirmektir. Sanal dünyada oluşturulan karakterlere ulaşmak ve hayal edilen ünlüler gibi yaşamak başlangıçta cazip görünse de bu durumun görünmeyen kısmının daha büyük sorunların habercisi olduğunu anlamak önemlidir.²¹⁷

İleri seviyedeki teknolojik gelişmeler, insanların inanç sistemlerini de etkilemektedir. Sadece bireyler değil, ailevi ve kültürel yapılar da bu etkiden nasibini almaktadır.²¹⁸ Önümüzdeki 10-15 yıl içinde durumun vahameti daha belirgin hale geleceğinden, bu süreçte en çok üzerinde durulması gereken husus değerlere, ailevi ve kültürel yapıya daha sıkı bağlanmak ve gelecek nesillere bu temel üzerinden rehberlik etmektir. Özellikle ailelerin bu süreçte çocuklarını takip etmeleri ve kural koymaları önem kazanmıştır. Bu noktada çocuklara yönelik uygun sınır ve kuralların belirlenmesi onların sağlıklı bir birey olarak gelişimlerini desteklemek adına uzun

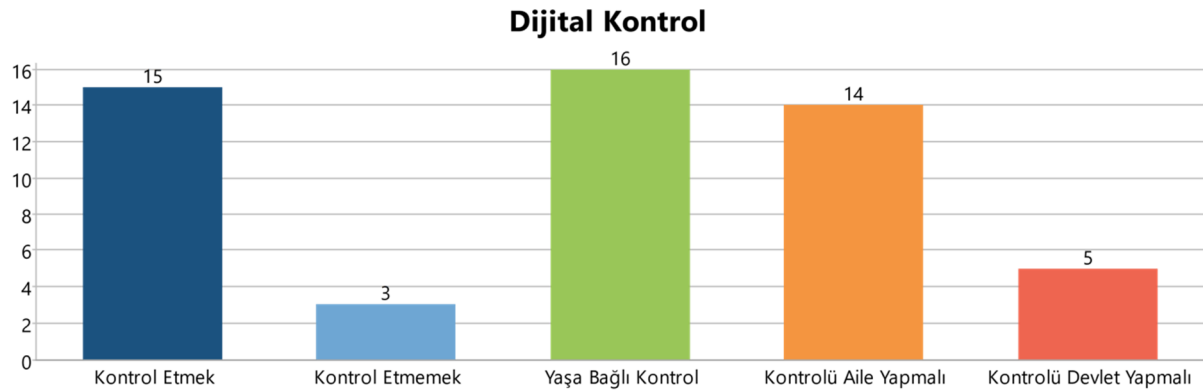
²¹⁷ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 117.

²¹⁸ Hacer Filiz, “Aile İletişiminde Teknolojik Dönüşüm: Teknolojinin Aile Bağlarını Zayıflatması”, *The Journal of Social Science* 9/17 (28 Şubat 2025), 131-145.

vadede en değerli kazanımlardan biri olarak değerlendirilebilir.²¹⁹ Başarılı çocukların anneleri de yüksek düzeyde kontrole sahiptir. Bu kontrol, otoriteyi ve yerine göre ödülleri belirleyen bir yapıya sahiptir.²²⁰ Elde edilen bulgular, dijital ortamda ailelerin aktif rol almasının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların teknolojiyi bilinçli kullanabilmeleri için ergen annelerinin hem kontrol mekanizmalarını hem de bilinçlendirme çalışmalarını yürütmeleri gerekmektedir.

7.2.2. Dijital kontrol

Dijital Kontrol; kontrol etmek, kontrol etmemek, yaşa bağlı kontrol, kontrolü aile yapmalı ve kontrolü devlet yapmalı olmak üzere beş şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital kontrol olarak yaşa bağlı kontrole vurgu yapmışlardır. Dijital kontrole dair görüşler Şekil 4.4’de görülmektedir.

Şekil 4.4. Dijital Kontrol Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre yaşa bağlı kontrolde yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda kontrol etmeye çalıştıklarını ifade eden bazı ebeveynlerin ifadeleri şöyledir:

“Tabii ki kontrol ediyoruz. Hepimiz Android telefon kullanıyoruz. Çünkü Family Link, IOS’ larda çalışmıyor. Zaten Apple’ı boykot ediyoruz oda ayrı. Program daha çok Android telefonlarda işe yaradığı için Google Family link uygulamasını kullanıyoruz. İkisinin telefonunda da yüklüdür. Bu şekilde kontrol sağlıyorum. İçerikler hakkında da bu uygulamadan ayrı sözlü olarak anlatıyorum.” (K14)

“Evet kontrol ediyorum. Küçüklüğünden beri bunu yapıyorum. Küçüklüğünde beri bir saat koyuyordum ve o saatin dışına çıkmıyordu. Ama şimdi saat koyamıyorum. Haliyle ergen ve bize karşı davranışları daha farklı oluyor. O yüzden ilgisini çekecek başka şeyler sunuyorum oğluma. En basiti hadi beraber anne oğul saati geçirelim diyorum. Dışarıya çıkalım ya da sinemaya gidelim ya da istediğin yere gitmeye gidelim diyorum. Aile çevremiz ve aile dostlarımız çok olduğu için onları kullanıyorum.”

²¹⁹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 179.

²²⁰ Şahin, “The Place and Importance of Family in Education”, 3202.Şahin, “The Place and Importance of Family in Education”, 3202.

Teyzelerine gidelim, anneannene gidelim diyerek sosyal medyadan onu uzaklaştırmaya çalışıyorum. İşe yarıyor şimdilik. Aile ilişkilerimizde genel olarak iyidir. Bence bundan dolayı ihtiyaç duymuyor zaten dijitalde.” (K9)

Katılımcılardan kontrol etmeye çalıştıklarını ifade eden ebeveynler olmakla beraber zorluk çektiğini dile getirenlerde bulunmaktadır.

“Kontrol etmeye çalışıyorum fakat ne kadar başarılı olabiliyorum orası tartışılır. Daha önce bir uygulama vardı onu kullandım. Ama sonradan sıkıntı olmaya başladı ve sildim. Sanırım adı Family link’ ti. Hem benim ve çocukların telefonuma kuruluydu hem de tabletlere kuruluydu. Oradan kapattığım anda hiçbir yere giremiyorlardı ve internet kitleniyordu. Kullanmalarına izin verdiğim bir yer varsa eğer, yarım saat diyorsam uygulamada o kadar takılabiliyorlardı. Sonra internet kapanıyordu otomatik. Her şeyi gözlemleyebiliyordum. YouTube’da ne kadar vakit geçirdiklerini görüyordum. Ama site olarak bazı şeyleri göremiyordum. Benim kız kardeşimde onu kullanıyordu. Sonra yeğenim internete girebilmek için onu kırmanın yolunu bulmuş. Kendine interneti izin verip giriyordu. Etki etmemeye başladı program hayatımızda. Başlarda işledi ama sonradan işlemeyince kaldırdık. Şu anda kontrol amaçlı bir yöntemim yok. Heee! Basit bir yöntemim var birde. Bilgisayarı açıyorum ve gezinti geçmişlerine bakıyorum. Hiç sıkıntılı bir yere girmiş mi diye bakıyorum. Problem görmüyorum. Ya maç ya tarih gibi öyle şeyler bakıyor. Çocuğa güvenmek çok doğru bir şey değil bence. Devamlı gözlemlemeliyiz. Bu şekilde kontrol ediyorum.” (K7)

Katılımcılardan kontrol etmediklerini ya da edemediklerini ifade eden bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Ben kızımın telefonunu istediğim zaman alıp bakabiliyorum. Hiçbir şeyini saklamıyor. Saklamadığı için izlediklerine, oynadıklarına, girdiklerine bakma ihtiyacı da duymuyorum. İnsan kendi çocuğunu az da olsa bilir. Hal ve hareketlerinden yanlış bir şey olduğu zaman anlar bence. Zaten bir problem olsa şifresini dahi söylemez. Telefonuna asla kontrol amaçlı dokunmadım. Zaten ihtiyaçta duymadım. Merak etmiyorum. Sadece kitabı telefondan okuma gözünü bozuyor diyorum. Ama ona iyi geliyormuş.” (K12)

“Üniversiteye giden ve bitiren kızlarımı takip etmiyorum, çünkü onlara artık güveniyorum. 9. sınıfa giden kızıma pek güvenmiyorum. Gerçekten internet ortamında bizim görmek istemeyeceğimiz şeyler var. Duymak istemeyeceğimiz kelimeler var. Bunların bilinçleri çok açık ve neyin yalan neyin yanlış olduklarını ayırt edemiyorlar. Sanal alemdeki insanlara özenip güvenebiliyorlar. Bunun için genelde yanında olmaya çalışıyorum. Bilgisayardan girerse pek sanal alemini kontrol edemiyorum. Bazen YouTube’da geçmişe bakabiliyorum. Ama şimdi herkes kendi telefonundan girdiği için nerelere girdiğini göremiyorum.” (K4)

Katılımcılardan yaşa bağlı kontrollere dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bende 3 tane olduğu için hepsine aynı uygulamayı maalesef yapamıyorum. Büyükler bu konuda tamamen serbest, çünkü kural uygulayamıyorum. Okula gidip geliyorlar sonra kapanıyorlar odaya ve istedikleri gibi kullanıyorlar. En küçük çocuğumun üzerinde belirli bir saat kuralı koyabiliyorum. Kontrol sağlayabiliyorum. Bir ona kural koyabiliyorum zaten. Ergenlere tek kelime konuşamıyorum. Ben zaten yapacağım süreyi, takılacağım zamanı, içerikleri biliyorum. Senden daha iyi biliyorum diyorlar. Zaten aynı anda YKS öğrencisi. Belirli bir planı var uyması gereken. Çoğunlukla derste olmuş oluyor. Ama zamana, plana uyuyor mu kontrolüm yok. Diğer taraftan 15 yaşındaki tamamen ergen formunda. Kontrolü zor ve hiç karışamıyorum. Çok derste çalışmıyor. Babası da yumuşak bir tutum içinde. Çok karışma, çok üstüne gitme, tartışmaya girme, çocuklarla yumuşak halletmeye çalış olayları diyor. Ama beraber babasıyla kararlı bir şekilde bir kere kural koyduk. Babası da desteklediği için etkili oldu kuralımız. Telefonu elinden alma konusu yapmadık ama 15 tatilde eğer karnede zayıf olursa tatil boyunca elinden alırız dedik. Bir tek böyle bir kuralımız oldu koyduğumuz. O da derslere asıldı ve

sonrasında karneyi de iyi getirdi. 15 yaşındaki ne yazık ki telefonla daha çok zaman geçiriyor. Daha içli dışlı. Bir uğraş bulalım ona yoğunlaşmasını sağlayalım istiyoruz ama ona da engel oldu istemiyor. İnşallah bu dönemimiz, hal ve tavırlarımız geçer diye ümit ediyorum.” (K6)

“Tabii ki artık kontrol edemiyorum. Mesela oğlum 19 yaşında olduğu için gidip de telefonu elinden alamıyorum. Belki de yanlış yapıyorum. Büyüdü gözüyle mi bakıyorum bilemiyorum ama ona telefonunu alıp da hiç ceza vermedim. Sadece yanlış düşüncelerini düzeltmeye çalışıyorum, anlatmaya çalışıyorum. Kızım zaten genel olarak her şeyini bana anlatır, benle konuşur, bana sorar, fikir almaya çalışır. Küçüğü yalan söylemesin, farklı davranışlar göstermesin diye yanına otururum beraber izleyelim diye. Kontrolü bu şekilde sağlamaya çalışıyorum birlikte izliyoruz. Bunun haricinde bir yöntemim yok.” (K11)

“Kontrol ediyorum genellikle. Zaten küçükler gözlemim altında oluyor. Büyüğün ise ara sıra geçmişine bakıyorum. Sosyal medya geçmişinden nelere girmiş, nelere bakmış, kimleri beğenmiş, kimleri takip etmiş inceliyorum. Biz ergenliğin daha başlarında olduğumuz için az da olsa telefonunu alıp kontrol edebiliyorum. Ama birkaç seneye bunu tamamen kaybedeceğim öyle gözüküyor.” (K13)

Katılımcılardan kontrolün aile tarafından sağlanmasına dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Dijital teknolojinin kullanımını elimizden geldiği kadar kısıtlamaya çalışıyorum. Çocukları bırakırsan sabaha kadar kalkmaz başından. Çünkü oyun oynuyorlar ve en büyük problem de bu. Tamam, istediğimizi dijital ortamda tek tıkla bulabiliyoruz, her şey var. Ama olumsuz yönleri de var yani.” (K1)

“Kızıma internet kullanımında baskının fayda verdiğini düşünüyorum. Çünkü bir ebeveyn olarak benden korktuğunu hissediyorum. Mesela kızacağım bir şey yapmamaya çalışıyor, yapınca da özür dilerim bir daha yapmayacağım anne diyor. Yaptığının yanlış olduğunu fark ediyor. İnternet kullanımında ailenin çok büyük bir etkisi olduğunu biliyorum. Eğer benim sözümü dinlemezlerse direk babalarına söyleyip onu araya sokuyorum. Instagram'da genelde saç, makyaj ve oje süren bayanlar daha çok popüler. Kız çocukları olduğu için daha çok heves ediyorlar. Öyle güzel olacaklarını zannediyorlar. Allah belasını versin şu Instagram'ı çıkartanın. Ya Allah'tan ki Tik Tok indirmediler. Kısıtlanmalı tabii ki kullanımı.” (K4)

Katılımcılardan kontörlün devlet tarafından sağlanmasına dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Daha ergenliğin başında olduğu için her türlü kontrol ve yönlendirmem etkili oluyor ve sonuç alıyoruz. Tabii ki bu onu memnun eden bir sonuç olmuyor. Bundan dolayı çatışmalarımız da oluyor. Kısıtlama olmalı. Bence devlet eliyle belirli bir uygulama olsa çok güzel olacak. Mesela devlet ailelere dese ki şu yaş çocuklar için şunlar oynanır. Şunlara tıklayın gibi bir senaryo verse. Ben zannediyorum ki her veli bunu uygular muhakkak ve yükler. Devletimiz tarafından kısıtlanması gerektiğini düşünüyorum. Genel olarak biz başaramıyoruz çünkü.” (K10)

“Çocukların üzerinde uygulamış olduğum yöntem ve kontrollerin ancak %50'sinde başarılı olabildiğimi düşünüyorum. Bunun devlet eliyle kısıtlanması gerektiğini düşünüyorum ve talep ediyorum. Bununla beraber Tik Tok uygulamasının özellikle kaldırılması için sokağa çıkıp pankart açabilirim. Vallahi o şekildeyim inanın. Artık nasıl bir uygulama getirilebiliyorsa, devlet eliyle ne yapılabilirse içeriklerin temizlenmesini istiyorum. Yetişkinler bile çok saçma sapan hareketler yapıyorken çocukları düşünemiyorum.” (K11)

İnternet, ailelerin kontrolde zorlandığı, yönetimini kendilerinin yapamadığı bir mecra olmuştur. Bu ortam büyük bir etki ve güce sahiptir.²²¹ Çoğu kişi tarafından bir kütüphane gibi bir bilgi yuvası gibi görülen internet ortamının varlığından söz etmek zor olacaktır. Sahip olduğu olumsuzluklar arasında oyunlar büyük bir yer kaplamaktadır. Bununla beraber diğer uygulamalar da çok fazla zamanı işgal etmektedir.²²² Bu durum kontrol ve yönetim konusu hakkında tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Ergenlerin duygu ve ihtiyaçları bu uygulamalar yerine okul ve ailede karşılanabilmelidir.²²³

Araştırma bulguları, katılımcıların çoğunluğunun teknoloji kullanımı ve dijital içerik kullanımı konusunda kontrol sağlama ile ilgili yaşa bağlı olarak zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcılar arasında teknolojik aletlere dijital içerikleri kontrol etmek için program kullanan kişi sayısı azdır (K7, K14). Ayrıca çocuklar tarafından programlar bazı uygulamalarla etkisiz hale getirildiği belirtilmektedir (K7). Katılımcılar arasında çocuklarının şüphe uyandırıcı bir girişimlerini gözlemlemeyen ebeveynler kontrol ya da kısıtlama uygulamaya gerek duymamaktadır (K4, K12). Ebeveynlerin önemli bir kısmı tarafından, uygulama ve kısıtlama yöntemini belirleme konusunda, yaşı belirlayıcı önemli bir etken olduğunu vurgulanmıştır.

Ergenliğin ilk evrelerinde kolaylıkla kontrol ve kısıtlama yapabilen ebeveynler (K9, K13), ergenliğin ileri evrelerinde bu durumun çok zor ve hatta imkânsız olduğunu belirtmişlerdir (K1, K6, K7, K9, K10, K11, K13, K14). Katılımcılar, ileri yaşlardaki ergenler ile kontrol ve kısıtlama konusunda göstermiş oldukları çabanın çoğunlukla etkisiz olduğunu ve aynı zamanda iletişim kurmakta sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Teknolojik cihazların kullanımını sınırlandırmak adına ellerinden almakta problem yaşadıklarını ifade eden ebeveynler, yapılanlardan kısmen de olsa haberdar olmak için kullanım geçmişine baktıklarını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar, ileri yaştaki ergeni dijital içeriklerin etkisinden uzak tutmak için, aile içi ya da aile dostları ile etkinlikler düzenleyip, ergeni daha sosyal bir yaşama yönlendirme çabasındadırlar (K9). Dijital ortamdaki olumsuzluklardan dolayı kontrol sağlanması konusunda, ailenin önemine vurgu yapan katılımcılar, yetersiz kaldıklarını ve bu konuda devlet desteğinin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir (K10, K11). Bu bağlamda, toplumsal farkındalık oluşturmak için ülke ailelerinde bir araya gelerek yürüyüşler ya da etkinlikler düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (K11).

²²¹ Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 1.

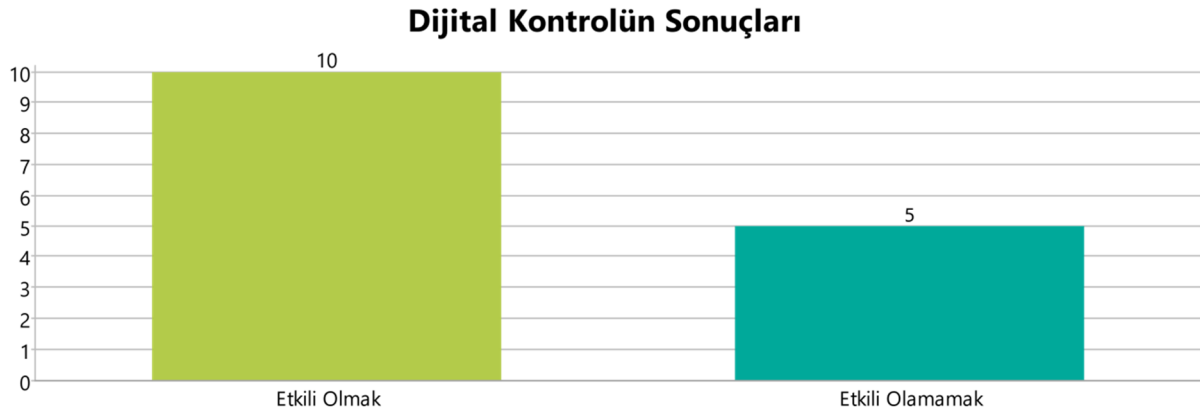
²²² Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 2.

²²³ Ali Kemal Acar, "İmkân ve Zorluklarıyla Gençlik Dönemi Din Eğitimi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (22 Haziran 2022), 30.

Karşımıza çıkan olumsuz durumlar, özellikle çocuklar ve ergenler için risk içermektedir. Bu tür durumlardan korunabilmeleri, karşılaştıklarında nasıl tepki vereceklerini bilmeleri ve bu süreçte sosyal becerilerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri son derece önemlidir. Ebeveyn desteği ve çevrim içi aktivitelerin izlenmesi karşılaşılabilecek birçok olumsuz durumu aza indireceği düşünülmektedir.²²⁴ Bu noktada ebeveynlerin rehberlik hizmetine ihtiyaçları duyulmaktadır. Bulgular, ergen annelerinin büyük bir kısmının dijital kontrolü sağlamak için Apple Store ve Google Play Store gibi platformlarda yer alan güvenlik uygulamalarından haberdar olmadığını ortaya koymaktadır.

7.2.3. Dijital kontrolün sonuçları

Dijital kontrolün sonuçları; etkili olmak ve etkili olamamak olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital kontrolün sonuçları olarak etkili olmaya vurgu yapmışlardır. Dijital kontrolün sonuçlarına dair görüşler Şekil 4.5’de görülmektedir.

Şekil 4.5. Dijital Kontrolün Sonuçları Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre etkili olmakta yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda etkili olduklarını ifade eden bazı ebeveynlerin ifadeleri şöyledir:

“Konuşuyoruz, anlatıyoruz; hayatın değerli olduğunu, vaktinin değerli olduğunu, bugünlerin bir daha geri gelmeyeceğini söylüyoruz. Ama devlet eliyle kontrol ve kısıtlamaların yapılmasının daha iyi olacağı düşüncesindeyim. Beni dinliyorlar ve etkili olabildiğimi düşünüyorum. Mesela hadi gözün dinlensin, hadi dışarı çık, hadi gelin bir şeyler hazırladım yiyecek diyorum bırakıp geliyorlar. O esnada sohbet ediyoruz ve gerekli masajları işliyorum onlara. Yani yönlendirebiliyorum çocuklarımı. Ergen sıkıntısı yaşıtmıyorlar bana açıkçası.” (K8)

²²⁴ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 46-49.

“Kontrolü sağlayabiliyorum ve etkiliyim. Zaten çocuğum aile ortamını çok seviyor. O yüzden ona çok güzel seçenekler sunabiliyorum. Hadi teyzelerine gidelim, anneannene gidelim, yemeğe gidelim dediğim zaman bilgisayarını hemen terk edip kalkıyor. Ben o yönden şanslı bir anneyim herhalde. Sözümü dinliyor ve çabuk ikna oluyor. Ama bende çocuğumu iyi yetiştirdiğime inanıyorum.” (K9)

“Şu an kontrol sağlayabiliyorum ama ilerleyen zamanlarda bunu kaybedeceğim biliyorum. Anlattıklarım doğrultusunda çocuklarımda şunu gözlemleyebiliyorum. Kendi aralarında benim hoşlanmayacağım şeyleri biliyorlar ve birbirlerini uyarıyorlar bu yanlış bu doğru diye. Bu da benim onların üzerinde etkili olduğumu gösteriyor diye düşünüyorum. Bence içerikler kesinlikle kısıtlanmalı. Çünkü ben evimde, gözünü önünde tutuyorum tamam ama herhangi bir yere gittiğimiz zaman yanındaki bir arkadaşından görüyor ya da sınıfında görüyor anlatılıyor bir şeyler. Yani sadece benim evimde değil genel olarak bir kısıtlamaya ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.” (K13)

Katılımcılardan etkili olamadıklarına dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Kontrol ve yönlendirme yapamıyorum ki etkili olabileyim. Çocukların yaşlarına göre değerlendirmem gerekecek. Biri 18, biri 15 ve 9 yaşlarında çocuklarım var. Hepsi için aynı kontrol ve yönlendirme ya da etkiden bahsedemem. Aynı uygulamayı hepsine yapamam. Ama tabii ki de belli bir sınırlama olması çok daha güzel olur. Kontrol altında olmaları çok daha iyi olur. Biz çok da böyle bağırarak, çağırarak, döverek bir şeylerden vazgeçirmeye çalışan bir ailede değiliz. Eşim o konuda sürekli zaten beni uyarır. İyi dilden anlamayan insan kötü dille hiç anlamaz der. O an istediğini yaptırırsın ama sonrasında yapacağını düşünme der. Farklı olaylar yaşarız diye yumuşatır beni. Biz anne babalar bazılarımız bilinçli bazılarımız bilinçsiz olarak kısıtlama, kontrol ya da kural koymada problemler yaşıyabiliyoruz. Ama ben bu konuda devletimizin düzenleme yapmasını istiyorum. Devlet kontrolünde iyi bir şeyler yapılsın istiyorum. Çocuklarımıza zararlı her türlü içeriğe karşı devletin yasaklar ve düzenlemeler getirmesini istiyorum. Bunlar tamamen devlet tarafından kapansa daha güzel olur. Bizler çok zorlanıyoruz ve dinletemiyoruz kendimizi. Sanki kumar, sigara kötü bir alışkanlık gibi. Çocuklarla kazanamadığımız bir savaş halindeyiz.” (K6)

“Yeteri kadar etkili olduğumu düşünmüyorum. Burada kendimin de zaaf gösterdiğini söyleyebilirim. Günlük hayatın içinde koşturmalarımın arasında belki de bunu es geçiyorum. Fazla üzerinde durmuyorum. Bu kadar fazla vakit geçirmeleri uygun değil. Kesinlikle kısıtlanmalı. Keşke her birey kendi kısıtlamasını uygulayabilse. Buna ben de dahilim. Hatta belirli bir yaştan altına internet yasaklanmalı bence. Mesela Çin'de İnternet var ama algoritması o kadar güzel hesaplanmış ki serbest değiller. Saçma sapan şeylere giremiyorlar. Yasak olduğu için açılmıyor. Bizim ülkemizde bu kontrol mekanizması yok. Sıkıntı burada bence. Her şey herkesin elinde, her türlü kötü şey akıyor.” (K7)

Teknolojik gelişmeler aile üyeleri arasındaki doğrudan iletişimi anlamlı ölçüde azaltmıştır. Çocuklar ve ergenler bu değişimden önemli derecede etkilenen grup konumundadır. Artan ekran süresi sosyal beceriler, dikkat ve akademik performans açısından olumsuz etkiler yaratmaktadır. Aile içi etkileşim ve iletişimin azalması, çocukların duygusal ve sosyal gelişimini riske sokmaktadır. Bu sebepten dolayı ailelerin teknoloji kullanımını sınırlayarak kontrol altına alıp, çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeleri önem taşımaktadır.²²⁵

Bütün bu dijital kontrol ve kısıtlamalar neticesinde, ergenin üzerinde ebeveynlerin etkili olabildiğini ya da etkili olamadığını düşündükleri iki ana sonuç çıkmıştır. Etkili olduğunu

²²⁵ Filiz, “Aile İletişiminde Teknolojik Dönüşüm”, 13-14.

düşünen ebeveynler, bu konuda yaş faktörünün belirleyiciliğine ayrıca vurgu yapmışlardır. Katılımcı ebeveynler, dijital içeriklerin kontrol ve kısıtlanması konusunda bütünü fikir birliği içindedirler. Hatta imkân olsa internet ve dijital bütün teknolojiyi evden tamamen uzaklaştırarak çocuklarını bu etkilerden izole edeceklerini belirtmişlerdir (K8, K9, K13). Ancak kendileri sınırlama uygulaması da ergenin gittiği arkadaş çevresi ya da diğer ortamlarda bütün bu teknolojilere kolay bir şekilde erişebileceklerini vurgulayan ebeveynler (K13), bireysel mücadelenin yetersiz kaldığını ve genel bir kısıtlamanın devlet eliyle uygulanması gerektiği konusunda fikir birliği vardır (K6, K7, K8, K9, K13).

Teknolojik cihazların ve internetin yaygınlaşması ile bu alan ebeveynler için yönetilmesi güç bir ortam haline gelmiştir. Kullanımı dengelemek ve dijital ortamın potansiyel zararlarından çocukları korumak ebeveynler için sürekli bir mücadeleye dönüşmektedir. Ebeveynler tüm denetleme çabalarına rağmen ekran süresini ve sosyal medyanın etkilerini kontrol etmede zorluk yaşamaktadır. Bu durum dijital dünyada çocukların sağlıklı alışkanlıklar geliştirebilmeleri için, yeni stratejilere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Uzmanlar tarafından sadece ekran süresinin değil, medya içeriği ve bağlamının da dikkate alınması gerektiğine dair vurgular, ailelerin bu süreçte önemli derecede rehberliğe gereksinim duyduğunu göstermektedir.²²⁶

Ebeveynler, bazı ülkelerde bu konuyla ilgili, çocukları koruyan dijital düzenlemelerin olduğu, ülkemizde ise olumlu içeriklerin yanında olumsuz birçok içeriğin herkesin, hatta 4-5 yaşındaki çocukların bile kolayca erişebileceği bir ortamın olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, dijital ortam ile ilgili görüşlerini tarif ederken kazanamadıkları bir savaşın içinde olduklarını belirtmektedirler (K6). Kesinlikle bir etki elde edemediğini düşünen katılımcılar, bu durumda çocuklarıyla şiddetli çatışma ve iletişim sorunu yaşadıklarını ifade ederek, bu sorunların üstesinden gelmek için devletin desteğine ve kapsamlı devlet politikalarının uygulamaya geçilmesine ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadırlar (K6, K7).

Bu bağlamda mevcut dijital kullanımın çocukların gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı bazı bireyler ve kurumsal aktörler temkinli bir yaklaşım benimsemektedir. Örneğin, İngiltere de birçok okul müdürü, çocuklarının şiddet içerikli oyunlara erişimine izin veren ebeveynleri tehdit ederek evlerine polis veya sosyal hizmet yetkililerini çağırıştır. Tayvan da en başarılı okul çocuklarının bulunduğu yerde, 2 yaşından küçük çocukları dijital uygulamalara maruz bırakan ve 2-18 yaş arasındaki dijital kullanımı yeterince sınırlamayan ebeveynlere ağır

²²⁶ Filiz, “Aile İletişiminde Teknolojik Dönüşüm”, 8.

yaptırımlar getiren bir yasa bulunmaktadır. Çin de yetkililer, küçük çocukların video oyun tüketimini düzenlemek amacıyla, okul başarılarının olumsuz yönde etkileneneceği gerekçesiyle sert önlemler almışlardır.²²⁷ Bu uygulama ve destekler aynı şekilde araştırmamızda yer alan katılımcılar tarafından da belirtilmiş ve talep edilmiştir (K6, K7, K8, K9, K13). Bu devlet politikaları örnek alınarak ülkemizde de benzer uygulamalar geliştirilebilir.

Dijital kontrol ve yönetimi konusunda ilgili literatürü incelediğimizde de çalışmamızla örtüşen bulgular mevcuttur. Ebeveynlerin yaşı arttıkça risklerden koruma becerisi azalırken, akıllı telefon kullanım süresi arttıkça olumsuz model olma ve dijital ihmal düzeyleri yükselmektedir. Kadınlar ve sağlıklı aile içi rollere sahip bireyler, dijital ebeveynlik farkındalığında daha olumlu sonuçlar sergilemektedir. Bu bağlamda araştırmamızda ergenlerle yoğun ilişkiye sahip olan farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğunu düşündüğümüz anneler tercih edilmiştir. Ayrıca, ebeveynlerin risklerden koruma düzeyinin artması, çocuklarının algılanan internet bağımlılığı düzeyini düşürdüğü görülmektedir.²²⁸

Katılımcılar arasında model olmak adına çaba gösterdiklerini ifade eden anneler olmuştur. Ailelerin çoğunluğu medya araçlarının kullanımı ile ilgili kural ve kesin sınırlar koymada zorlanma yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ya kural ve sınırlar koymamakta ya da koyamamaktadırlar. Ebeveynler, çocuklarını potansiyel tehlikelerden koruma çabası ile kaygı ve endişe temelli yaklaşımlar geliştirme eğiliminde olabilmektedirler.²²⁹ Yönlendirici olmakta sorun yaşayıp, etkileşimlerini kontrol edemeyebilmektedirler.²³⁰

Dijital kontrolü sağlamak adına daha etili olabilmek için empati kurmakta önemli bir adım olacaktır. Yapılan konuşmaların merkezinde suçlayıcı bir tutumun olması aradaki iletişimin zarar görmesine ve kopmasına sebep olabilir. Bu nedenle tepkiler ve kurulacak iletişim, olumlu cümleler içermelidir. Ergenlerin dijital yerli olduğu unutulmamalıdır. Hem bilgi alışverişi hem de güven oluşturmak adına iletişim kanalını kuracak tutumlar sergilenmelidir.²³¹

Kısıtlayıcı önlemlerin uzun vadede etkili olabilmesi için bu önlemlerin keyfi bir ceza olarak değil, olumlu bir gereklilik olarak algılanması önemlidir. Bireyin bu sınırlara uymasını sağlamak ve faydalarını içselleştirmesi kritik öneme sahip olabilmektedir. Çocuk, arkadaşlarının istedikleri her şeyi yapmalarına izin verilen bir ortamdayken neden kendisine bu

²²⁷ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 19.

²²⁸ Manap, *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*, 88-104.

²²⁹ Emine Durmuş, “Modern Zamanın Kaygıları ve Kolaylıkları Arasında Ebeveyn Olmak”, *TRT Akademi* 10/24 (29 Mayıs 2025), 834.

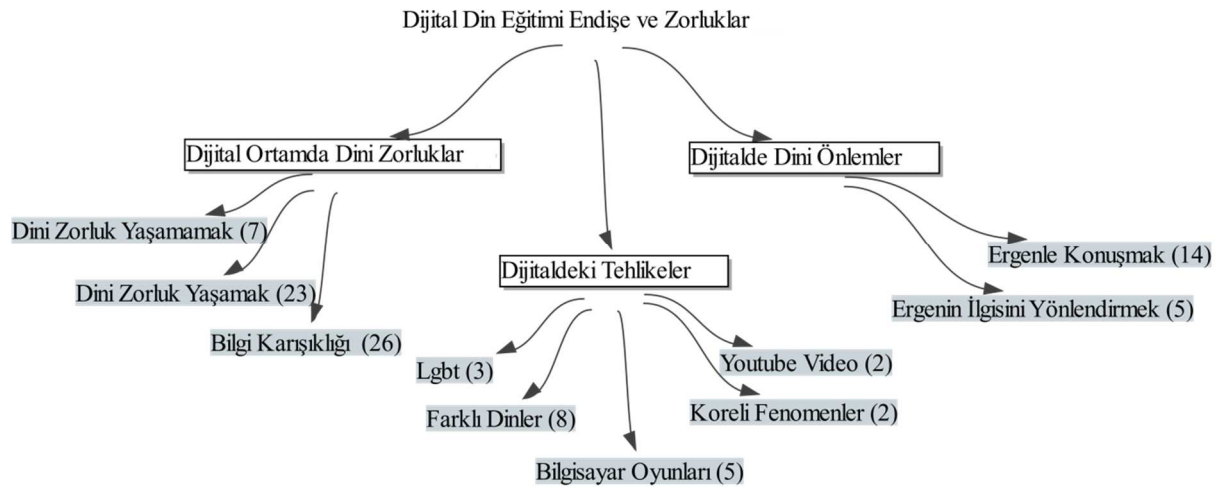
²³⁰ Özkan, *Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları*, 137-146.

²³¹ Ayan, *Eyyvah Çocuğum Dijital*, 9-11.

kısıtlamaların getirildiğini sorgularsa, ona arkadaşlarının ebeveynlerinin konuyu yeterince incelememiş olabileceğini açıklamak fayda sağlayabilir. Aynı zamanda, ekranların beyin, zekâ, konsantrasyon, okul başarıları, sağlık gibi alanlarda olumsuz etkileri olduğunu anlatmak ve bu nedenleri açıklamak gereklidir. Ancak tüm bunlar, eğer ebeveyn de sürekli eğlence ekranında değilse inandırıcı olacaktır. Ekranların zekâyı olumsuz etkileyerek zayıflattığını, beyin gelişimini bozduğunu, sağlığa zarar verdiğini, obeziteyi teşvik ettiğini, uykuyu bozduğunu vb. açık bir dille ifade etmekte faydalı olabilir.²³²

7.3.Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar

Araştırmanın üçüncü teması olan dijital din eğitimi endişe ve zorluklar temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 5.1’de görülmektedir. Dijital din eğitimi endişe ve zorluklar teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijital ortamda dini zorluklar, dijitaldeki tehlikeler ve dijitalde dini önlemlerdir.

Şekil 5.1. Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

²³² Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 59-60.

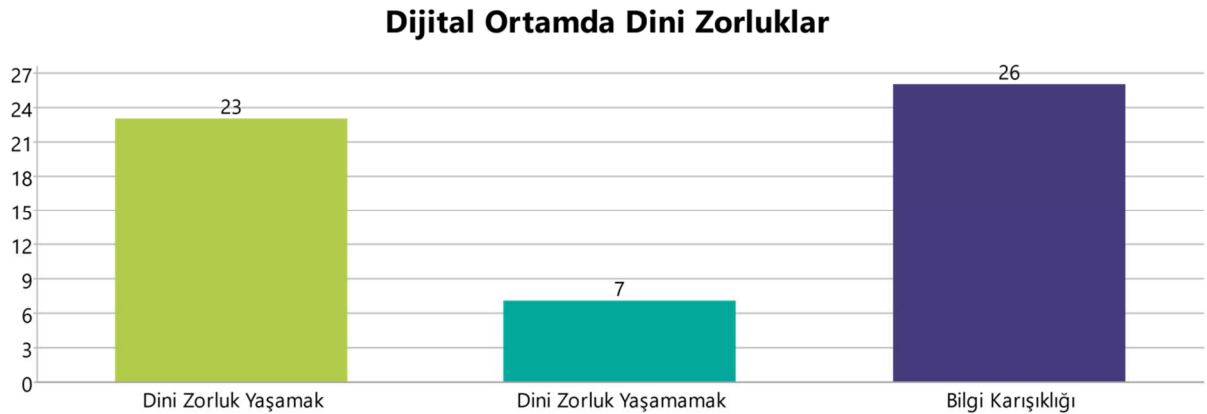
Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	TOPLAM
Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar																0
Dijital Ortamda Dini Zorluklar																0
Dini Zorluk Yaşamak	1	1	1	2	1	2	2	1	2	2	2	2	1	2	1	23
Dini Zorluk Yaşamamak	1	1	1		1			1					1		1	7
Bilgi Karışıklığı	2	1	1		2	1	3	1	4	1	3	2	1	2	2	26
Dijitaldeki Tehlikeler																0
Lgbt				2				1								3
Youtube Video										1				1		2
Farklı Dinler	1			2		1	1		1	1			1			8
Koreli Fenomenler						1						1				2
Bilgisayar Oyunları		1					1	1		1					1	5
Dijitalde Dini Önlemler																0
Ergenle Konuşmak	1	1	2	1		1	1		1	1	1	1	1	1	1	14
Ergenin İlgisini Yönlendirmek				1	2			1							1	5
Σ TOPLAM	6	5	5	8	6	6	8	6	8	6	7	6	5	6	7	95

Şekil 5.2. Dijital Din Eğitimi Endişe ve Zorluklar- Kod Matrisi Tarayıcısı

Dijital din eğitimi endişe ve zorluklar ile ilgili olarak katılımcılar farklı açılardan yorumlarda bulunmuşlardır. Şekil 5.2’de dijital ortamda dini zorluklar kategorisinde göze çarpan bazı noktalar vardır. Katılımcıların bilgi karışıklığı noktasında yoğun yorumları göze çarpmaktadır. Katılımcılardan K7, K9 ve K11’in bu konuda görüşleri söz konusudur. Katılımcılardan K4 ise herhangi bir bilgi karışıklığı yaşamamıştır.

7.3.1. Dijital ortamda dini zorluklar

Dijital ortamda dini zorluklar; dini zorluk yaşamamak, dini zorluk yaşamak ve bilgi karışıklığı olmak üzere üç şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital ortamda dini zorluklar sonuçları olarak bilgi karışıklığına vurgu yapmışlardır. Dijital ortamda dini zorluklara dair görüşler Şekil 5.3’de görülmektedir.

Şekil 5.3. Dijital Ortamda Dini Zorluklar Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre bilgi karışıklığında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda dini zorluk yaşadıklarını ifade eden bazı ebeveynlerin ifadeleri şöyledir:

“Pandemi sürecinde çocukların okula gitmeyişi ve yatağın içerisinde ders dinleyişleri, din ve Kur'an-ı Kerim dersini bile uzaktan eğitim olarak almaları pek verimli olmadı. İnternette birlikte sohbet dinleyelim dediğim zaman bile dinlemek pek cazip gelmiyor ve çok çabuk sıkılıp yanımdan ayrılıyorlar. Dini içerik açısından 9'a giden kızım ile ilgili şu an bile sorunlar yaşıyorum. Kendisi ortaokulu İmam Hatip'te okudu. İmam Hatip'te 8'e giderken LGBT kavramını öğrendi. Okulda kim kız kızı samimi ise hemen bir lezbiyen diye birbirlerine bu tabiri yapıştırdılar. Kim samimi ise “aaa! Bunlar lezbiyen...” diye yargıladılar. Kızımda arkadaşıyla samimi diye bu zorbalığı yaşadı. Bunun yanlış olduğunu, sadece kız arkadaşın olduğunu, ona karşı bir ilgisinin olmadığını ve lezbiyen olamayacağını anlatana kadar akla karayı seçtim. Yani aslında böyle bir şey yok, sadece samimiler. Okulunu değiştirmek zorunda kaldık. Şimdi bu sene melek kanatları altına saklanmış haç işareti olan tişört sipariş etmiş. Tehlikeli olduğunun farkında bile değil. Neyi niçin aldığını bile bilmiyor gibi.” (K4)

“Yaşadığım dini olumsuzluk bir din eğitimi değil bir oyun. Ama dini olarak zarar verici olduğu kanısındayım. Kızım çok fazla oyun oynamaz ama oğlum oynar. PUBG diye bir oyun var. Oyunda seviye atlayarak ileri aşamalara geçiyorsun sürekli. Bir seviyedeysen o seviyeyi atlayabilmen için put gibi bir heykel var onun altına gelip tapınman gerekiyor. Bunu yapmazsan bir üst seviyeye geçemiyorsun. Mecbur bırakılıyorsun yani. Bunu fark edince çocuğumu oynamaktan vazgeçirdim. Bunun şirke yönlendirdiğini anlattım. Farkında olmadan bu tarz mesajların onlara verildiğini ve bilinçaltına işlendiğini anlattım. Bu durumun, bilinçaltı yoluyla onu dinen uygun olmayan bir noktaya getirebileceğini anlattım. Özellikle çocuk ve gençlerin bu yollarla yönlendirildiğini anlattığımda makul karşılamıştı. Şükür artık o oyunu oynamıyor.” (K7)

“Dini olarak bir grup var YouTube'da “Hayalhanem” diye. Bana da anlatıyor izledikleri içeriği. Güzel dini ortamları olduğunu yansıtıyor bu grup ve kalabalık, huzur içinde bir ortam sergiliyorlar. Kullandıkları aletler çok güzel, videolar ve hanımlar için de yapılan şeyler çok güzel diyor. Beğenerek takip ediyordu onları. Çok da etkilenmişti onlardan. Her şeyi doğru yapıyorlar kızıma göre. Araştırırken özellikle sahabe ile ilgili uygunsuz söylemleri olan videolarına denk geldim. Sıkıntılı videoları var bunların. Ben bu durumu ona anlattım ama hemen ikna olmadı. Her şeyleri çok güzel ve çok güzel anlatıyorlar. Aynı zamanda çok kalabalıklar. Bu kadar insan yanılıyor olamaz bence diyerek karşı geliyordu bana. Düşüncesini zor değiştirdim. Kabullenemedi.” (K14)

Katılımcılardan dini zorluk yaşamadıklarına dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Biz ailece güzel ve sevgi dolu bir ortam yaşıyoruz. Bu da onların farklı uç şeylere yönelmesini engelliyor diye düşünüyorum. İhtiyaç duymuyorlar hiçbir şeye ve mutlular. Benim yaşamış olduğum büyük bir olay olmadı.” (K8)

“Dini vecibelerin (özellikle namaz kılmak) yerine getirilmesinde zorlanma yaşamaktayız. Örnek teşkil edebilecek arkadaş çevresinin olmamasına bağlıyorum bu durumu. Dijitalde herhangi bir dini olumsuzluk yaşamadım.” (K3)

Katılımcılardan bilgi karışıklığına dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Evet, var endişelerim. Çünkü dijital ortam da sadece dini değil her konuda bilgi kirliliği çok fazla. Özellikle oğlum açısından bir şey diyemem. Kızım açısından şöyle bir şey söyleyebilirim; makyaj yapmadan evden çıkmıyor. Ben yapmıyordum, bizim zamanımızda böyle şeyler yoktu. Bu sosyal medyaya baka baka etkilendi takip ettiklerinden. Okula giderken makyaj yapmanın bir anlamı yok bence. Bu gibi şeylerde beni endişelendiriyor. Takip ettiği fenomenlerden etkilenmesi, izlediklerinden etkilenmesi beni endişelendiriyor. Normalde bu telefon ve internet elinde olmasa bu çocuk bunları yapmayacak. Gözetlemekten başka bir şeyde yapamıyoruz ergenlerimize.” (K2)

“Tabii ki her şeye erişebilmesi başlı başına bir sorun. Dijital ortamda onun dikkatini çeken yanlış şeyler görmesi ve onlardan etkilenmesi beni endişelendiriyor. Burası kontrolsüz bir ortam ve ne yazık ki bunu bende kontrol edemiyorum. Oradaki herhangi bir düşünceden ve guruptan etkilenebilme ihtimali endişe verici benim için.” (K10)

“Şöyle söyleyeyim dini açıdan bazen öyle noktaya geliyorlar ki isyan ediyorlar. Dinde o yok dinde bu yok ve hepsini uydurmuşlar diyorlar. Kendi kendilerine yeni fikirler üretiyorlar ya da dijitaldeki yanlış içeriklerden bu fikirleri ediniyorlar. Bu noktada endişelerim çok oluyor elbet. Tamamen dijitalden dolayı bu sorgularının ve soğumalarının olduğunu düşünmüyorum. Toplumsal etkilerde var muhakkak. Ama etkili olduğu inkâr edilemez bir gerçek bence. Kafalarını karıştırıyor oradaki fikirler.” (K11)

Ebeveynlerin dijital becerilerinin artması çocukların gelişim sürecine daha etkin katılımını sağlamaktadır. Ayrıca bu durumun çocukların dijital ortam deneyimlerini olumlu yönde şekillendirdiği görülebilmektedir. Özellikle dijital güvenlik, dijital okuryazarlık ve dijital iletişim gibi dijital ebeveynlik bileşenlerinin, ebeveyn katılımını önemli düzeyde artırdığı belirlenebilmektedir.²³³

Din eğitiminde yeterli derecede rehberlik alamayan ergenler, kimlik çatışmaları, yanlış bilgiler ve sosyal uyum problemleri gibi çeşitli risklerle karşılaşabilmektedirler. Bu noktada ergenlere yönelik sağlıklı ve bilimsel temelli din eğitimi yaklaşımlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Aksi takdirde bireyi birçok tehlike beklemektedir.²³⁴ Dijital ortamda yer alan çocuk ve gençleri olumsuz etkileyebilecek, din veya dindarlık algılarını zedeleyerek olumsuz biçimde şekillendirebilecek zararlı içerikler ile yanlış dini bilgilere karşı korunmaları, ebeveynler açısından önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.²³⁵

Katılımcıların bir kısmı çocuklarının dijital ortamda dini zorluk yaşamadığını belirtirken, önemli bir kısmı ise dini zorluk yaşadığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen bulgulara göre, çoğu katılımcı özellikle dini konudaki bilgi karışıklığından şikâyet etmektedir. Bu bağlamda katılımcıların çocuklarının karşılaştıkları dini zorluklardan bir kısmı şöyle belirtilmiştir: LGBT’ ye ait içeriklerin etkilerinden dolayı bir ebeveyn, yaşanan akran zorbalığı sebebiyle çocuğunun okulunu değiştirmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Aynı kişi bu içeriklerin etkisiyle çocuğunun kullandığı eşyalarda farklı dinlere ait sembollerin yer aldığını gözlemlediğini ifade etmiştir (K4). Bir başka ebeveyn, dijital ortamdaki oynanan oyunlarda, ileriki adıma geçebilmek için mecburi uygulanması gereken dini ritüellerin olduğunu ve bu durumun bilinçaltı üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağını belirtmiştir (K7). Bir başka ebeveyn

²³³ Parlar- Dere, “Dijital Ebeveynliğin, Aile İçi İletişim ve Velinin Eğitime Katılımı Üzerine”, 104.

²³⁴ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 14.

²³⁵ Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (30 Eylül 2023), 385.

YouTube’da doğru gibi görülen ama sapkın dini bilgileri empoze eden kanalların, çocuğuyla problem yaşamasına sebep olduğunu belirtmiştir (K14).

Sosyal medyada takip edilen fenomenlerin yaptıkları ve düşüncelerinden etkilenecek dini açıdan karışıklık yaşadıkları belirtilmiştir (K2). Dijital ortamda farklı görüşlerde yer alan dini tartışmaların yoğunluğu, bilgi karışıklığına sebep olmakta ve gençler karmaşa yaşamaktadırlar (K10, K11). Bunların dışında bazı ebeveynler, dijital ortamda yer alan olumsuz dini içerik ya da olaya denk gelmediklerini ve bu sebeple çocuklarıyla bir problem yaşamadıklarını ifade etmişlerdir (K3, K8). Ayrıca, dijital ortamdaki dini içerik ya da eğitimlerin gençler açısından dikkat çekici ve etkili olmadığı ifade edilmiştir.

Sosyal medyada takip edilen ya da öne çıkan fenomenler, gençlerin tutum, düşünce ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Fenomenlerin paylaşımları, düşünceleri ve yaşam tarzı, ergenlerin değer yargılarını, dünya görüşlerini ve davranış şekillerini doğrudan biçimlendirebilmektedir. Bu durum rol model algısı oluşturarak kimlik gelişimlerini yönlendirebilmekte, çoğu zaman gerçeklikten uzak beklentiler, tatminsizlikler ve taklitçi davranışlara yol açabilmektedir. Bu bağlamda takip edilen fenomenlerin etkileri, ergenlerin kimlik ve değer oluşum aşamasında dikkate alınması gereken önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır.²³⁶

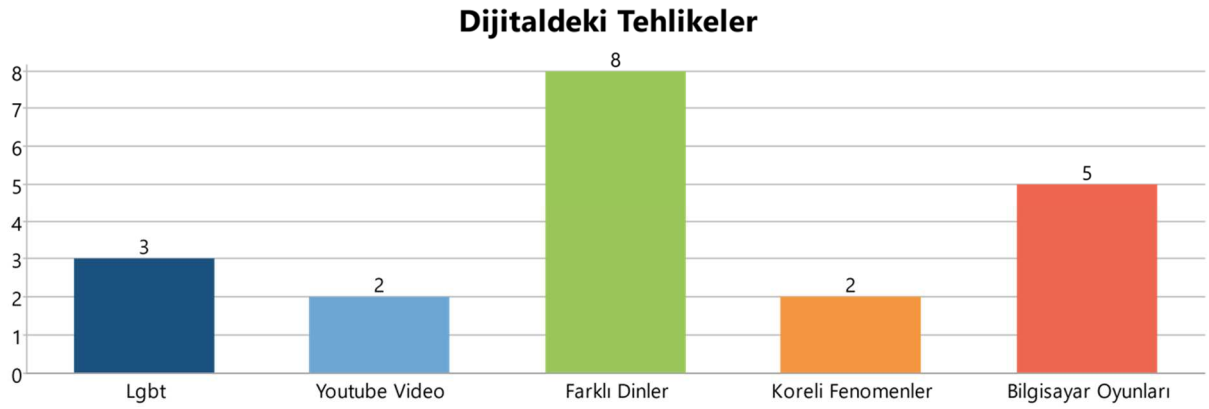
Günümüz dijital çağında bilgi akışının hızla bir şekilde değişip dönüşmesi, beraberinde video oyunu bağımlılığı, dijital bağımlılık ve internet bağımlılığı gibi beraberinde yeni bağımlılık türlerini de ortaya çıkarmıştır. Bugün, dijital oyun sektörü medya dünyasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır ve dünya çapında bir milyarı aşkın kullanıcıya sahiptir. Dijital oyun bağımlılığı zamanla yaygınlaşırken, sosyal medya platformlarında video, haber ve fotoğraf gibi içeriklerin paylaşımına dair duyulan istek, bireyleri farkında olmadan bağımlı hale getirebilmektedir. Bu paylaşım davranışının temel motivasyonunun, toplumsal onay ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Netflix’in 2020 yapımı toplumsal onay konulu belgeseli Sosyal İkilemde eski Google tasarım etiği uzmanı Tristan Harris, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Bu teknoloji çocukları koruyup eğitmek isteyen çocuk psikologları tarafından tasarlanmadı. Size sıradaki videoyu tavsiye edebilecek veya filtreli bir fotoğraf çektirecek algoritmalar yaratmak üzere tasarladılar. Çocukların dikkatlerini nereye vereceklerini kontrol etmekle kalmıyor özellikle de sosyal medya beyin kökünün derinliklerine inmeye, çocukların özdeğer ve kimlik algısını ele geçirmeye başladı. Evrimle birlikte kabilelerimizdeki insanların bizim hakkında ne*

²³⁶ Handan Yalvaç Arıcı - Sümeyra Arıcan, “Sosyal Medyanın Etkilerine Yönelik Manevi Danışmanlık Eğitimi İhtiyaç Analizi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 264.

düşündüğünü önemsemeye başladık. Fakat 10.000 kişinin bizim hakkımızda ne düşündüğünü bilmek üzerine mi evrimleştik?”²³⁷ Açıklama katılımcıların ifadelerini ve endişelerini doğrular nitelik taşımaktadır. Bu durum, bireylerin sosyal medya ve dijital içeriklere olan bağımlılığının, toplumsal normların ve psikolojik dinamiklerin etkisiyle derinleştiğini ortaya koymaktadır.

7.3.2. Dijitaldeki tehlikeler

LGBT, YouTube video, farklı dinler, Koreli fenomenler ve bilgisayar oyunları olmak üzere beş şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijitaldeki tehlikeler olarak farklı dinlere vurgu yapmışlardır. Dijitaldeki tehlikeler dair görüşler Şekil 5.4’de görülmektedir.

Şekil 5.4. Dijitaldeki Tehlikeler Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre farklı dinlerde yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda LGBT tehlikesine dair yorumları olan bazı ebeveynlerin ifadeleri şöyledir:

“Dijital dünyadaki tehlikeleri başımıza geldikçe hep beraber öğreniyoruz. Mesela hackerlerin telefon veya bilgisayarı ele geçirip şifreleri almaları gibi sorunlarda şifreleri kuvvetli yapmayı öğrendik. Dini içerik olarak da yabancı insanları takip etmemeyi öneriyorum. Siyah makyaj yapan tuhaf insanlar var. Aman Allah’ım İslam’ı geçtik Hristiyanlığa başladık neredeyse. Daha çok kız kıza öpüşme resimleri gördüm. Bu LGBT çok yaygınlaştı sanki.” (K4)

“Çok değişik objeler var oyunlarda. Mesela kadın, erkek objeleri farklı işleniyor. Erkeğe kadın kadına erkek görüntüsü vermek gibi işlemler var. Yani bunun LGBT yansıması olduğunu düşünüyorum. Görüntülerin açık saçık olması durumları oluyor. Bunların hepsine alıştıyorlar ve normalleştiriyorlar bence.” (K8)

²³⁷ Deniz Akçay, “Ebeveynlerin Çocukların Dijital Video Oyunları Bağımlılığı Karşısında Tutum ve Davranışları”, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 5/2 (30 Kasım 2020), 66.

Katılımcılardan YouTube video tehlikesine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Şöyle söyleyeyim bizim evde Risale okunur ailece bir araya gelerek. Ne yaparsak yapalım çocuklara istediğimiz maneviyatı veremedik. Bu risalelerle ilgili büyük oğlum olumsuz konuştu bir gün ve ben bunları nereden duyduğunu sordum. Olayı tam hatırlamıyorum ama bir şey söyledi ve bunun Risale ‘de yazdığını söyledi. Bunu kim söyledi dedim oda YouTube’da Cemre diye isim verdi. Profiline baktım. Aslında ateist olan, sonradan dine dönen ve ekranda lakayt hareketler sergileyen bir şahıs gördüm. Kaynağı olarak sadece Kur’an-ı Kerim ‘i kabul ediyor ve Hadisleri falan inkâr ediyor. Adamın profiline baksa belki eleştirecek ve güvenmeyecek. Ama bakmadan sorgulamadan kabul etmiş. Elimden geldiği kadar bu düşüncelerini sözlü olarak düzeltmeye çalıştım. Başkada bir şey elimden gelmiyor.” (K11)

Katılımcılardan farklı dinler tehlikesine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Dünyada İslam dinine karşı şu an büyük bir karalama var. Hep aile içerisinde de konuştuğumuz için Siyonistlerin İslam ‘ı gençlerin yaşamlarından ve düşüncelerinden silme çabaları olduğunu düşünüyorum. Tabii ki gençleri daha çok dijital ortamdan faaliyet gösterip ele geçiriyorlar. Oğluma bunu açıklamaya çalışıyorum. Dediğim gibi sohbet anında, özellikle yemek saatini seçiyorum. Yemek zamanı daha sıcak bir ortam oluyor ve oğlumda ılımlı çocuk oluyor. Ama yine söylüyorum bizim ülkemizde dijital ortamda kesinlikle dinimiz yeterince gençlere yönelik değil. Biz aileler bunun korkusunu yaşıyoruz.” (K9)

“Evrin konusunda çok fazla soru soruyor bana gördüğü ve etkilendiği videolardan dolayı. İnanmayan insanların yaptıkları dikkatini çekiyor. Bunları bana soruyor bilgisi olmadığı için. Bunlar hem bir potansiyel tehlike hem de endişe verici benim için. Her türlü şey oluyor ortamda; porno oluyor, argo konuşmalar oluyor, kendi dini için çalışan oluşumlar mevcut oluyor. Başkaları ile sohbet etmemesini söylüyorum ama tabi etkimiz oluyor mu bilemiyorum.” (K10)

Katılımcılardan Koreli fenomenler tehlikesine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bir ara bu gençler arasında Koreli ünlüleri takip etmek modaydı. Dizi, film, şarkı gibi içerikleri takip ediyorlardı. Onlar gibi olma ve onlar gibi şarkı söyleme özentileri vardı. Dinen de o içeriklerle zaman geçirdikleri için o kliplerde falan amblemler vardı. Yani her şeyden önce Kore’nin kültüründen çok etkileniyorlar ve özeniyorlardı sanki. İlgi duyuyorlardı çünkü fazlaca. Dünyanın başka bir yerinde bir kültür benim çocuğumu şekillendiriyor. Bakın bir örnek vereyim size. Benim bir tane arkadaşımın kızı aynı şekilde böyle ufakken Koreli içerikleri çok izlerdi ve çok meraklıydı. Daha sonra Korece öğrenmeye başladı ve bu esnada öğrenmeye çalışırken Kore’den birini buldu. Şu anda Koreli biriyle evli. Oraya gitti ve artık orda yaşıyor. Dinini siz düşüünün artık.” (K6)

Katılımcılardan bilgisayar oyunları tehlikesine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Mesela oyunlardan Minecraft çiftlik oyununda köy kuruyorlar ve dolanırken karşılarına çıkanları yiyorlar. İnek de yiyorlar domuz çıkarsa domuzda yiyorlar. Ben bilinçli yapıldığını düşünüyorum domuz yemenin. Normalleşiyor bence. Anneciğim bunun Müslümanlarca haram olduğunu biliyor musun diyorum. Evet anne biliyorum ama yemem gerekiyor bu bir oyun içeriği değiştiremem diyor. Bu şekilde bir sıkıntımız oldu diyebilirim.” (K10)

Dijital ortamda risklerin farkında olan birey sayısı, farkında olmayanlara kıyasla fazladır.²³⁸ Katılımcıların dijital ortamdaki tehlikelerle ilgili, kişisel gözlemleri neticesinde farkında oldukları ve yaygın olarak karşılaştıkları riskler arasında; LGBT temalı içerik ve resimler (K4, K8), YouTube videoları (K11), farklı dinlerin misyonerlik çalışmaları (K4, K9, K10), Koreli fenomenlerin etkisi (K6) ve bilgisayar oyunlarında haramların dayatılması (K10) öne çıkmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre, katılımcılar özellikle farklı dinlerin misyonerlik çalışmalarına vurgu yaparak, bu konuda dijital ortamın büyük risk oluşturduğu belirtilmiştir. Katılımcıların oyunlarla ilgili aktardıkları dikkat çekici deneyimler vardır. Ülkemizde ayrıca, dijital ortamda dini açıdan gençlere hitap eden içerik ve eğitimlerin yetersiz olduğuna ve doğru bilgiye ulaşma noktasında gençlerin zorluk yaşadıklarına katılımcılar tarafından dikkat çekilmiştir. Katılımcılar tarafından ifade edildiği üzere, sanal oyunların bireylerin psikolojik ve davranışsal durumları üzerinde etkisi bazı durumlarda hayatı tehlike arz edecek derecede yoğun ve derin olabilmektedir.²³⁹

Sabahattin Zaim Üniversitesi Psikoloji bölümünden Profesör Doktor Malik Badri, oyunlar aracılığıyla algılardaki değişime ve dönüşüme şu şekilde örnek vermiştir: *“Bilgisayar oyunları oynayan çocuklar vardı hatırladığım, bunlar bilgisayarda polis hırsız oyunları oynarlardı. Sonra kendi aralarında ise, oyunu oynamaya başladılar ve birbirlerini gruba böldüler, sen Müslüman sen kafir olacaksın diye. Biri dedi ki diğerine: 'Sen Müslüman olacaksın bu oyunda.' o da dedi ki: 'Hayır ben Müslüman olmayacağım çünkü Müslümanlar her zaman kaybediyorlar,' dedi. 'Ben kafir rolünde oynamak istiyorum.' Ve bu çocuklar Müslüman rolünde oynamak istemiyorlar. Çünkü sinemada, televizyonda, bilgisayar oyunlarında Müslümanların hep kaybettiklerini ve kötü rolde olduklarını görüyorlar.”*²⁴⁰ Katılımcıların ifade ettikleri misyonerlik ve oyun hakkındaki deneyimler doğrultusunda örneği değerlendirecek olursak, özellikle sanal oyunların bireylerin algılarını yönlendirmesinde etkili bir araç olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Görsel içerikli bilgileri hızlı bir şekilde işleyen canlılar olarak, gerçekte sanal arasındaki ayrımı yapmak bazen zor olabilir. Zihnimizde etkili bir eleme ve analiz mekanizmamız ve irademiz olmadığı takdirde, yaşımıza bakılmaksızın bu görsel uyarılardan etkilenme durumumuz olabilmektedir.²⁴¹ Özellikle oyunlar çocukların ekran başında geçirdikleri süreyi arttırmaktadır.

²³⁸ Avcı - Topçu, “Kültürel Deformasyonda Teknolojinin İzleri”, 6.

²³⁹ Sayar, *Dijital Çocuk*, 66.

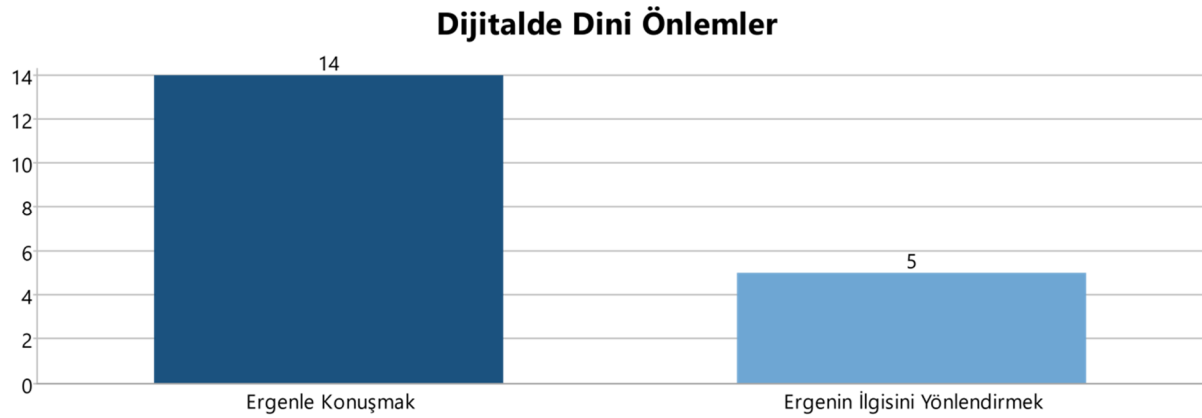
²⁴⁰ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 100-101.

²⁴¹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 104.

Dolayısıyla onları korumak adına stratejiler geliştirmeniz elzemdir.²⁴² Aile içi yaşanan en çok çatışma konusu telefon/internet kullanımı olabilmektedir. Ebeveynlerin dijital eksiklikleri çocuklarına rehberlik etme konusunda problemlere yol açmakla birlikte dijital bağımlılığa yönelten nedenlerden olabilmektedir.²⁴³

7.3.3. Dijitalde dini önlemler

Dijitalde dini önlemler; ergenle konuşmak ve ergenin ilgisini yönlendirmek olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijitalde dini önlemler olarak ergenle konuşmaya vurgu yapmışlardır. Dijitalde dini önlemlere dair görüşler Şekil 5.5’de görülmektedir.

Şekil 5.5. Dijitalde Dini Önlemler Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre ergenle konuşmakta yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda ergenle konuştuklarını ifade eden bazı ebeveynlerin ifadeleri şöyledir:

“Yasaklı sitelere girilip girilmemesi ile ilgili internet sağlayıcısına başvurduğumuzda bunlar engelleyebiliyorlarmış. Ben eşimden bunu rica ettim ekstra para da istiyorlarsa verelim dedim. O da zaten genel olarak bu yasaklama uygulanıyor dedi bana. Çok da teknik konulardan anlamıyorum. Bu konuyu ona bıraktım. Bunun dışında çok uygulayabildiğimiz maalesef bir şey yok. Bir de şöyle caydırıcı bir olay anlatıyorum hepsine. Bir uzmandan dinlemiştim. Sosyal ortamda yaptığınız hiçbir etkileşim yok olmayacak demişti. Bizim bilmediğimiz sizin yaptığınız her etkileşim, hareketler hepsi kaydedilecek. İlerleyen zamanlarda kariyer hayatınızda şirketler bu konuları görüp buna göre karar verip sizi işe alacaklar diyor. Sık sık söylüyorum bunu. İleride burada yapmış olduğunuz bütün yazışmalar, hareketler karşınıza çıkacak diyor. Sanırım önlemlerimizi daha çok konuşarak yapıyoruz.” (K6)

“Çok bilinçli bir strateji veya önlemimiz yok açıkçası. Mümkün olduğunca karşılaşılabilecekleri, duyabilecekleri, kafalarının karışabileceği konularda onları uyarıyorum ve aydınlatmaya çalışıyorum

²⁴² Ayan, *Eyvah Çocuğum Dijital*, 28.

²⁴³ Sümeyra Arıcan - Handan Yalvaç Arıcı, “Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 1100.

elimden geldiğince. Maalesef özel bir önlemimiz yok. Daha çok konuşarak yönlendirme şeklinde yapıyoruz. Birazda çocuklarıma güveniyorum, özellikle oğluma güvenirim. Ama netice olarak bunlar ergen ve çok fazla dokunamıyoruz zaten.” (K7)

“Dinin güzel yönlerinden bahsediyorum. Özellikle aile içi sohbet ortamı oluşturarak bu konuları konuşuyoruz. Yani dinin güzelliklerini anlatıyorum. Dini güzel yaşayan insanların içeriklerini paylaşıyorum onlarla. Çünkü genel olarak sosyal medyada Müslümanlar kötü olarak tanıtılıyor. Aslında öyle olmadığını güzel insanların hayatlarını paylaşarak örneklerle gösteriyorum. Günlük hayatta Müslüman insanların yaptığı yanlış davranışlara bakıyorlar, bazı insanların Müslüman adını kullanarak yaptıkları sömürüleri görüyorlar, siyasal olarak düşünceler ve bazı isimlerin tavırları derken bunları görüp dine karşı soğuma yaşıyorlar. Ben de bunun tersini onlara göstermeye çalışıyorum. Çok daha güzel insanların videolarını atıyorum ya da aile sohbetinde dinin güzelliklerini anlatıyorum. Eğer hata varsa bunun insandan kaynaklı olduğunu, dinde suç ve hata olmadığını ifade ediyorum. Düşüncelerini konuşarak toparlamaya çalışıyorum. Bu benim kendi yaptığım. Başkalarını bilemem ama elinden şu anda bunlar geliyor. Çünkü çocuklarım ergen ve başka bir yöntem gelmiyor elimden.” (K11)

Katılımcılardan ergenle konuşmakla beraber ayrı olarak ergenlerin dijitali dini olarak çok tercih etmediklerini ifade eden bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Din eğitimi açısından çocuklarım bu konuda dijitalde çok aktif değil. Belki ileride bu değişebilir bilemem. Bunun dışında bir video izlerken bir kelime dikkatini çeker ya da herhangi bir şey okuyorken orada bir olay dikkatini çeker de girip Google'dan araştırırsa o başka. Ama onun haricinde dediğim gibi dijital dini olarak çok tercih etmiyorlar. Ama ben yine de bir ebeveyn olarak her türlü olumsuzluk ve endişe duyduğum konularda konuşurum.” (K2)

Katılımcılardan ergenin ilgisini yönlendirmeye dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Her akşam 2 sayfa ile başladık ve 4'e çıkartarak Kuran okumaları yaptık. Ramazan bitimine kadar birlikte hatim etmeye başladık ve Kur'an okuduk. Anlamları konusunda yeri geldikçe kendisine açıklama yaparak tefsir dersi yapıyoruz. İnternetin zararlarından anca böyle ilgisini yönlendirerek kurtuluruz diye düşünüyorum. İnterneti kapatıp direkt elinden telefonu alıp onu kısıtlayamam. Bu daha çok merak ilgi uyandırır ve daha çok heveslendirir. Kendisi bunların zararlı olduğunu öğrenmeli. Sosyal medyanın zararlarını bilmeli. Kendi iradesiyle iyi ve kötüyü ayırt etmesi lazım. Bu site yanlış girmeyeceğim, hangisi faydalı ona gireceğim gibi. Yani bu düşünce doğrultusunda olduğu sürece sıkıntı yok.” (K4)

“Bazı şeylere yönlendiriyorum onları. Hadi dışarı çıkalım, alışverişe gidelim ya da bir iş çıkarıyorum o şekilde oyalıyorum onları. İlgilerini bazı alanlara yönlendirmeye çalışıyorum. Okçuluk çok seviyorlar. Yüzme vb. bu gibi sosyal etkinliklere yönlendirip oralarda vakit geçirmelerini sağlayarak ilgilerini yönlendirip koruduğunu düşünüyorum.” (K8)

Genç nüfus manipülasyona açık olabilmektedir.²⁴⁴ Kaliteli anne-baba ilişkisinin önemli bir yönü, duygu paylaşımıdır. Çocukların başlarına gelen her şeyi ailelerine anlatabilmeleri, anneleri ve babalarıyla sorunları paylaşabilmeleri ve zor durumlarla karşılaştıklarında rahatlıkla iletişime geçebilmeleri büyük bir öneme sahiptir. Yapılan araştırmalarda, çocukların başlarına

²⁴⁴ Said Ercan, “Dijital Değerler ve Gençlik 2.0”, *Dijitalleşme Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 225-231.

bir şey geldiğinde veya zor durumda kaldıklarında kime başvurdukları incelenmiştir. Bu araştırmaların sonuçlarına göre, çocuklar sorunlarını sırasıyla annelerine, öğretmenlere, abla/ağabeylere, arkadaşlara ve babalara başvurarak paylaşma eğilimindedirler.²⁴⁵ Bu durum, özellikle dijital ortamın sunduğu riskler karşısında ergen annelerinin rehberlik rolünü ve çocuklarının güvenli dijital alışkanlıklar geliştirmesinde ana başvuru noktası olmalarının önemini ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, dijital ortamda var olan sapkın dini içeriklerin gençler üzerindeki etkisini azaltmak ya da engellemek için uyguladıkları önlemler olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar; ergenle konuşarak iletişim kurmak ve ergenin ilgisini başka alanlara yönlendirmek olarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre ebeveynler önlem olarak daha çok, ergenle konuşma yolunu uygulamışlardır. Bu bağlamda, önlem olarak katılımcıların büyük bir kısmı, gençlerle doğrudan konuşup, tehlikelere karşı uyarıda bulunarak bilinçlendirme yolunu tercih ettiklerini ve konuya uygun içerikler paylaştıklarını belirtmişlerdir (K6, K7, K11). Bazı katılımcılar, gençlerin dijital olan ilgisini azaltmak için, onları farklı alanlara yönlendirerek dijitalden uzak tutmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir (K4, K8).

Çocukların teknoloji kullanımını genel bir reçeteye olumlu yönde değiştirmek mümkün değildir. Sadece “Çocuğumun oyun bağımlılığını nasıl sonlandırabilirim?” diyen bir anne, bu kadar detayla uğraşılmıyorsa kısa ve öz bir reçete isteyebilir. Ancak, bu sorunun karmaşıklığı göz önüne alındığında, problemi çözmek bu kadar kolay olmayacaktır. Sorunlar basit yasaklama veya kısıtlama yöntemleriyle kolayca çözülemeyecektir.²⁴⁶ Aile tarafından oluşturulacak iletişim kanalı ve beraberinde ergenin ilgisini doğru alanlara yönlendirmek çok etkili bir çözüm yolu değeri taşımaktadır. Bu doğrultuda eğitim ve rehberlik hizmetleri alanında ailelerin destelenmesi sorunların çözümünde yardımcı olacaktır.

Teknolojinin aile içi iletişim konusundaki etkisi, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir.²⁴⁷ Psikolojik sağlamlık literatürüne göre, aile içinde kaliteli ilişkilere sahip bireyler genellikle güçlü sosyal destek yapılarına da sahiptirler. Bu destek, yaşamın zorluklarıyla baş etmelerine yardımcı olabilir. Çocuklar, travmatik deneyimler yaşadıklarında günlük rutinlerin devam etmesinin sosyal destek sistemi tarafından sağlandığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, çocukların ebeveynleriyle güçlü iletişim ve ilişkilere sahip olmaları, baş etme mekanizmalarını güçlü

²⁴⁵ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 81.

²⁴⁶ Ayan, *Eyyvah Çocuğum Dijital*, 81-92.

²⁴⁷ Filiz, “Aile İletişiminde Teknolojik Dönüşüm”, 13.

kılabilir. Anne-baba ilişkisi, çocuklar için yaşam boyu önemli bir belirleyici olabilir. Anne-babanın davranışları, çocuğun yaşam boyu üstleneceği rollerle ilgili ilk gözlemleri şekillendirebilir.²⁴⁸

Günümüzde, anne-baba tutumları konusundaki anlayışlar zaman içinde evrildiği için doğru bir anne-baba tutumu tanımı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için değişkenlik göstermektedir. İlk araştırmalar, üç temel anne-baba tutumunu ortaya koymaktadır: İlgisiz tutum, demokratik tutum ve yetkeci/baskıcı tutum. Ancak, değişen yaşam şartları, geniş kitleleri etkileyen kavramlar ve ekonomik refahın öne çıkması, bugün doğru anne-baba tutumu tanımını etkileyen faktörler arasındadır.²⁴⁹

Dini ve dijital okuryazarlık konusunda yeterli donanımına sahip olmayan ebeveynler çocuklarının dijital ortamdaki faaliyetlerine dair fikir sahibi olamamakta ve onları sağlıklı kullanıma yönlendirememektedir. Bu bakımdan dijital teknolojilerin güvenli ve verimli kullanımına ilişkin ebeveynlerin bilinçlenmesi ve çocuklarına bu konuda rehberlik etmesi önem taşımaktadır. Bu durum çocukların teknolojiyi bilinçli, amaçlı ve güvenli kullanmalarını sağlamada kritik bir unsurdur.²⁵⁰

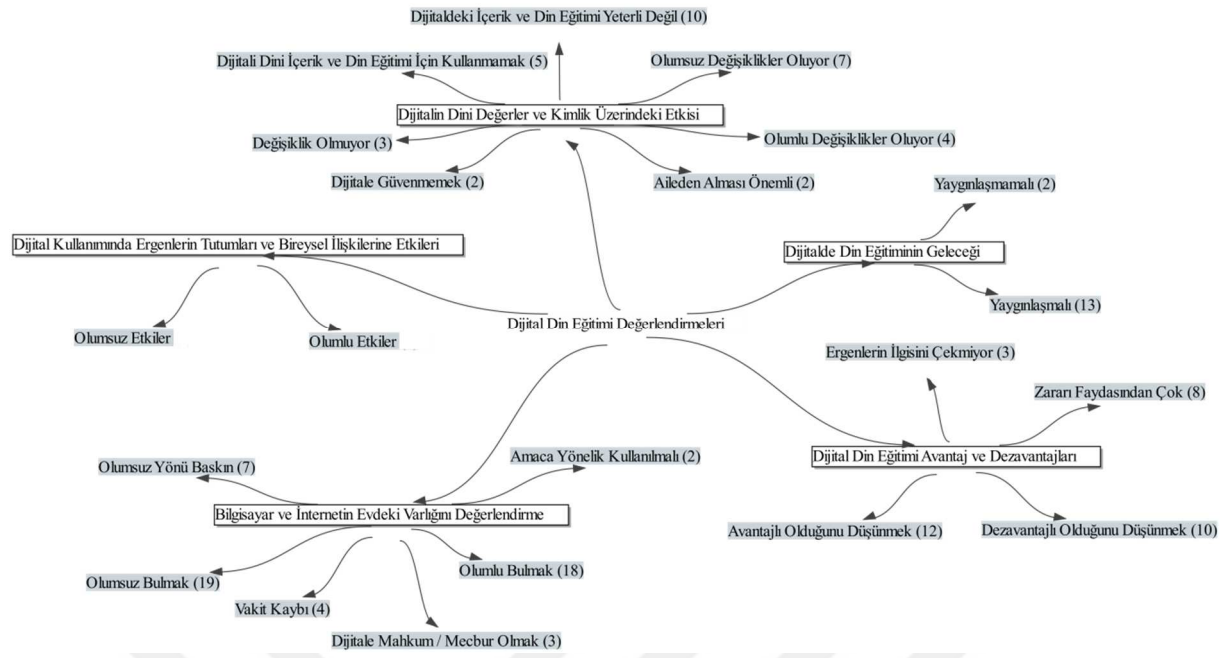
7.4. Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri

Araştırmanın dördüncü teması olan dijital din eğitimi değerlendirmeleri temasına ait hiyerarşik kod alt kod bölümler modeli Şekil 6.1’de görülmektedir. Dijital din eğitimi değerlendirmeleri teması katılımcı ifadeleri doğrultusunda beş kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler; dijitalde din eğitiminin geleceği, dijitalin dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisi, dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları, dijital kullanımında ergenlerin tutumları ve bireysel ilişkilerine etkileri, bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirmeleridir.

²⁴⁸ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 77.

²⁴⁹ Sarı, *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*, 77-78.

²⁵⁰ Haberli, “Dijital Çağda Aile, Ebeveynleriyle İlişkisi”, 385.

Şekil 6.1. Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

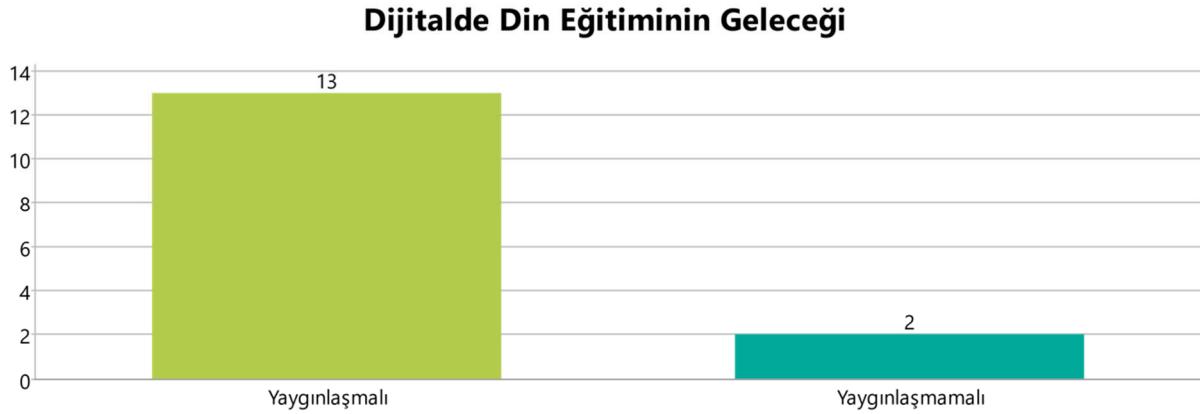
Kod Sistemi	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	TOPLAM
Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri																0
Dijitalde Din Eğitiminin Geleceği																0
Yaygınlaşmalı	1	1	1	1	1	1		1	1	1		1	1	1	1	13
Yaygınlaşmamalı							1				1					2
Dijital Din Eğitimi İçin Kullanmamak																0
Aileden Alması Önemli													1		1	2
Değişiklik Olmuyor		1				1										3
Olumlu Değişiklikler Oluyor								1					1	1	1	4
Olumsuz Değişiklikler Oluyor	1			1	1		1		1			1	1			7
Dijitalde Güvenmemek						1	1									2
Dijital Din İçerik ve Din Eğitimi İçin Kullanmamak		1	1							1		1				5
Dijitalde İçerik ve Din Eğitimi Yeterli Değil	1			3	1			1	2		1	1				10
Dijital Din Eğitimi Avantaj ve Dezavantajları																0
Avantajlı Olduğunu Düşünmek	2			1	1			2		1	1	1	1	1	1	12
Dezavantajlı Olduğunu Düşünmek		2		1	1	1	1		1	1	1	1		1	1	10
Zararı Faydasından Çok			2		1	1	2						1		1	8
Ergenlerin İlgisini Çekmiyor										1	1	1				3
Dijital Kullanımında Ergenlerin Tutumları ve Bireysel İlişkilerine Etkileri																0
Olumlu Etkiler	1													2	4	14
Olumsuz Etkiler	8	7	3	6	5	8	5	7	1	4	5		5	2	2	68
Bilgisayar ve İnternetin Evdeki Varlığını Değerlendirme																0
Amaca Yönelik Kullanılmı		1												1		2
Olumlu Bulmak	1	2	1			2	1	1	1	1	1	2	1	2		18
Olumsuz Bulmak	2	1	1			2	2	2	2	2		1	2	1	1	19
Olumsuz Yönü Baskın			1			1	1	1	1	1			1			7
Vakit Kaybı				1				1	1						1	4
Dijitalde Mahkum / Mecbur Olmak				1			1	1								3
Σ TOPLAM	17	16	11	14	12	17	17	18	15	14	13	13	14	12	13	216

Şekil 6.2. Dijital Din Eğitimi Değerlendirmeleri- Kod Matris Tarayıcısı

Dijital din eğitimi değerlendirmeleri ile ilgili olarak katılımcılar farklı açılardan yorumlarda bulunmuşlardır. Şekil 6.2’de dijital kullanımında ergenlerin tutumları ve bireysel ilişkilerine etkileri kategorisinde göze çarpan noktalar vardır. Katılımcıların olumsuz etkiler noktasında yoğun yorumları göze çarpmaktadır. Katılımcılardan K1, K2, K4, K6 ve K8’in bu konuda görüşleri söz konusudur.

7.4.1. Dijitalde din eğitiminin geleceği

Dijitalde din eğitiminin geleceği; yaygınlaşmalı ve yaygınlaşmamalı olmak üzere iki şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijitalde din eğitiminin geleceği olarak yaygınlaşmalı kısmına vurgu yapmışlardır. Dijitalde din eğitiminin geleceğine dair görüşler Şekil 6.3’de görülmektedir.

Şekil 6.3. Dijitalde Din Eğitiminin Geleceği Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Katılımcılar dijitalde din eğitiminin geleceği konusuna ait görüşlerini yaygınlaşmalı ve yaygınlaşmamalı olmak üzere iki şekilde ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre yaygınlaşmalı kısmında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda yaygınlaşmalı diye ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“Tabii ki düşünüyorum. Çünkü dijital dünya artık bizim hayatımızın bir parçası. Bizden sonraki nesillerin çocukları bu ortam içine doğdu ve büyüdüler. Dijital dini içeriklerin gelecekte artması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü gençler burada. En çok vakit burada geçiriliyorsa din eğitimi ve içeriklerinin artması gerektiğini düşünüyorum. Ama elimizde olsaydı komple dünyadan bunu yok ederdim. Ama yok edemiyorsak da en güzel şekilde nasıl kullanabilmemiz gerekiyor ona bakmamız faydalı olacaktır diye düşünüyorum.” (K13)

“Dijital çağdayız ve kesinlikle yaygın hale gelmeli. Çünkü doğru ve temiz içeriğin çok insana ulaşma imkânı olursa tahkike geçiş noktasında daha çok kolaylık yaşanacaktır diye düşünüyorum. Din eğitimi çivi çakmak gibidir. Bir kere söylemekle olmuyor. Çok söylemeniz gerek. Şu anda özellikle her şey dijital dünyadan yürüyor ve bunun önüne geçemezsiniz. Dışında da kalamazsınız. O yüzden doğru ve temiz içeriklerle beraber yaygınlaşmalı bence. Bu bir ekip işi bence. Tek din eğitimcileriyle olacak bir durum değil. Gerekli uzmanlar bir araya gelerek etkili şeyler oluşturmaları.” (K14)

Katılımcılardan yaygınlaşmalı diyen ve aynı zamanda ailenin önemine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bu konuda her ne kadar dijital fikirlerin yayılması daha etkili olsa da aile içindeki benimsenmiş düşüncelerin çocuklar üzerindeki etkisi daha büyük. Ancak bu demek değil ki ben din eğitimi düzgün verdim çocuğum da o yüzden düzgün. Evdeki hesabın çarşıya uymadığı çok durumlar var. Gençlerin dijital medyada dini yönden olumlu içerik üretmeleri elbette kullanıcı genç ve çocuklar açısından daha olumlu olacaktır. Meydanın boş bırakılmaması gerektiği kanısındayım. Çağın gerisinde durup ah bu çocuklar neden böyle diye hayıflanmamak lazım. Çünkü bu zaman dijital zaman. Bizler de uyanık olup

buna uygun malzemelerle içerikler oluşturmalyız. Büyükleri olarak da gençlerimize öncülük etmeliyiz. Bu işi seven, hitabeti güçlü gençlerimizin güzel içerikler üretmesi konusunda teşvik ve takdir etmeliyiz bence.” (K3)

Katılımcılardan yaygınlaşmalı diyen ve aynı zamanda gençlerin ilgisin çeken dini içerik ve eğitimlerin yetersizliğine dair ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Dijital eğitim esnasında denk geldiğin, sosyal medyada boş boş gezen insan o kadar çok ki genelde. Anlık keyif verici, akıcı içerikler daha çok insanların dikkatini çekiyor. Gerek YouTube olsun gerek Instagram olsun insanların ilgisini çekiyor. Ama dini içerikler için aynı şeyi söyleyemem. Tabi dijital ortamda dini içerikler daha çok olması gerekiyor. Ne kadar çok kişiye ulaşırsak o kadar faydalı diye düşünüyorum. Çünkü dijital çağdayız ve olumlu olarak faydalanmalıyız diye düşünüyorum.” (K4)

“Evet gelecekte yaygın hale gelmesi gerektiğini düşünüyorum. Teknoloji çağını değerlendirmeliyiz. Ama gençlerin kalbine dokunabilecek, onların ilgisini çekebilecek yayınların ve oyunların oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. Bu durum camideki vaazlar ve sohbetler gibi olduğu sürece dikkat çekici olmuyor. Dijitaldeki içeriklerde aynı formata sahip olduğu zaman olmuyor. İnsanlığın bu konuda zenginleşmesine, sosyal hayata ve kendi bireysel hayatlarımıza daha faydalı olacağını düşündüğüm için dijitalde din eğitiminin yaygın hale gelmesi gerektiğini düşünüyorum.” (K10)

Katılımcılardan yaygınlaşmamalı diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Dijital eğitimin değil sadece, dijitalin genel olarak doğru kullanılmadığını düşünüyorum. İlerde doğru da kullanılabileceğini hiç sanmıyorum. Hayatımızın içine bir bomba gibi düştü ve aynı hızla çıkmasını istiyorum internetin. Keşke dijitaldeki din eğitimini doğru bir şekilde elde edip, yönlendirici bir şekilde yapabilesek. Ama yapamıyoruz ya da ben yapamıyorum. Daha kontrol edilebilir hale gelmeli ki daha yaygın olmasının faydası olsun. Önce kişinin otokontrolünün olması, kullanım amacının farkında olması gerekir. Bu amaca yönelik yeni, güncel çalışmaların olması faydalı olacaktır. Ama genel olarak ben dijitalden din eğitimini çok da gerekli görmüyorum.” (K7)

“Hayır ben istemiyorum açıkçası. Düzgün insanların ağzından, dini yaşayan insanların ağzından birebir dini öğrenmelerinden taraftarıyım. Ama dini olarak da yenilenmelere ihtiyacımız var. Bu bir gerçek. Çünkü her şey yasak izlenimi veren bir din anlayışı var gençlerin kafasında. Yeniden yorumlanması ve düzeltilmesinden yanayım bazı konuların. Daha çok gençleri anlayabilen ve çekebilen bir yorumlamaya ihtiyacımız var. Dijitalde kandırma çok oluyor ve her şey kontrolsüz bir şekilde ilerliyor. Bence karşında yüz yüze bir insan olduğu zaman o eğitimin kontrolü daha kolay sağlanır, daha sıcak bir ortam olur. Ama dijitalde kontrol mümkün değil. Ya kısacası ben dijital ortamda böyle bir eğitimin alınmasından ya da böyle bir içeriğin dinlenilmesinden yana değilim. Aslında uzaktan eğitimler var çok faydalı oluyor bunlar. Mesela baktığınızda sizle benim görüşme imkânımız kısıtlıydı. Bizde yüz yüze gelemedik. Ama şu anda Zoom programı ile beraber siz benimle mülakat yapıyorsunuz. Biz yetişkinlerin kontrollü kullanımı sayesinde yapılan güzel, faydalı bir uygulama şekli oldu. Ama gençler bunu yapamıyorlar işte. Aslında dijitalde karşı değilim. Mesela işyerimde dijital faydalımı, zararlı mı diye anket yapıldı. Ben bir hoca olarak faydalıyı seçen taraf oldum. Anlatabiliyor muyum bilmiyorum ama kesinlikle bunun kontrolü ve düzgün kullanılması gerekiyor.” (K11)

Dijitalleşmenin hızlı gelişimine uyum sağlamak ve büyük bir alan oluşturan küresel teknolojik pazarda gelişmelerin dışında kalmamak ve rekabet edebilmek, devletler için zorunlu bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu çerçevede dijital dönüşüme yönelik adımlar atılmakta ve

politikaları geliştirilmektedir.²⁵¹ Dijital dönüşüm süreci sadece devletlerin strateji ve politikalarıyla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda bireylerin ve özellikle ailelerin de bu değişime uyum sağlamasını gerektirmektedir. Günümüzde ebeveynler dijital ortamın sunduğu risk ve fırsatlar karşısında büyük bir endişe ve korku yaşamaktadır. Çocukları üzerindeki kontrolün azaldığını hissettikçe bu kaygı artmakta; zihinsel gerileme, uygunsuz içeriklere erişim, sosyal medya ve ruh sağlığı üzerindeki etkiler, yabancı tehlikesi gibi endişeler eski kaygıların yeni biçimleri olarak öne çıkmıştır.²⁵²

Katılımcılar, dijitalde din eğitiminin geleceği konusundaki görüşlerini, yaygınlaşmalı ve yaygınlaşmamalı olmak üzere iki temel yaklaşıma sahiptir. Katılımcıların büyük bir kısmı, dijitalde din eğitiminin gelecekte yaygınlaşması gerektiği konusunda fikir birliği içindedir. Uzmanlar iş birliği yaparak, doğru, temiz, güvenilir ve gençlerin ilgisini çekecek içerikler oluşturularak, dijital ortam boş bırakılmamalıdır (K3, K4, K10, K13, K14). Bazı ebeveynler ise dijital ortamda her şeyin kontrolsüz bir şekilde ilerlemesinden tedirginlik duyarak, bu konuda mutlak bir kontrolün sağlanamayacağını düşünmektedirler. Ayrıca, dijital içeriklerin değil, geleneksel uygulamaların üstünlüğüne inanılmaktadır. Bu bağlamda dijitalde din eğitiminin yaygınlaşmasının sakıncalı olabileceği belirtilmiştir (K7, K11).

Bu bağlamda eski zamanlarda dinin, birey ve toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bireylerin şiddet eğilimlerini kontrol altına almak ve toplum düzenini korumak adına din, önemli bir araç olarak görülüyordu. Din hem kural koyucu hem de denetleyici rollerde yer alarak, toplumun nizamını sağlayabiliyordu. Gençlerden yaşlılara kadar tüm nesiller, dinin kabul ettiği en üst otoritenin etkisi altındaydı. Ancak zamanla, kültürel evrim ve toplumsal değişimlerin etkisiyle dinin konumu değişme göstermiştir. Teknolojik gelişmelerin ve iletişim araçlarının hızla yayılmasının etkisiyle yeni bir dinamik ortam oluşmuştur. Cep telefonları ve sosyal medya platformları gibi yeni iletişim araçları, gençlerin yaşamlarını şekillendiren belirleyici faktörler haline gelmiştir. Bu değişimle birlikte, din ile yeni nesil arasında öncekilerden farklı bir ayrışma ortaya çıkmıştır.²⁵³

Çağın özellikleri büyük ölçüde değişmiş ve iletişim, erişim, otorite sorgulaması ve bireysel tercihlerde bulunma hakları gibi konularda önemli değişimlere tanık olunmuştur. Teknolojik gelişmelerin yol açtığı toplumsal değişimler, gençlerin dünyasını kökten değiştirmiştir.

²⁵¹ İhsan Çapcıoğlu - Hilal Anık, “Sanayi Devrimi’nden Endüstri 4.0’a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü”, *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 34.

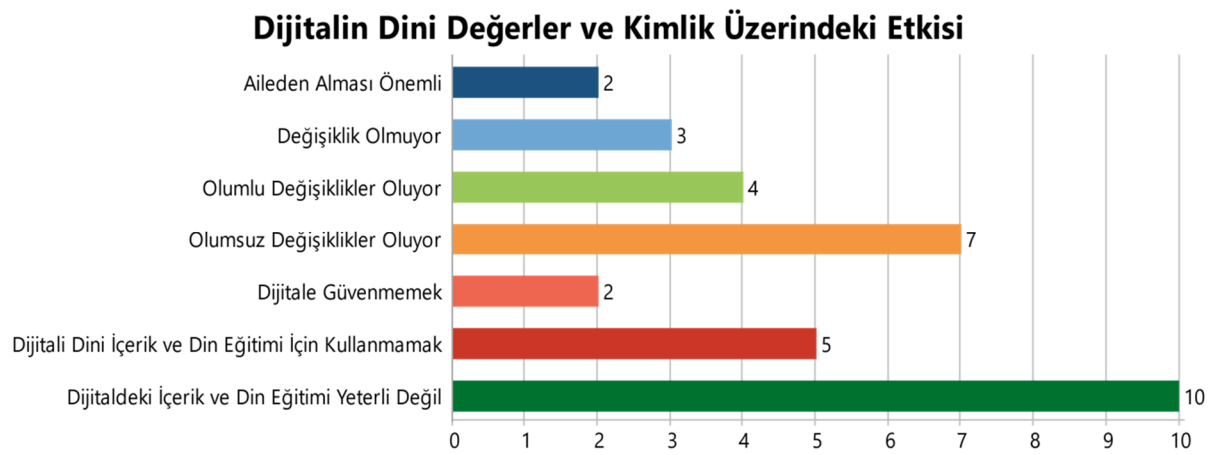
²⁵² Durmuş, “Modern Zamanın Kaygıları ve Kolaylıkları Arasında Ebeveyn Olmak”, 833.

²⁵³ Ali Köse, *Dinin Geleceği* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023).

Gençler, bireysel tercihlerde bulunma hakkını savunurken, din ise kendi otoritesini sürdürme amacı gösterebilmektedir. Bu bağlamda, otoriteye bağlanmak istemeyen, kendi iradesini gerçekleştirmek isteyen bir nesil ortaya çıkabilmektedir. Din, eski normalin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yapıya sahip olduğu için gençler arasında tatmin edici bir yer bulmakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle, dinin gençlerle olan bağlantısı gün geçtikçe zayıflamaya başlamıştır. Dinamik toplumsal değişimler, gençlerin dinle olan ilişkisini ve dinin gelecekteki toplumsal konumunu belirsizleştirmiştir.²⁵⁴

7.4.2. Dijitalin dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisi

Dijitalin dini değerler ve kimlik üzerinde etkisi; aileden alınması önemli, değişiklik olmuyor, olumlu değişiklik oluyor, olumsuz değişiklik oluyor, dijital güvenmemek, dijital dini içerik ve din eğitimi için kullanmamak, dijitaldeki içerik ve din eğitimi yeterli değil olmak üzere yedi kategoride ele alınmıştır. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijitalin dini değerler ve kimlik üzerinde etkisi olarak dijitaldeki içeriklerin ve din eğitiminin yeterli olmadığına vurgu yapmışlardır. Dijitalin dini değerler ve kimlik üzerinde etkisine dair görüşler Şekil 6.4’de görülmektedir.

Şekil 6.4. Dijitalin Dini Değerler ve Kimlik Üzerinde Etkisi Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre dijitaldeki içerik ve din eğitimi yeterli değil kısmında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda aileden alınması önemli olduğunu ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“Dini değerler ve dini kimlik ailede oluşur, ailede oturur diye düşünüyorum ben. Aileden alması daha önemlidir bence. Sosyal medyada aldığı daha sanal kalır ve yerleşik olmaz diye düşünüyorum. Evet

²⁵⁴ Köse, *Dinin Geleceği*, 183-184.

izledikleri dini içerikli videoların olumlu şekilde etkilediği oluyor. Ona veremeyeceğim tarzda bir yaklaşımla o konu bir videoda, bir çizgi filmde anlatılabilir. İbadetlerle olsun dua ile alakalı olsun etkilendiklerini düşünüyorum.” (K13)

Katılımcılardan değişiklik olmuyor diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Ben kendim çocuğumda dijitalden dini olarak çok faydalanmadığım için değerler ve kimlik noktasında üzerinde çok bir etki oluştuğunu düşünmüyorum. Daha çok ben kendim dini olarak baskınım. Dolayısıyla gözlemleyeceğim bir değişiklikte olmuyor.” (K10)

Katılımcılardan olumlu değişiklik oluyor diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Ergenlik dönemindeki çocuklara bir tefsir dersini ya da bir ilmihal dersini dijital platformdan veremezsiniz. Çok güzel bir hoca vardır, ders veriyordur açarsınız ama o çocuk onu kaldıramaz. Ama şunu söyleyebilirim, gözlemlediğim kadarıyla her iki çocuğum için konuşuyorum: Okullarda özellikle dini anlamda değerler eğitimi verilirken bu internette çekilmiş güzel videolar var. Bunların olumlu faydasını gördüm. Bunları izlettiğimiz zaman o örnekleri kendi hayatlarına aksettirebiliyorlar. Bunların hepsi çocukları çok yönlü düşünmeye sevk edebiliyor. Hatta çocuğunuzun da bu şekilde değerlere sahip bir içerik oluşturarak video çekmesi konusunda hevesi artıyor. Okuldaki dini içeriklerin faydasını gözlemlemiştim. Bu anlamda gerçekten dijital platformların faydalı olduğunu düşünüyorum.” (K14)

Katılımcılardan olumsuz değişiklik oluyor diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Ben geçen sene yaşadığımız depreme vurgu yapacağım. Şimdi çocuğa bir şey aşılama çalışıyorsun. Mesela onu yardımlaşma faaliyetlerine yönlendirmek istiyorsun. Bu bağlamda geçen sene deprem oldu değil mi. Önce herkes dehşete kapıldı sonra birlik beraberlik oldu. Bütün ülke yaraları sarmaya çalıştık. Burada çocukları güzel şeylere yönlendirmeye çalıştık. Fakat sosyal medyada depremle ilgili öyle içeriklere maruz bırakıldı ki çocuklar. Öyle kin ve düşmanlıklara maruz bırakıldı ki. Biz o depremin acısını yaşarken farklı olumsuz duyguları da yüklendik. Anlatabiliyor muyum? Benim çocuğum ya da bir başkasının çocuğu burada; yardım, birlik, beraberlik, dayanışma gibi değerleri kazanma noktasındayken; düşmanlık, kin, nefret, dini inanışlardan ya da partiden kaynaklı içeriklere maruz kaldı ve suçlandı. Ben olumlu bir şey yapmaya çalışıyorum ama sosyal medya benim yaptıklarımı yıktı hızlıca. Suçlu olmayan birisi hemen suçlu hale geliyor orada. Doğru mu yanlış mı diye kimse bakmıyor atılan iftiraların kaynağına. Dedikodu günah, laf taşımak günah değil mi? Doğru olan bir yanlış bile taşımak yalan olarak yeter diyor peygamberimiz. Yaymayın diyor yani. Ama sosyal medyaya giriyorsun sürekli yalan haberler, bakıyorsun suçsuz insanlar kötü niyetli insanlara kurban olmuş, linçlere maruz kalmış acımasızca. Senin çocuğun da bunun bir parçası oldu. Durduramıyorum bende ve bunlar yanlışlıkla olmuş olan şeyler değil. Bunlar bilerek yapılıyor. Maalesef biz bir değer kazandıramıyoruz. Kazandırmaya çalışırken kaybediyoruz. Dijital ortamdan hiçbir konuda bir şeyler verebileceğimizi sanmıyorum. Biz oradan uzaklaşırsak bir şeyler verebiliriz bence. Daha önce de belirttiğim gibi ben çok kullanmam ve güvenmem. Daha çok ben aktifimdir. Bir de aklıma geldi yalana sevk ediyor bu bağımlılık çocukları. Telefonu almaya gidiyorum odalarına, bakıyorum gizlemişler ve yalanlar sıralıyorlar. Daha bir sürü şey anlatılabilir bence bu soru altında. Ama aklıma gelen şimdilik bunlar benim.” (K7)

Katılımcılardan dijitale güvenmemek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Önceden belirttiğim gibi dijitalden din eğitimi ile ilgili içeriklere bakmıyorum ve olumsuz etkileri olduğunu düşündüğüm içinde güvenmiyorum. Ben dijital ‘deki din eğitiminin olumlu etkisine inanmıyorum. Çocuklar üzerinde etkili olabilecek yeterince dini kaynak olduğunu düşünmüyorum. Sağlıklı kaynaklar olduğunu düşünmüyorum. Neticede karşılarında canlı bir hoca yok ve konu din

konusu. Hafife alınıyor gibi bir izlenim veriyor bana dijital ortamdaki din eğitimi. Hafife alındığı için de gençler üzerinde çok etki sağlayacağını düşünmüyorum.” (K12)

Katılımcılardan dijitali dini içerik ve din eğitimi için kullanmamak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Çocuklar dini açıdan sosyal medya ya da interneti kullanmıyorlar. Ben anlattığım zaman daha etkili oluyor. Mesela bir kere namazla ilgili sohbet ettim çocuğum çok etkilendi namazları huşu ile kılmaya başladı. Şimdi bunu dijital ortam sağlayamıyor ki. Ortamda çok vakit geçirmedikleri için dini açıdan değişiklikler gözlemliyorum diyemem.” (K2)

“Dijital ortamdan böyle bir din eğitim almadılar ve ilgilenmiyorlar.” (K3)

Katılımcılardan dijitaldeki içerik ve din eğitimi hem yeterli değil hem ilgi çekmiyor diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bizim ülkemizde din eğitimi ile ilgili ne bir doğru düzgün bilgi var ne de yeterli ortam var. Çocuklarımızı yaz tatilinde camilere gönderdiğimiz zaman oralarda da sıra gelip de yeteri kadar bilgi alamıyorlar. Okulda bir saatlik eğitim ile ne öğrenecek. Haftada sadece bir saat veya iki saat seçmeli olarak görmesinin de fayda sağlayacağını düşünmüyorum. Dijital ortamda etkileyen videolar oluyor tabii ki. Sorguluyorlar ve gelip banda soruyorlar. Ama bende yeterli bilgiye sahip bir ebeveyn değilim ne yazık ki.” (K1)

“Dijitaldeki ortama ve içeriklere oturaklı bir şekilde yeni ulaşabildiğimizi düşünüyorum. Mesela ben hiç Kur'an-ı Kerim bilmiyordum bu eğitimler sayesinde artık başarabiliyorum. Çocuklarım açısından eğitim olarak zaten hala hazırda bir kodlama eğitimi alıyor ve bunun faydasını görüyoruz. Bunun dışında dini olarak etkisine inanıyorum ama çok çekici görmüyorum dijitaldeki dini etkinlikleri. Bilgi var ama bir oyun gibi, bir sosyal medya gibi çekmiyor.” (K8)

Dijital ortam gündelik yaşamın sembol ve simgelerin yerini alma niyetinde olup, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında kendisine yer bulma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda etkisini artırmaktadır. Dini inançlar ve din temelli uygulamalar da dijitalleşmeden önemli derecede etkilenmektedir.²⁵⁵

Din eğitimi konusunda etkili olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu çerçevede, çocukların kültürel değerlerinin ve inançlarının oluşma ve değişme sürecinde, radyo, televizyon, bilgisayar, akıllı telefonlar, basındaki tüm yayınlar ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisinin yanı sıra aile ortamı, gelenekler, ekonomik durum ve devlet politikalarının da etkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bireysel farklılıkları göz önüne alarak, her bireyde bu etkilerin farklılık gösterebileceği gerçeği de yadsınamaz bir durumdur. Bu bireysel farklılıkların farkında olmak, ergen bireye daha yakın ve etkili bir şekilde hitap edilmesini sağlayarak, bireyin din eğitimi açısından olumlu bir tutum sergilemesine yardımcı olabilir.²⁵⁶

²⁵⁵ Çapcıoğlu - Anık, “Sanayi Devrimi’nden Endüstri 4.0’a”, 35.

²⁵⁶ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 47.

Katılımcıların, dijitalin dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisine ait görüşleri çeşitli açılarda toplanmıştır. Bazı ebeveynler, dini değerlerin ve kimliğin temelini aile olduğunu ve ailede alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (K13). Bu durumun zıttı olarak dijitalin, dini değerler ve kimlik üzerinde değişikliğe sebep olmadığı(K10), hatta olumlu değişiklikler yaşandığı ifade edilmiştir (K14). Öte yandan dini değerler ve kimlik üzerinde özellikle kontrolsüz içeriklerden dolayı olumsuz değişiklikler olduğu (K7) ve dijitalin din eğitimi için tercih edilmediğini belirten ebeveynler de mevcuttur (K2, K3, K12). Aynı zamanda dijital ortamda var olan din eğitiminin, gençler tarafından ilgi çekici, güvenilir ve yeterli bulunmadığı belirtilmiştir (K1, K2, K3, K8, K12). Katılımcıların büyük bir kısmı, dijitaldeki din eğitimi ve içerikleri yeterli bulmayarak, hocanın rehberliğinin olmayışının bu alandaki güveni ve etkili öğrenimi azalttığını ifade etmişlerdir. Ayrıca dini değerlerin hafife alınması gibi bir sorunun oluşabileceği belirtilmiştir.

Ergenlik döneminde dini şüpheler ve çatışmalar sıkça görülebilmektedir. Bu süreçte gençler, çocuklukta sorgulamadan benimsedikleri uygulama ve dini inançları yeniden değerlendirmeye başlamaktadır. İnternette fazla zaman geçiren bireyin bu ortamdan olumlu ya da olumsuz şekilde etkilendikleri görülebilmektedir. Farklı veya geleneksel kabullere aykırı dini görüşlere ulaşmak son derece kolaylaştırmış; internet ortamında yer alan islamofobik içerikler, yanlış dini bilgiler ve uydurma rivayetler gençlerin dini algısını olumsuz yönde etkileyebilir hale gelmiştir. Bu konu aile ve eğitim kurumlarının yürüttüğü din eğitimi sürecini zayıflatmakta ve bazı ergenlerde dinden uzaklaşma eğilimine sebep olabilmektedir.²⁵⁷

Çalışmaya katılan katılımcılar dijital ortamdaki dini içeriklerin yeterli ve dikkat çekici olmadığı konusunda yoğun bir görüş birliği içerisinde. Bu doğrultuda gençlerin dikkatini çekme konusunda yenilenmelerin gerektiğine dair görüş bildirmişlerdir. Değişik dinlerin etkisinde kalmaları noktasında endişeleri vardır. Birçok dini konuda daha açıklayıcı ve ikna edici cevapların geliştirilmesi önem kazanmıştır. Din ile ilgili düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda hemen hemen bütün katılımcılar görüş beyan etmişlerdir. Çünkü teknolojinin ilerlemesiyle birlikte yeni bir dünyaya adım atılmıştır ve bu dünyanın kuralları, liderleri ve dini, yaşadığımız dünyadan farklı olabilmektedir.²⁵⁸ Günümüzdeki ailelerin kuralları veya dini düsturları, bu yenedünyada genellikle geçerli olmamaktadır. Değerler bazında olumsuz gözlemler vardır. Bu durum, günümüzdeki aile kurallarının ve dini düsturların geçerli olmadığı bir ortamın oluşmasına yol açabilir. İşte bu yüzden tehlikenin büyüklüğü gün yüzüne çıkmadan

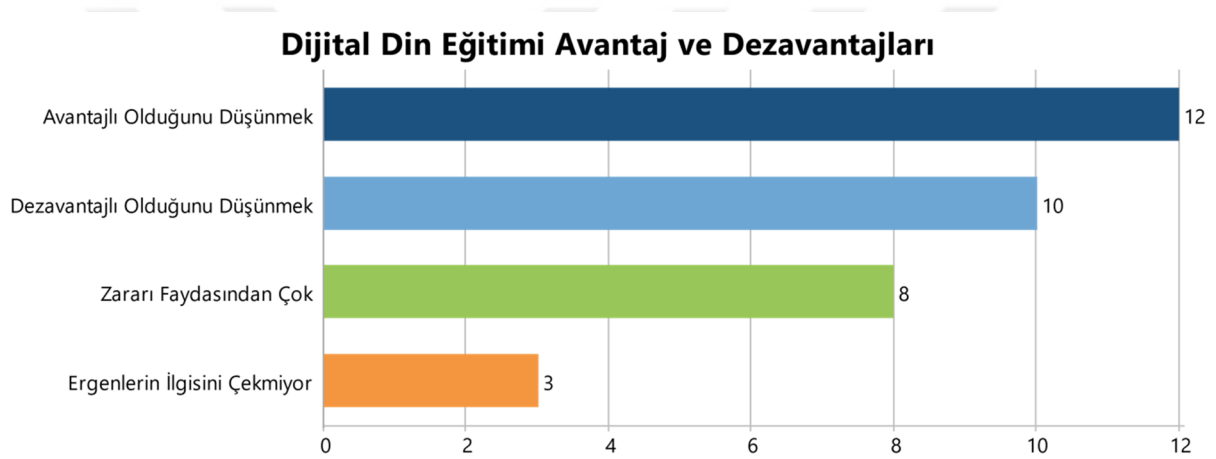
²⁵⁷ Haberli, “Dijital Çağda Aile, Ebeveynleriyle İlişkisi”, 384.

²⁵⁸ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 176.

zararı azaltma adına bazı yenilikler getirilebilir. Değerler bazında yaşanan yıkımın etkileri şimdiden hissedilmekte olup, bu nedenle zararı azaltmak adına önleyici tedbirler alınabilir. Din öğretisi konusunda din adamlarımız da çağa ayak uydurmalı ve gençliğimize rehberlik etmeleri sağlanmalıdır.²⁵⁹

7.4.3. Dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları

Dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajları; avantajlı olduğunu düşünmek, dezavantajlı olduğunu düşünmek, zararı faydasından çok, ergenlerin ilgisini çekmiyor olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak dijital din eğitiminin avantajlı olduğunu düşünmeye vurgu yapmışlardır. Dijital din eğitimi avantaj ve dezavantajlarına dair görüşler Şekil 6.5’de görülmektedir.

Şekil 6.5. Dijital Din Eğitimi Avantaj ve Dezavantajları Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre avantajlı olduğunu düşünmek kısmında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda avantajlı olduğunu düşünmek diye ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“Evet, dijital medyanın eğitim ve özellikle din eğitimi açısından birçok yararı olduğuna inanıyorum. Dijital medya, eğitim materyallerine her yerden erişim imkânı sağlıyor. Öğrencilere kendi hızlarında, uygun oldukları zaman ve mekânda öğrenme olanağı sunuyor. Dijital medya, çeşitli öğrenme stillerine uygun bir dizi farklı format ve materyal sunduğu için öğrenmeyi zevkli hale getirebiliyor. Öğrencilerin öğretmenleri ve arkadaşlarıyla etkileşim kurmasını sağlıyor. Bence yararlı.” (K5)

“Allah Resulü zamanında dijital platformlar yoktu. Ama bazı şeylerin yasaklanması vardı. Yasaklanmaların sebebi insanın vaktinin boşa harcanmaması gerektiğinden dolaydı. Çünkü iki değerli şey vardır der peygamberimiz. Birisi boş vakit diğeri sağlık. Dini açıdan zararı bu olabilir bence. Yani vaktinizi çok boşa harcayabilirsiniz dijital ortamda. Dediğim gibi ben yetişkin bir insanım ama bazen saatlerimi orada geçiriyorum ve farkında bile olmuyorum. O sürede bir cüz okuyabilirsiniz, hayır ve hasenatta bulunabilirsiniz, hasta ziyareti yapabilirsiniz, fazla namaz kılabilirsiniz. Bunlar çok önemli

²⁵⁹ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 176-177.

şeyler ama vakit uçup gidiyor orda. Bu açıdan evet olumsuzlukları var. Ama günümüz dünyası bu şekilde ilerliyor ve bunun önüne geçemeyiz. Bunu engellemenin bir yolu yok. O zaman bunu bir amaç değil araç haline getirmek gerekir. Çocukların ilgisini çeken doğru içerikler bulursanız onların gönül dünyasına daha rahat girebilirsiniz. Çünkü her şey artık görsel. İnanılmaz görsel uyarılar var ve çok fazla. Zihinlerinde dini içerikler açısından güzel ve doğru videoyla kalıcı yer edebiliriz diye düşünüyorum. Dolayısıyla avantajlarına inanıyorum.” (K14)

Katılımcılardan dezavantajlı olduğunu düşünmek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bence internet ortamındaki dini içeriklerin maalesef daha çok dezavantajları var. Keşke internette dini olan güzel ve faydalı kaynaklara bakıyor olsalar ve oradan avantajlı kısımlarını alsalar. Ama ne yazık ki daha çok dezavantajlı içerikler onlar üzerinde etkili oluyor. 10 tane dini site varsa 100 tane de tam tersi açık, saçık, tuhaf, saçma siteler var. Diyanetin bu konuda gençlere daha çok yönelmelerini öneririm. Onların dikkatini çekebilmeliler. Ama bu kapıya nasibi olan gelsin der gibi ortam. Artık çocuk isteyecekte gidecek bakacak. Allah sonumuzu hayır etsin.” (K6)

“Sosyal medyayı sadece dini değil genel olarak gerçekten nefesine sahip olabilen insanlar düzgün kullanabilir gibi geliyor bana. Oradaki tuzakları ergenlerimiz göremiyor, idrak edemiyor ve tuzaklara düşebiliyorlar. Zihniyetleri, fikirleri değişebiliyor ve bir tıkla yönlenebiliyor. Sizin yıllarca dokuduğunuz değerler bir tıkla yok oluyor. Dini açıdan dezavantajlı olduğunu düşünüyorum. Zaten önceden de söylediğim gibi ben çok fazla internetteki dini kaynakları kullanmıyorum. Benim için Kur'an ve Tefsir kitapları tek kaynak.” (K12)

Katılımcılardan zararı faydasından çok diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Doğru kullanım ve oto kontrolümüz olmadığı için dezavantajları daha ön plana çıkıyor benim için. Neden diye soracak olursan, benim çocuğum hayatı boyunca aklına hiç gelmeyecek ve hiç düşünmeyeceği fikirlerle, inançlarla burası vasıtasıyla karşılaşabiliyor. Bunlarla kafası karışabiliyor ve buradaki yönlendirmelerden etkilenebiliyor. Normalde iyi yönlendiren yerlerde var ama maalesef günümüz o iyiye yönlendiren şeylerin peşine gitmeyi engelliyor. Önlerine de çıkmıyor zaten iyiler akışta. Hep kötü şeyler çıkıyor önlerine. Galiba kötü, olumsuz gördüğümüz içeriklerin takipçisi fazla ki böyle çıkıyor. Ben muhafazakâr hayatı olanlar için sosyal medyanın, internetin dezavantajlı olduğunu düşünüyorum. Sadece çocuklar için söylemiyorum bunu bizim için de söylüyorum; dijital ortam zamanla bozuyor ve olumsuz yönde hepimizi etkiliyor. Göre göre, maruz kala kala biz de her anlamda değişiyoruz, dönüşüyoruz. Ben 45 yaşında bir insan olarak etkileniyorsam eğer benim 13-14 yaşındaki çocuğum nasıl etkilensin. Ben ona nasıl kızayım. Burada en çok kendime kızıyorum ve suçluyorum. Ben bu düzeni baştan kuramadım, ipin ucunu kaçırdım. Kendimi çok suçluyorum, çok üzülüyorum. Dijital medyayı aşırı kullanmalarının çocukları gerçek hayattan kopararak sanal bir hayatın parçası haline getirdiğini düşünüyorum. Aslında birçok avantajı var. Örneğin Kur'an-ı Kerim öğrenmek çok daha kolay, rahat ve pratik hale geldi. Ben çocukluğumda bir hoca olmadan ya da kursa gitmeden öğrenemezdim. Ama şimdi hem hoca hem kurs bir tuşun ucunda. Çok güzel uygulamalar var öğreten. Ezber yapmak çok daha kolay hale geldi. Merak ettiğin ne varsa kolaylıkla araştırma yapabilir ve doğruya ulaşabilirsin. Fakat işte dezavantajda burada ortaya çıkıyor. Doğrunun yanında yanlışla ulaşmak da çok kolay. Zararlı içerikler de bir tuşla karşında. Kafa karıştırmayı amaçlayan, bilinçli yönlendirmelerin olduğu içeriklerle her an karşı karşıyasın.” (K7)

“%50, %50 diyebilirim avantaj ve dezavantajı hakkında. Gerçekten çok olumlu şeyler de var. Benim asla aklıma gelmeyecek bilgiler ve anlatım yöntemleri var çocuklar için. Bunlara ulaşabiliyorum çok faydalı şeyler bulabiliyorum dini yönden ama bir yerden de tam tersi var. Olumsuzluklar da çok fazla bu ortamda. Bizim inşa ettiğimiz dini değerler bir anda yıkabiliyorlar. Çocuklar yanlış düşüncelere

kapılabiliyorlar. Yani dezavantajları avantajları yok ediyor gibi. Sanki olumsuz etkilerinin yankısı daha büyük. Yani açıkçası hiç olmasaydı daha iyi olurdu daha güzel olurdu bence.” (K13)

Katılımcılardan ergenlerin ilgisini çekmiyor diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Din eğitiminin dijital ortamda yararı olabilir ama bence bizim ülkemizde bu yeterince avantajlarıyla beraber kullanılmıyor. Buna yönelik dini olarak ergenlerin ilgisini çekecek videolar veya yayınlar yapmadıklarına inanıyorum. O yüzden çocuklarımız daha çok oyunlara yöneliyor ve yararını göremiyoruz. Sadece okuldaki sorularına cevap buluyoruz ama onunla kısıtlı kalıyor.” (K9)

“Şu anki nesildeki çocukların dijital merak ve ilgilerini çok çekiyor. Özellikle oyunlar vazgeçilmezleri. Ama dijitaldeki dini ortamın ve eğitimlerin çok cezbetmediğini görüyorum. Bir nasihat ya da bir vaaz şeklinde olan içeriğin, videonun ya da yayının çocuk nezdinde çok değeri olduğunu düşünmüyorum. Minecraft oyunu oynanıyor. Dikkatlerini cezbeden bir içeriğe sahip. Dijitalde dini olarak böyle uygulamalara sahip değiliz bence. Dolayısıyla başka şeylere yöneliyorlar ve bu durumda da dezavantajlı oluyor.” (K10)

Katılımcılar, dijitalin din eğitimi açısından erişim kolaylığı ve geniş kitlelere ulaşmak gibi birçok faydalarından dolayı önemli avantajlar sağladığı belirtilmiştir (K5, K14). Bu durumun tam tersi olarak, bazı ebeveynler bu ortamın dezavantajlı olduğunu düşünmekte ve zararının faydasından çok fazla olduğunu belirtilmektedir (K6, K7, K12, K13). Özellikle dini içeriklerin ve uygulamaların ergenlerin ilgisini çekmemesi önemli sorunlar arasındadır (K9, K10). Dezavantaj ve zararının daha çok olduğunu belirtenlerin aynı şeyi ifade ettiklerini düşünürsek, katılımcıların büyük kısmı zararına inanmakta ve bu bağlamda hem şikâyetçi hem tedirgindirler. Yetişkinler için bile doğru ve verimli kullanılması açısından zor bir alan olarak görülen dijital ortam, ergenler açısından kontrolsüz ve yanlış bilgi tehlikesi gibi büyük tehditler barındırdığı düşünülmektedir. Özellikle herkesin kendince yorum yaptığı din konusunda, fikirler ve değerlerde olumsuz etkiler oluşabileceği ifade edilmiştir.

Dijital ortam dünyadaki tüm bilgileri içermekle beraber evrendeki tüm saçmalıkları da içerebilmektedir. Akademik, kurumsal, gazetecilikle ilgili veya ansiklopedik nitelikte olan siteler bile her zaman güvenilir, dürüst ve eksiksiz olmaktan uzak olabilmektedir.²⁶⁰ Dijitalleşen dünyada kitle iletişim araçları ile din eğitimi arasında yer alan mevcut bir ilişki kaçınılmazdır.²⁶¹

Dijitalleşme din eğitimi yöntem ve ilkelerini etkilemiştir. Buda dijital platformların beraberinde getirdiği zorluklar ile sağladığı avantajların tartışılma konusu olmasına zemin hazırlamıştır.²⁶²

²⁶⁰ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 126.

²⁶¹ İsmail Demir, “Dijitalleşen Dünyada Din Eğitiminin Yeri”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 15/Year: 15-Number: 90 (28 Ekim 2024), 207-216.

²⁶² İltuş, “Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları”.

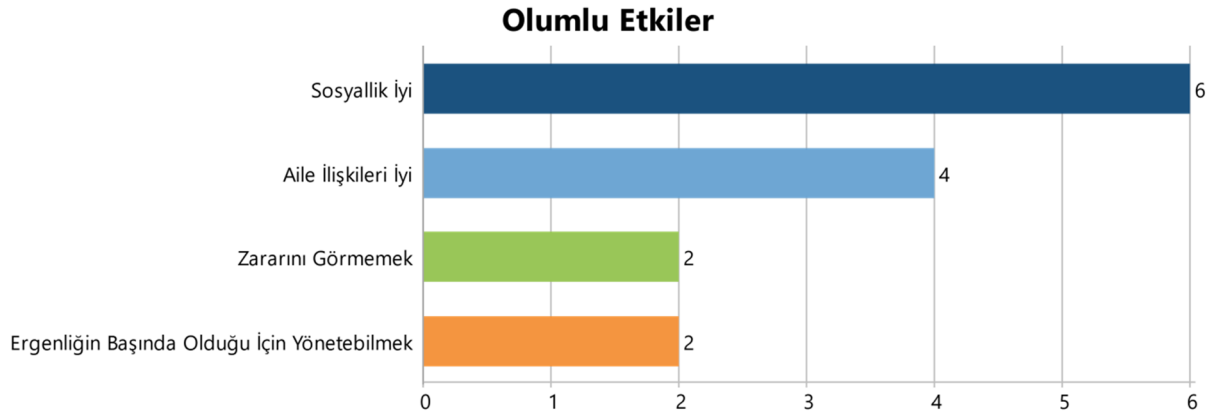
Olumlu yönleriyle beraber aynı zamanda büyük dezavantajları da bulunabilmektedir. Özellikle sosyal medya üzerinden etkileşimde bulunan bireylerin davranışları, genellikle toplumsal düzeni bozan olumsuz etkileşimler içerebilmektedir. Bu olumsuzluklar sadece yüzeysel sorunlardan ibaret olmayıp, birey ve toplum açısından daha derin ve potansiyel olarak zararlı olumsuzluklar da yaratabilmektedir.²⁶³

7.4.4. Dijital kullanımında ergenlerin tutumları ve bireysel ilişkilerine etkileri

Bu alt tema olumlu ve olumsuz etkiler olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.

Olumlu Etkiler

Olumlu etkiler; sosyallik iyi, aile ilişkileri iyi, zararını görmemek, ergenliğin başında olduğu için yönetebilmek olmak üzere dört şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak olumlu etkiler olarak sosyallik iyiye vurgu yapmışlardır. Olumlu etkilere dair görüşler Şekil 6.6’de görülmektedir.

Şekil 6.6. Olumlu Etkiler Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre sosyallik iyi kısmında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda sosyallik iyi diye ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“Dijital kullanım açısından fazla bir süre geçirmiyor. Daha çok dersleri gibi olumlu açılardan kullanımı mevcut. Boş kaldığı zamanlarda ara sıra giriyor. Arkadaşlarıyla yeterince vakit geçirebiliyor günlük hayatta. Sosyal bir çocuk olduğu için daha çok kurslarda ve okulda vakit geçiriyor. Yani bizim ailemizi çok fazla etkilemiyor.” (K9)

Katılımcılardan aile ilişkileri iyi diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

²⁶³ Morgan, *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*, 43.

“Her şeyi yerli yerince yapıyor. İnternette hiçbir şekilde aşırılıklara kaçmıyor. Tek şikâyetçi olduğum şey mesela temizlik yaparken kulaklığını takıp müzik dinliyor ve beni duymuyor. Bundan şikâyetçiyim. Siz hesap edin gerisini. İnsanlarla iletişimini hiç engellemiyor. Gerek duyduğu çok fazla ortam yok. Sanırım ailece ilgimiz, onla olan iletişimimizin etkisi var bunda. Kendini yalnız hissedip de oraya hiç ihtiyaç duymuyor kızım.” (K12)

Katılımcılardan sosyal ve aile ilişkileri iyi diye iki düşünceyi sebebiyle ele alan ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Zaten isteseler de süreyi aşamıyorlar. Uygulama yüklü ve onlara bir süre belirlendiği için aşamıyorlar. Dolayısıyla çok zaman geçiremedikleri için aile ilişkileri ve sosyal ilişkiler iyi oluyor. Ama şöyle bir şey oldu mesela; büyük kızım daha bu sene Instagram yükledi ve İmam Hatip Lisesinde görsel sanatlar bölümünde okuyor. Oradan bazı çizim örneklerine bakmak için yükledi Instagram'ı ve şunu söylüyordu kızım; herkesin Instagram'ı var ama bir tek benim yok. Herkes benimle dalga geçiyor diyordu. Yani söylemek istediğim yüklediğiniz zaman sosyal anlamda insanlar zorbalık yapabiliyor size. Aaa! Senin yok mu diye gençler arasında bu eksiklik olarak görülüyor. Bir haftalık olan tatillerde biz kullanım süresini biraz uzattık. Üç saat yaptığımız zaman üç saatin son dakikasına kadar kullanıyorlar zamanlarını. Asla kenara koyayım demiyorlar. Bu izden de uzak kalması demek, evden de uzak kalması demek. Ama mesela kullanım süresi bitiyor ve mutfığa geliyor anneciğim yardımcı olabilecek bir şey var mı diyor. Hayata karışıyor, yanımızda olabiliyor. Yurt dışında sanırım Danimarka'ydı bir uygulama var. Ehliyet almadan akıllı telefonu kullanma izni vermiyorlar gençlere. Yani ehliyet alınacak yaşa geldiğiniz zaman kullanabiliyorsunuz akıllı telefonu. Bizim evde bu sistem var ve söylüyorum onlara. Bizim devletimizin de bu konuda uygulamalar yapması gerekir diye düşünüyorum.” (K14)

Katılımcılardan zararını görmemek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

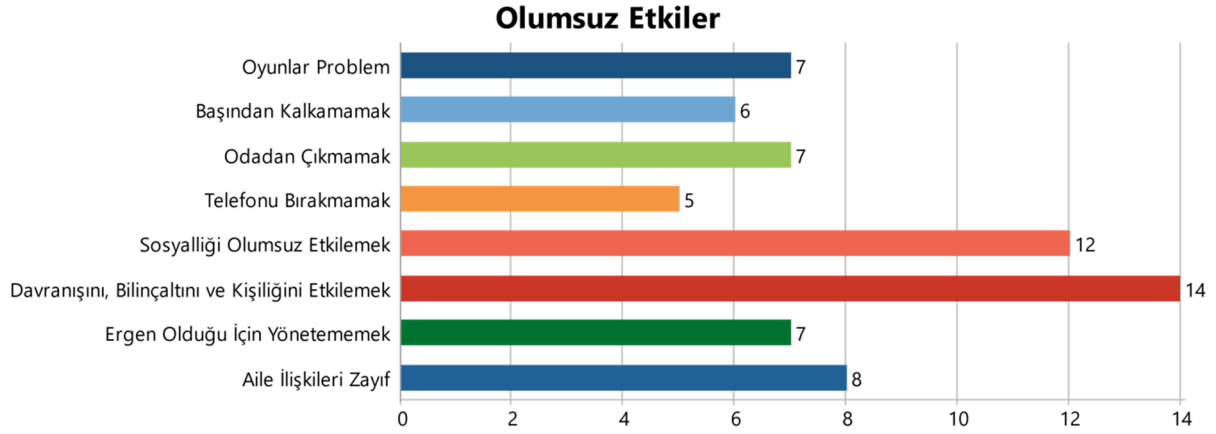
“Benim öyle çocuğumun bilinçaltını, davranışlarını ya da kişiliğini etkiliyor diyebileceğim yaşadığım bir durum olmadı. Önceden de belirttiğim gibi bu ortama gerek duyduğu konu yok. Ailece onla olan iletişimimizin ve ilgimizin etkisine inanıyorum bu konuda. Kendini yalnız hissedip oraya hiç ihtiyaç duymadığını düşünüyorum. Evet benim çocuğuma bakarak böyle diyebilirim ama genel olarak etrafımdan gözlemlediğim öyle değil maalesef. İnternetin çok olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Yeğenlerim gözümün önüne geliyor şu an. Onlar çok beter her konuda tam tersiler. İlgisiz ve adeta bağımlılar. Ellerinden alsanız daha tehditkâr olaylar sergileyebiliyorlar. Sadece çocuklarda değil büyüklerde bile etkisini görüyorum ben.” (K12)

Katılımcılardan ergenliğin başında olduğu için yönetebilmek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bıraksam başından hiç kalmak istemiyor. Ama ergenlik döneminin başında olduğu için henüz çok aşırı tepkiler veremiyor. Yönetip sınırlayabiliyorum kullanımını.” (K15)

Olumsuz Etkiler

Olumsuz etkiler; oyunlar problem, başından kalkmamak, odadan çıkmamak, telefonu bırakmamak, sosyalliği olumsuz etkilemek, davranışını, bilinçaltını ve kişiliğini etkilemek, ergen olduğu için yönetememek, aile ilişkileri zayıf olmak üzere sekiz şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak olumsuz etkiler olarak davranışını, bilinçaltını ve kişiliğini etkilemeye vurgu yapmışlardır. Olumsuz etkilere dair görüşler Şekil 6.7'de görülmektedir.

Şekil 6.7. Olumsuz Etkiler Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre davranışını, bilinçaltını ve kişiliğini etkilemek kısmında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda oyunlar problem diye ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“19 yaşında oğlum var gece bir oturuyor bilgisayarın başına sabaha kadar oyun oynuyor ve oyun arkadaşları, oyun çevresi var. Hayatımız, gecemiz ve gündüzümüz oyun üzerine kurulu. Odasından çıkmaz asla. Bizimle çok fazla iletişime girmiyor, hatta hiç girmiyor. Bütün gün odasında ve çok nadir odasından çıkıyor. Bu dijital oyunun bize az da olsa faydası dil öğrendi birkaç tane. Ama dediğim gibi yani sabahtan bir başlıyor akşam gece yatana kadar artık. Sabaha kadar oyunun başında. Arkadaş çevresi var dijital ortamda. Sanalda arkadaşlıklar kurmuş orda yaşıyor. Doktordan destek almak istesek asla gelmiyor. Laf dinletemiyorum.” (K1)

Katılımcılardan başından kalkmamak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Eğer kontrol etmezsek, diyelim uyanık geçirdikleri süre 16 saatse eğer 16 saatin hepsinde orada geçirebilirler. Çünkü çok zevkli ve güzel bir ortam. Ben bile 37 yaşındayım telefonu elime aldığımda bir bakıyorum vakit su gibi akıp gitmiş. Yavuz Yiğit Hoca var biliyor musunuz bilmiyorum. Gerçekten muhteşem bir eğitmen kesinlikle takip edin derim. Yavuz Yiğit Hoca’nın” tavşan deliği” diye benzetmesi var internet hakkında. Bu zaten psikolojide de varmış. Şöyle açıklayayım: Şimdi giriyorsunuz Instagram’a bakınırken bir şey görüyorsunuz ve merak ediyorsunuz. Gidip Google’a giriyorsunuz ve onunla ilgili araştırma yaparken sizi YouTube sayfasına yönlendiriyor. YouTube’a bakınırken alttaki videolardan başka bir şey ilginizi çekiyor. Bu işte tavşan deliği. İnternet dünyası bir tavşan deliği. Girdikçe giriyorsunuz gezdikçe geziyorsunuz. Ucu bucağı yok ve duramıyorsunuz. O yüzden çok kontrollü olması gerekiyor. KPSS ‘ye hazırlanıyorum ve eşime diyorum ki çok uzun süre telefon elimde görürsen al. Yetişkin bir insan olarak buna ihtiyaç duyuyorum kaldı ki çocuklar ne yapsın. Vakit çok kıymetli ve korkunç hızlı geçiyor orada.” (K14)

Katılımcılardan odadan çıkmamak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Sosyal medya çocukların kişiliklerini acayip bir şekilde etkiliyor. Bunu bazen hırçın davranmalarından, bazen hadi çık çık odamdan dediğinde hissediyorum. Bazen defalarca ismini söylüyorum ama duymuyorlar ya da duymamazlıktan geliyorlar ve hırçın bir duruş sergiliyorlar. Misafire gitmek istesek gelmek istemiyorlar, misafir gelse bile odasından çıkmak istemiyorlar, topluluğa karışmak istemiyorlar. Mesela bir düğün ya da kına gecesi olsun asla benle gelmiyorlar.” (K4)

Katılımcılardan telefonu bırakmamak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Facebook, Instagram çocukların ellerinin altında. Snap Chat, Tik Tok bir sürü uygulama var. Ama çok şükür ki benim çocuklarım bunlarla çok ilgilenmiyor. Ancak ne yazık ki oyunlar başımın belası benim. Özellikle oğlum onunla yatıyor onunla kalkıyor. 11. parmağı diyebilirim yani adeta bir uzvu gibi. Aslında dersane öğrencisi. Ama hiç umurunda değil dersler. Gitmek için gidiyor ve geliyor. Merkezinde ders yok. Telefonu mecbur kalıp haberdar olalım diye aldık. Keşke almasaydık, çok pişman olduk diyebilirim. O yokken daha rahattık, tablet daha iyiydi. Telefonu ellerinden alamıyorum. Kızımda odaya kapanıyor ve elinde telefonla akşama kadar takılıyor. Geçmişte kaçırmış olduğu programları ya da dizileri izliyor. Çok sosyal medyada dolaşmaz aslında. Ama ikisi de telefonu elinden bırakmıyor. Yapışıklar telefonlarına. Maalesef ben bu konudan şikayetçiyim. Zamanlarının çoğu bu ortamlarda heba oluyor tabi doğru kullanmadıkları sürece.” (K2)

Katılımcılardan sosyalliği olumsuz etkilemek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Çocukları asosyal yaptığı gerçeği yadsınamaz. Ancak bu yine çocuktan çocuğa değişebilecek bir mevzu. Ailenin fikirlerinden tamamen ters bir fikre bürünebilir ergen çünkü. Sosyal medyadaki olumsuz fikirlerin ve algoritmanın gençleri hedef aldığını düşünüyorum. Algoritma planlı olarak farklı propagandaları önlerine çıkarmaktadır. Dolayısıyla olumsuz yönde etkilediği düşüncesindeyim.” (K3)

Katılımcılardan davranışını, bilinçaltını ve kişiliğini etkilemek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Davranışlarını evet etkilediğini çok düşünüyorum. Çünkü dijital ortamla çok fazla haşır neşir olduğu zaman terslemeleri çok fazla oluyor. Ama normal ortamda yani sohbet ortamındayken daha farklı oluyor. Normal hareketler sergiliyor. Ama o onun farkında değil ve söylediğin zaman da bunu kabul etmiyor.” (K10)

“Tabii ki etkiliyor. Ben 2011 yılında çalıştığım okulda illuminate semineri vermiştim. Konusu bu çizgi filmlerdeki 25 kare ile ilgiliydi. Her çıkan veli dehşete düşürerek çıkıyordu. Hem sesli hem görsel olarak 25 kareyi bildiğim içinde takip ediyorum çocuklarımı. Bazen çok saçma sapan müzikler dinliyorlar ve bir şey de diyemiyorum. O müzikleri dinledikleri günler çocuklar daha melankolik, daha üzgün, daha böyle her şeye negatif bakıyorlar. Ama bir süre dinlemesinler kendilerine geliyorlar. Mesela büyük kızım hafız ve dersi ile ilgili sesler dinlediğinde daha huzurlu, daha mutlu, pozitif hal ve tavır sergiliyor. Ne istediğini bilen bir halde oluyor çocuklar. Birde maalesef Instagram 'da gördükleri şeyin peşine düşebiliyorlar. Yani bu anlamda da olumsuzluklar yaşıyor değiliz.” (K14)

Katılımcılardan ergen olduğu için yönetememek diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Maalesef özellikle kötü yönde çok fazla etkiliyor. Mesela bizim herhangi bir siyasetle hiç ilgimiz yok. Ama görmüş olduğu siyasi içeriklerden ötürü sinirli bir yapı sergiliyor ergenlerim. Oradaki anlatan kişiler sürekli karşılarına çıkıyor ve onlar da bilinçaltına yerleştiriyor. Ben o öyle değil desem de gördükleri kişiler daha etkili oluyor ve farklı yere kayıyorlar. Ailece alakamız olamayan düşüncelerle, fikirlerle karşı karşıyalar ve ben tersine çeviremiyorum bunları. Dediğim gibi ergenlerime etki etmek konusunda zorlanıyorum. Yasak da koyamıyorum çünkü asi davranıp ters teper diye korkuyorum. Karşılarına çıkan reklamlar da onları çok özendiriyor bence. Bazı şeylere karşı özenbiliyorlar. Buna da sahip olmam lazım gibi istekleri olabiliyor. Babaları da zaten bu konuda esnektir demiştim. Büyük tartışmalar yaşansın istemiyoruz. Ergenlerin tepkileri çok fazla olabiliyor. Onlara müdahale edemiyoruz. Gerçekten kokuyoruz.” (K6)

Katılımcılardan aile ilişkileri zayıf olmak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bence şöyle olumsuz etkileri var. Oturup sohbet etmek istediğimizde hemen odalarına kalkıp gitmek istiyorlar. Bir an önce internetle buluşmak istiyorlar. Bir olay olduğu zaman hemen bunu fırsat bilip sinirlenip gidiyorlar. Babamız biraz daha katı olduğu için çok aşırı hareketler ve karşı çıkmalar yapamıyorlar. Ama ipler gergin. Babamızın bu tutarlı tutumu olmasa 12 yaşındaki ergenim herhalde telefona yapışık dolanacak. Genel olarak aşırı bağımlı değiller bence. Büyük oğlum aşırı değil. Sosyal ilişkilerini etkilemiş midir yoksa çocuklarımızın yapısı mı o şekilde onu ayırt edemiyorum açıkçası. 12 yaşındaki olan çok süre istiyor ve aşıyor kullanma süresini. Kız orta derece ve sorumluluklarını bilir, aşırıya kaçmaz. Büyük en kontrollüdür. Ama aile arasında kopukluklara sebep olmuyor desem yalan olur. Herkes odasına kapanıyor sanki.” (K11)

Olumlu etkiler; sosyal açıdan aktif ve aile ilişkileri iyi olan ergen amaca uygun kullanım yaparak, herhangi bir zarar yaşamadan olumlu tutum ve etkiler geliştirebilmektedirler (K9, K12, K14). Bu açıdan bakıldığında dijital kullanım birçok olumlu etkiler sağlayabilmektedir. Ergenliğin başında yönetilebildiği için bu olumlu tutumlardan bahsedilmektedir (K15). Aynı zamanda amaca uygun kullanım, bireylerin sosyalleşmesini destekleyebilir ve olumlu davranışlar geliştirmelerine katkı sağlayabilir (K9, K12, K14, K15). Sosyal açıdan aktif olmayan ve aile ilişkileri iyi olmayan ergen, yaşanan eksiklik neticesinde olumsuz yönelimler gösterebilmektedir ve aynı zamanda dijital kullanımın kontrolsüz olması durumunda ciddi olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir. Aşırı oyun oynama büyük problem (K1), dijitalin başından ayırlamadığı için zamanın boşa harcanması (K14, K15) neticesinde bireyin sosyalliği olumsuz etkilenerek azalmakta ve toplumdan izole olmaktadır (K2, K3, K4). Bu durumda davranışı, bilinçaltı ve kişiliği olumsuz etkilemektedir (K10, K14). Ergenliğin ileri yaşlarında olduğu için problem ve çatışma yaşanan ergenlerde bu olumsuz tutumlardan bahsedilmektedir (K15).

Genel olarak, bilimsel literatür, ekran başında geçirilen sürenin okul başarısını önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Cinsiyet, yaş, geçmiş veya test protokolleri fark etmeksizin, ekran tüketim süresi ile okul performansı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle, çocuklar, ergenler ve öğrenciler dijital oyunlar veya ekranlarla geçirdikleri süre arttıkça notları düşmektedir. Buna genellikle televizyon, video oyunları, cep telefonları, tabletler ve bilgisayarlar dahildir.²⁶⁴ Sağlık açısından bakıldığında aşırı uyarılmış bir sinir sisteminin sakinleşmesi ve normal haline dönmesi zaman alabilmektedir. Örneğin, hızlı ve aksiyon dolu bir film izlendiğinde adrenalin seviyesi yükselen bir ivme gösterebilmektedir. Ardından bir kitap okumaya çalışıldığında dikkatin dağınık olduğu ve ilerlenemediği fark edilecektir. Ayrıca

²⁶⁴ Desmurget, *Dijital Ahmak Fabrikası*, 82.

zihne başka şeyler geldiği görülmektedir. Aşırı uyarılmış bir sinir sisteminin sakinleşmesi ve normal haline gelmesi zaman alabilmektedir. Yetişkinde olursa aşırı uyarıcı bir deneyimden sonra hemen sakinleşmede zorluk yaşanılabilir.²⁶⁵ İnternet ve sosyal medya, algıları, davranışları ve tutumları etkileyebilmektedir. Aynı zamanda bireylerin düşünce yapılarını değiştirebildiği de söylenebilir. Sosyal medyanın etkisi, gerçek hayata çok kolay bir şekilde yansıyabilmektedir. Bu durum genel olarak insanlığın sürüklendiği derin sorunlar üzerine tartışmalara neden olmuştur. Maalesef, birçok kişi kendini bu durumdan koruyamamaktadır. Sanal dünyada olumsuz etkileşimleri engelleyecek ciddi yasal düzenlemelerin yetersiz olduğu gözlenmektedir.²⁶⁶ Bu duruma dair katılımcılar tarafından ifade edilen görüşler mevcuttur.

İnsanların her anlamda duygusal ihtiyacını karşılayabilecekleri, sanal dünyalarda yaşayabileceklerine dair öngörüler bulunmaktadır. Haz ve hızın ön planda olduğu bu dönemin çocuklarını dijital dünyadan tamamen soyutlamak mümkün olamamaktadır. Soyutladığınız takdirde, çocuklar içine kapanıp ve çevresine tepkisel davranmaya başlayabilir. Bu sürecin atlatılması için çocuğa durumunun farkında olmasını sağlayacak çalışmalar yapılmalı, kullanma zamanı azaltılarak dijital ortamın etkileri en aza indirilmelidir. Çünkü çocuklar bu durumun ileriye dönük oluşturacağı tahribatları genellikle görememektedir.²⁶⁷ Bu bağlamda sosyal medya çoğu uygunsuz içerikleri normalleştirerek dini değerlerin zayıflamasına sebep olabilmektedir.²⁶⁸ Dini gelişimleri de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Vakit kaybı, dinden uzaklaşma gibi olumsuz etkileri sayılabilir. Dijital ortam dini bilgi araştırmak ve öğrenmek için tercih edilmemektedir. Daha çok yazılı kaynaklar tercih edilmektedir. Aileler tarafından ergenlerin interneti daha çok iletişim, eğlence ve sosyalleşme gibi amaçlarla tercih ettikleri belirtilmiştir.²⁶⁹

7.4.5. Bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme

Bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme; amaca yönelik kullanılmalı, olumlu bulmak, olumsuz bulmak, olumsuz yönü baskın, vakit kaybı, dijital mahkûm/mecbur olmak üzere altı şekilde ifade edilmiştir. Katılımcılar bu kategoride yoğun olarak bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme olarak olumlu bulmaya ve olumsuz bulmaya vurgu

²⁶⁵ Sayar, *Dijital Çocuk*, 90-91.

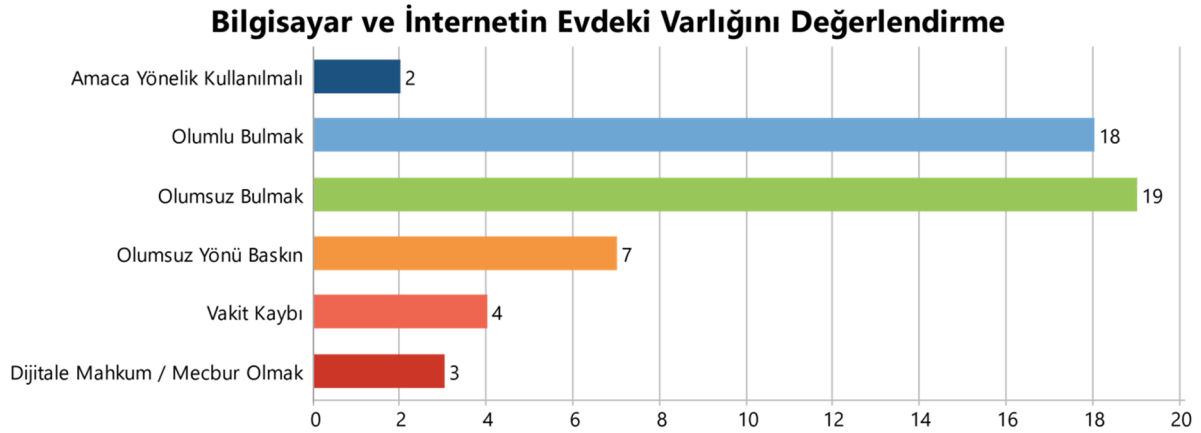
²⁶⁶ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 102-103.

²⁶⁷ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 167.

²⁶⁸ Kalfa, *Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 132.

²⁶⁹ İrk, *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*, 131-132.

yapmışlardır. Bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirmeye dair görüşler Şekil 6.8 'de görülmektedir.

Şekil 6.8. Bilgisayar ve İnternetin Evdeki Varlığını Değerlendirme Kategorisinin Alt Kodların İstatistiği

Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre olumlu ve olumsuz bulmak kısımlarında yoğunlaşma vardır. Bu bağlamda amaca yönelik kullanılmalı diye ifade eden bazı ebeveynlerin yorumları şöyledir:

“Bu konuda hem faydalı hem de doğru bir amaç doğrultusunda kullanılmadığı takdirde zararlı buluyorum. Günümüz için bakacak olursak yararlı olduğunu düşünüyorum elbette. Özellikle çocuklarım için. Ama bunun amaca yönelik kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Yani ders olarak bakıldığında her şeye ulaşabiliyoruz, güzel kaynaklar var. Ama çocuklar kullanırken kısıtlanması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü amaçlarının dışına çıkabiliyorlar. Ders için giriyorlar daha sonra bakmışsınız ki başka sayfalarda, başka alemlerdeler. Bence evde bulunması gerekiyor bu aletlerin ve ben mutluyum. Elimde imkân olsaydı tamamen kapatır mıydım interneti? Hayır kapatmazdım. Sadece teknolojik aletlerin birkaçını elerdim ve atardım o kadar.” (K2)

Katılımcılardan olumlu bulmak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Bence bilgisayar ve internet ev içinde olmalıdır. Pozitif anlamlı yerlerde kullanılmalıdır. Mesela çocukların dersleri için olur, bilgi edinmek için olur ama kontrollü olmalı. Benim imkânım olsa da bunları evden kaldırmazdım, evde olmalı. Ben teknolojiden yanayım. Ama çocukların yaşlarına göre kısıtlayarak kontrollü verilmeli.” (K11)

“Olsun evimde ama zararlı kısımlarını biz engelleyebilelim. Nefsimize uyup girebileceğimiz yerleri baştan engelleyebilelim isterdim ben. Alakası olmayan çok tehlikeli şeyler çıkıyor çocuğun karşısına. Biz kısmen de olsa olumsuzlukları kontrol edebiliyoruz ama çocuklar bunu yapamaz. Teknolojiyle ilgili kötü anılar yaşamadığım için çok da dışarda tutamıyorum. Evde herkes zararsız kullanıcı. Herkese güveniyorum. Problem yaşamadık hiç. Bundan olsa gerek olumlu olarak evimde olsun isterim. Ama kendi yeğenlerimden yola çıkarak diyebilirim ki çok sıkıntılı süreçler yaşanıyor aile içinde.” (K12)

Katılımcılardan olumsuz bulmak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Benim oğlum evlat edinilmiş bir çocuk ve çok dikkatliyim. Ama mahrem olan birçok şeyi bilgisayar ortamında öğrendi. Yapamayacağımız açıklamaları ona yapmak zorunda kaldık ve yaşından önce oldu

bu olumsuzluklar. Evet iyi yönü var. Hayatımızı biraz kolaylaştırıyor sosyal açıdan ama gençleri daha çok kötü anlamda etkiliyor bence. Ders olarak yardımcı olabilir. Ama daha çok hayatını kısıtladığını düşünüyorum. Hepimiz bir arada oturup bir çay sohbeti veya aile sohbeti yapamıyoruz. Kendilerini odalarına kapatıp bilgisayar oyunlarıyla daha çok vakit geçiriyorlar. Eğer elimde olsa yani evden bilgisayarı gerçekten atardım ve asla almazdım.” (K9)

“Maalesef bu durumdan hoşlanmıyorum ve üzüliyorum. Ne yazık ki nasıl ne zaman ve ne kadar kullanmamız gerektiğini birçoğumuz bilmiyoruz.” (K15)

Katılımcılardan olumsuz yönü baskın diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Aslında bir yandan çok güzel hayatımızı kolaylaştırıyor. Ama öbür yandan maalesef insanları asosyalleştiriyor. Bazen ister istemez kötü kaynaklarla kötü şeylerde muhatap olabiliyoruz. İster istemez bundan etkileniyoruz. Bilincimiz yoruluyor. İlerleyen zamanlarda çocuklarımın beyin gelişimi konusunda çok endişeleniyorum. Beyin ile ilgili çok büyük sıkıntı yaşayacaklarından endişe ediyorum ve korkuyorum. Yani bununla ilgili hem olumlu hem olumsuz düşüncelerdeyim. Her ne kadar olumlu tarafları olsa da banım için olumsuz tarafı sanki daha çok ağır basıyor. Tehlikeli boyutları baskın. Kocaman bir külliyatı düşünelim mesela, bir tefsir külliyatı. Evimizde her türlü, her tefsircinin kitaplarını bulunduramıyoruz. Ama dijital ortamda arama motoruna girdiğin zaman sana kitabın bilmem kaçınıcı sayfasına kadar sunabiliyor, yani böyle kolaylıklarda var. Elimde imkân olsaydı özellikle çocuklarım için eve sokmazdım. Çünkü bilinçli kullanmıyorlar. Bir yerden bende KPSS öğrencisiyim. DKAB öğretmenliği için hazırlanıyorum. Benim içinde gerekli. Ama keşke bir aylık bir şey olsa ve böyle düğmeyi kapatır gibi bir güzel dinlendirsek çocuklarımızı.” (K6)

Katılımcılardan vakit kaybı diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Faydalarının çok olmasının yanı sıra, vakit kaybına sebep verdiğini düşünüyorum. Çocuklar için de yanlış kişilerle irtibat kurma riski var. Olumsuz içeriklerle muhatap olma riski var. Dijital olan herşeyle bu kadar içli dışlı olmamız gerekli miydi sorusunu sürekli kendime sormakla meşgulüm açıkçası.” (K3)

Katılımcılardan dijitale mahkûm/mecbur olmak diye ifadeleri yer alan bazı ebeveynler bulunmaktadır.

“Yani bakıldığında dijital dünyanın faydaları var. Ama şu an zarar fayda karşılaştırması yaptığım zaman, zararının faydasından çok fazla olduğunu düşünüyorum. Çünkü biz faydalanmayı bilmiyoruz ve faydalı yönlerine vurgu yapmıyoruz. Hayatımızda fayda aracı olarak kullanamıyoruz ne yazık ki. Tüketim dedik değil mi soruda, bu tüketim bizim hayatımızdan tüketim oluyor bence. Zamanımızı çok boşa harcatan, insanı bir anda avucuna alıp başka yerlere götüren, zamanı değersizleştiren bir konuma sahip oldu bence dijital dünya. Sadece çocuklar için değil kendi açımdan da çok rahatsız edici bir durum. Rahatsızım ama buna rağmen yine de kopamıyorum ve kullanıyorum. Böyle de bir tarafı var. Nasıl insanın vazgeçemediği bağımlı olduğu, kötü alışkanlıklar var. Bu da onlar gibi bağımlılık yapan kötü bir alışkanlık haline geldi bence. Modern dedikodu aracı. Bizi hiç ilgilendirmeyen hayatların içerisindeyiz, onların hayatını takip ediyoruz. Ne yazık ki örnek oluyorlar çocuklarımıza buradaki yanlış kişiler. Konuşma tarzlarına varana kadar her şeylerini etkiliyor çocukların bu ekran bağımlılığı. Ben buna sınır koymak istesem de maalesef başaramıyorum. Çünkü okul da var. Elinden almaya çalışsam bile çocuğun tepkisi şu oluyor “Eeee! ben ödev bakacağım. Öğretmen ödev attı. Uygulamaya girmem lazım” diyor. Baktığımızda kitaplar bile artık oradan çalışıyor, oradan açılıp okunuyor. Okul mesaj atıyor. Mesela 3 tane İngilizce kitabı tanımlanmıştır sisteme. Lütfen okunsun diyor. Nasıl yapacağım ben. Sen şimdi istediğin kadar çocuğu o ekranın karşısından kaldırmaya çalış olmuyor. Ödev için oturan çocuk illaki karşısına bir şeyler çıkıyor ve oradan oraya akıyor. Engel olamıyoruz. Sadece yapması gereken işi yapıp çıkmıyor oradan. Benim imkânım olsaydı eğer değil kendi evimden, dünyadan interneti komple kaldırırdım. Bir tek benim evimde kaldırmamla, engellememle olmuyor. Çünkü o çocuk o

dünyanın içinde yaşıyor. Bu evden çıkıyor, dışarı gidiyor ve başkalarını da görüyor. Görmediğim müdahale edemediğim alanlar var. Samimi bir şekilde itiraf etmeliyim ki eski günler daha güzeldi. Olmadığı günler daha iyiydi. Biz eğleniyorduk, kendimize meşgale bulup bir de beraber vakitler geçiriyorduk, oyunlar oynuyorduk. Şimdi bakıyorum benim çocuklarım oyun oynamayı bilmiyorlar ki. Oyun yok oldu. Beraberinde birçok sıcak sosyal imkanlarda gitti. Biz mutluyduk yaa!” (K7)

Anne ve babalar, çocuklarını daha iyi bir eğitim imkânı sunabilmek ve topluma faydalı bireyler olarak yetiştirebilmek amacıyla evlerine bilgisayar almak ve internet bağlatmak konusunda çaba göstermektedirler. Ancak, bazı aileler internetin zararlı etkilerinden endişe duyarak çocuklarını sanal ortamdan uzak tutmaya çalışmaktadır. Bu durumda, çocuklar internet kafelere gitmekte ve bilinçsizce sanal dünyada zaman geçirmektedir. Çocuğun denetimsiz bir şekilde internet kullanımı, istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir.²⁷⁰ Dijitalleşmenin toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamın bütün alanlarına nüfuz ettiği günümüz dünyasında bu sürecin dışında kalmanın mümkün olmadığı açıktır.²⁷¹

Katılımcıların, bilgisayar ve internetin evdeki varlığını değerlendirme konusundaki görüşleri çok farklı kategorilerde şekillenmiştir. Katılımcıların bir kısmı, dijitalin amaca yönelik kullanılması durumunda (K2), olumlu faydalarının olacağını düşünerek (K11, K12) bilgisayar ve internetin evdeki varlığına olumlu bakmaktadırlar. Özellikle eğitim ve bilgiye kolaylıkla erişim sağlanması gibi faydaları sebebiyle, bu araçların evde bulunmasının avantajlı olduğunu savunmaktadırlar. Diğer taraftan katılımcıların bir kısmı ise, dijital platformun faydaları olsa da, zararlarının daha fazla olduğu (K15) ve kontrolsüz kullanımında etkiyi artırarak (K6) vakit kaybına sebep olduğu (K3) düşünülürse, bilgisayar ve internetin evdeki varlığına olumsuz bakıldığı vurgulanmaktadır. Zararı konusunda büyük bir kısım hemfikir olsa da şartlardan dolayı dijitalleşmenin kaçınılmaz olduğu ve mahkûm olunması, bilgisayar ve internetin evdeki varlığını mecbur ve kaçınılmaz kılmaktadır (K7).

Dijital bilgi çağında, bilgiyi öğrenme ve erişim süreçleri önemli bir dönüşüm geçirmektedir.²⁷² Dijital din kapsamında, bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilebilen tüm dini ifade biçimleri ve pratiklerin mobil cihazlar üzerinden de gerçekleştirilebildiği düşünüldüğünde, mobil cihazların bu konuda daha işlevsel olduğu belirtilebilir. Sanal bir dini ağ oluşturma, dua isteme/etme, 3 boyutlu dünyalarda yapılan sanal bir ritüele katılma gibi dijital din aktivitelerinin tamamı, mobil cihazlar üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Aslında, mobil cihazların dinlere daha fazla olanak tanıdığı gözlemlenmekte ve bu nedenle birçok araştırmacı, farklı dini geleneğe mensup

²⁷⁰ Dağıtmaç - Ekmen, *Dijital Psikolojik Devrim*, 65-66.

²⁷¹ Ada, “Dijitalleşme ve Eğitim”, 130.

²⁷² Bozkurt vd., “Dijital Bilgi Çağı”, 42.

kişilerin ve cemaatlerin yeni medya, mobil medya ve uygulamaları dini amaçlar doğrultusunda daha fazla kullandıklarına dikkat çekmektedir.²⁷³

Dijital ortamlar, her türlü geleneksel hiyerarşi ve otorite yapılarını aşarak, farklı dini inanç, düşünce, eylem ve uygulamaların serbestçe dolaşımına imkân tanıyan bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla dinlerin statüsünü gelişim ve değişime karşı koruyup koruyamayacağı veya teknolojik, sosyokültürel dönüşümlerle ortaya çıkacak yeni dini formların uzun vadeli etkileri, önümüzdeki yakın gelecekte yoğun olarak tartışılmaya devam edecektir.²⁷⁴

²⁷³ Haberli, “Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık”, 124-125.

²⁷⁴ Çapcıoğlu - Anık, “Sanayi Devrimi’nden Endüstri 4.0’a”, 41.

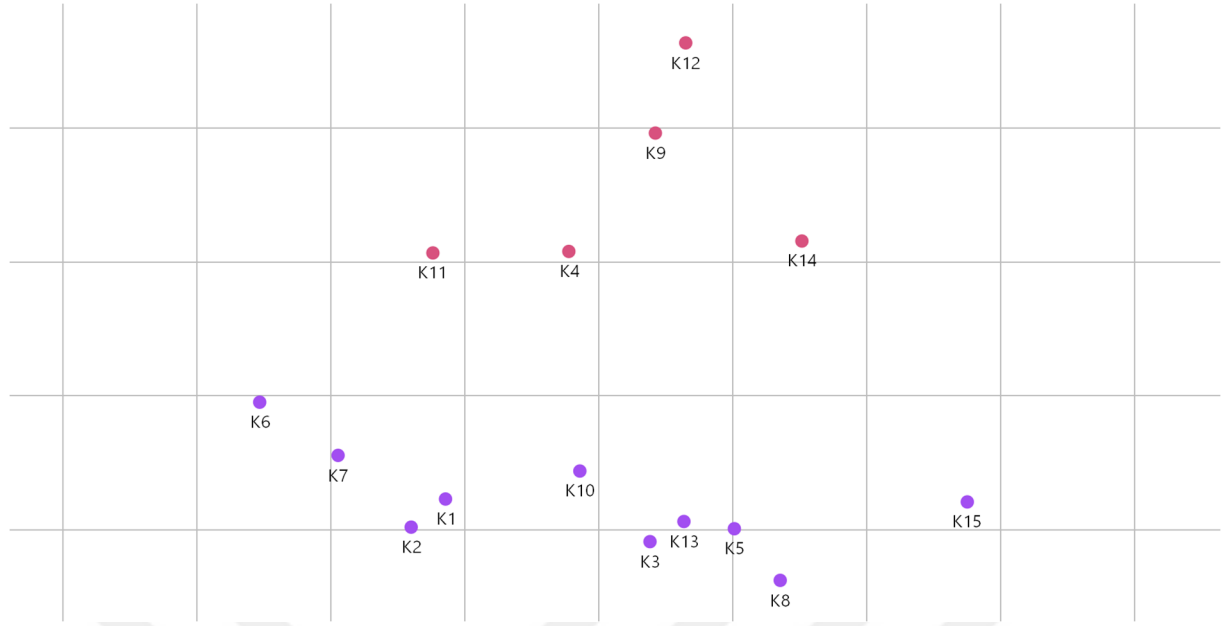

Kelime Bulutu: Tüm belgeler

Kod Bulutu: Tüm belgeler

Katılımcı ifadelerinin yoğunluğa göre tema ve alt temaların dağılımı yukardaki kod bulutu şeklinde gösterilmektedir. Daha büyük puntolu olarak gösterilen tema ve alt temalar çoğunluk tarafından daha yoğunlukla vurgulanırken, küçük puntolu olanlar ise ifadelerin daha az yoğunlukta kullanıldığını göstermektedir.

Belge Haritası: Tüm belgeler

8. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma doğrultusunda elde edilen bulgular ışığında ergen annelerinin dijital din eğitimi kaynaklarını kullanma biçimleri, dijital okuryazarlık düzeyleri, dijital ortamda çocuklarına yönelik kontrol stratejileri ve tutum ile dijital platformların kimlik ve dini değerler üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Elde edilen veriler annelerin teknolojik deneyim ve bilgi seviyeleri, çocuklarının dijital davranışlarını kontrol etme ve yönlendirme çabaları, dijital içeriklere yaklaşım şekilleri ile dijital din eğitimi uygulamaları hakkındaki tutumlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, dijital farkındalık, eğitim ve rehberlik gereksinimlerini değerlendirmek açısından bulgular hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli ipuçları sunmaktadır.

Ergen Annelerinin Bilgi Seviyesi: Elde edilen sonuçlara göre annelerin teknolojik temel bilgi seviyeleri, alınmış olan bir eğitim neticesinde değil ihtiyaç ya da mecburiyet neticesinde kendi imkân ve çabaları ile deneyimlemeleri sonucu ulaştıkları görülmektedir. Herhangi bir kurum tarafından annelerin teknolojik bilgilerini ileriye taşıyacak bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Çevresel etkiler sebebi ile teknolojik önyargılara sahip olmalarından dolayı bazı anneler, bilgi seviyelerini arttıracak çabaya girme noktasında güven ve korku yaşadıkları için adım atmayıp yetersiz kaldıkları görülmektedir. Eğitimli annelerin, eğitim hayatı boyunca aldıkları eğitimin yeterli olmadığı da belirtilebilir. Ergen annelerinin büyük bir çoğunluğu dijital araçları kullanma konusunda kendilerini yetkin bulmaktadır.

Dijital Din Eğitimi Kaynakları Kullanımı: Elde edilen sonuca göre, anneler dijital ortamdaki din eğitime ve içeriklere olumsuz yaklaşmaktadır. İnternet dışındaki geleneksel yöntem ve kaynakları kullanmayı tercih etmektedirler. Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre internet ve mobil uygulamaları, güvensizlik yaşamalarına rağmen hepsi kullanmakta ve sosyal medyadaki paylaşımlardan faydalanmaktadırlar. Annelerin güvenilir dini kaynaklar konusunda farkındalıkları mevcuttur. Ama nasıl ulaşacaklarını, bu konuda nasıl yol izlenmesi gerektiğini bilmemektedirler. Bu sebeple dini bilgileri doğrudan kendileri vermekte, yazılı kaynaklara başvurmakta ya da yüz yüze görüşebileceği bir hocadan destek almaktadırlar.

Dijitale Karşı Ergen Annelerinin Tutumları: Araştırmaya katılan anneler dijital içeriklere yönelik tutumlarını kural koyanlar ve kural koy (a)mayanlar olmak üzere iki ana grupta ifade etmişlerdir. Anneler kural ve sınır koysa da hayat akışında ortaya çıkan durumlardan dolayı bunları uygulayamamaktadırlar. Ayrıca anneler olmuyor diyerek kendini çıkmazda

hissetmektedirler. Eğitim seviyesinin bu konuda önemli olduğu belirtilebilir. Dijital olarak teknik bir eğitim alınmasının farkındalığı ve etkiyi arttırdığı da görülmektedir. Çoğunlukla tedirginlik ve endişe yaşayan anneler, süre sınırı, göz önünde kullanmak gibi sınırlar koymuşlardır. Katılımcılardan elde edilen bulgular, annelerin dijital kullanıma dair tutumlarının; çocuklarının davranışlarına, yaşına ve dijital medya kullanımındaki alışkanlıklarına göre şekillendiğini göstermektedir. Genel olarak sınırlama ve kurallar koyulsa da uygulama noktasında yaşanan zorluklar, bu kuralların etkisini sınırlayabilmektedir. Bu durum, gençlerin dijital kullanım konusunda, ebeveynlerin rehberlik rolünün güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dijital Kontrol: Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre, çoğunluk olarak ergenliğin başlarında etki gözlenirken, ileri dönemlerinde hiçbir kısıtlama ve uyarı etki etmediği gözlenmiştir. Dijitalin zararlarını aza indirmeye ve kontrol etme noktasında ailenin değerine vurgu yapılırsa da ailelerin bu konuda yetersiz ve çaresiz kaldıkları gözlenmiştir. Bu noktada çoğu katılımcı, ne yapılması gerektiği konusunda tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını ve olayları akışına bıraktıklarını belirtmiştir. Ayrıca büyük bir kısım arasında, devlet desteğinin, sınır ve yasaklarının etkili çözüm olacağı konusunda fikir birliği vardır. Toplumsal farkındalık oluşturmak için ülkece yürüyüşler ya da etkinlikler düzenlenmesinin çözüm olacağı belirtilmiştir. Çoğunlukla annelerin kontrol sağlarken kullandıkları yöntem ya elinden almak ya da web geçmişini kontrol etmektir. Kontrol için dijital uygulamalardan faydalanacak bilgi ve farkındalığa sahip değillerdir. Bu bağlamda annelerin, günümüz dijital çağında, çocuklarına model olmak ve rehberlik edebilmek için, daha fazla bilinçlendirme ve destek çalışmalarına ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Dijital Kontrolün Sonuçları: Araştırma bulguları, dijital kontrol ve kısıtlama çabalarının etkili olma noktasında farklı deneyimler yaşayan çoğu anne, bireysel kısıtlamaların yeterli olmadığını ve bu alanda genel bir toplumsal düzenleme yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda kontrol ve kısıtlama çabaları çoğu zaman çocuklarla aile arasında, büyük çatışmalara ve iletişim sorunlarına sebep olabilmektedir. Dijital kontrol ve kısıtlama çabalarının etkili olma ya da olamama noktasında belirleyici etkenin daha çok yaş olduğu gözlenmiştir. Anneler ergenliğin başlangıcında uyguladıkları dijital kontrolün sonucunda etkili olabiliyorken, ilerleyen yaşlarda etkili olamadıkları gözlenmiştir. Katılımcılar dijital içeriklerin kesinlikle kontrol ve kısıtlanması konusunda fikir birliği içindedirler. Ergen annelerinin kendilerini kazanamadıkları bir savaşın içinde gördüklerini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Dijital sorunların üstesinden

gelme konusunda devlet desteği vurgulanmıştır ve hatta diğer ülkelerin uyguladıkları politikalara vurgu vardır.

Dijital Ortamda Dini Zorluklar: Katılımcıların dijital ortamda çocuklarıyla yaşadıkları dini zorluklar konusunda büyük bir kısmı dini zorluk yaşadığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların deneyimledikleri dini zorluklardan bir kısmı şöyle belirtilmiş: farklı görüşlerde yer alan dini tartışmaların yoğunluğu, bilgi karışıklığı, LGBT’ ye ait içeriklerin etkileri, oyunlarda ileriki adıma geçebilmek için mecburi uygulanması gereken dini ritüeller, YouTube’da doğru gibi görülen ama sapkın dini bilgileri empoze eden kanallar, takip edilen farklı dinlerdeki fenomenler, kullanılan eşyalarda farklı dinlere ait sembollerin yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, dijital ortamdaki dini içerik ya da eğitimlerin gençler açısından dikkat çekici ve etkili olmadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, dijital platformlarda doğru ve güvenilir dini içeriklerin oluşturulması zorunlu bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Dijital Ortamdaki Tehlikeler: Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre, katılımcılar özellikle farklı dinlerin misyonerlik çalışmalarına vurgu yaparak, bu konuda dijital ortamın büyük risk oluşturduğu belirtilmişlerdir. Ülkemizde ayrıca, dijital ortamda dini açıdan gençlere hitap eden içerik ve eğitimlerin yetersiz olduğuna ve doğru bilgiye ulaşma noktasında gençlerin zorluk yaşadıklarına katılımcılar tarafından dikkat çekilmiştir. Dijital ortamda, katılımcıların farkına vardıkları riskler, gençler üzerinde ciddi etkilere sebep olmaktadır. Özellikle misyonerlik çalışmaları, oyunlar, LGBT içerikleri ve sosyal medya fenomenleri, gençlerin kültürel kimlik ve dini algılarını şekillendirme noktasında önemli tehditler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, dijital olarak gençlere hitap eden cazip, güvenilir ve etkili dini içeriklerin geliştirilmesi mücadele noktasında önemli bir çözüm önerisi olarak görülmektedir. Ayrıca annelerin, bilinçli hareket etmeleri ve tehlikeleri fark edip, çocuklarına rehberlik etmeleri noktasında medya okuryazarlığı eğitimleriyle desteklenmesi de bir çözüm önerisi olarak görülmektedir. Bu önlemler, gençlerin dijital ortamda, doğru bilgi edinmesi ve var olan tehlikelerden korunma sağlamak adına önemli olabilmektedir.

Dijitalde Dini Önlemler: Annelerin, dijital ortamda var olan sapkın dini içeriklerin gençler üzerindeki etkisini azaltmak ya da engellemek için uyguladıkları önlemler; ergenle konuşarak iletişim kurmak ve ergenin ilgisini başka alanlara yönlendirmek olarak belirtilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre; Annelerin, gençlerin bilinçlenmesinde rehberlik rollerini öne çıkardıkları görülmektedir. Dijital

farkındalığın ve aile-ergen iletişiminin iyileştirilip güçlendirilmesi, uygulanan önlemlerin etkili olabilmesi adına gerekli olduğu gözlemlenmiştir.

Dijital Din Eğitiminin Geleceği Katılımcıların büyük bir kısmı, dijitalde din eğitiminin gelecekte yaygınlaşması gerektiği konusunda fikir birliği içindedir. Bulgular doğrultusunda, geleneksel ve dijital uygulamaların sentezlenerek etkili bir model geliştirilmesi, bu alandaki beklentileri kısmen de olsa karşılayabilir.

Dijitalin Dini Değerler ve Kimlik Üzerindeki Etkisi: Dijital ortamın dini değerler ve kimlik üzerindeki etkisine ait bulgular, olumlu ve olumsuz bakış açılarını içermektedir. Genel olarak, dini kimliğin oluşumunda, aile temelli öğrenmenin yerini dijital içeriklerin alamayacağı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, dijital platformların dini açıdan ciddiyet, ilgi çekicilik ve güvenilirlik konularında yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, dijital platformlardaki dini içeriklerin, etkili ve yeterli hale getirilebilmesi için profesyonel, gençlere hitap eden ve güvenilir içeriklerin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Dijital Din Eğitimi Avantaj ve Dezavantajları: Katılımcılar, dijital din eğitiminin ve içeriklerin faydalı yönleri olduğunu kabul etmekle birlikte, büyük kısmı zararına inanmaktadır. Ayrıca kontrolsüz bilgi akışı ve zarar potansiyelinden dolayı endişe duymaktadırlar. Büyük bir kısım katılımcı, doğru kullanılmadığında dijital platformların gençlerin, dini kimlik ve değerlerine zarar verebileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda, dijital din eğitiminin faydalarının ağırlıklı ve zararlarının azaltılabilmesi için ilgi çekici, güvenilir, çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun içeriklerle desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Dijital Kullanım Konusunda Ergenlerin Tutumları ve Bireysel İlişkilerine Etkisi: Dijital kullanımın ergenler üzerindeki etkisi, bireyin bulunduğu çevre, kullanım şekli ve ilişki dinamiklerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yönetilebilen dijital alışkanlıklar ve amaca uygun kullanım, olumlu etkilere sebep olabilirken, aşırı ve kontrolsüz kullanım bireyi her türlü ortamdan izole ederek, olumsuz tutumlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle, dijital kullanımın olumlu yönlerinin artırılması ve olumsuz etkilerinin önlenmesi adına annelerin, gençlerin dijital alışkanlıklarını ve kullanımlarını yakından takip etmeleri ve rehberlik etmeleri önem arz edebilmektedir.

Bilgisayar ve İnternetin Evdeki Varlığını Değerlendirme: Bilgisayar ve internetin evdeki varlığına yönelik görüşler, kullanım amacına ve kontrol mekanizmalarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Zararı konusunda büyük bir kısım hemfikir olsa da şartlardan dolayı dijitalleşmenin kaçınılmaz olması sebebiyle mecburen evde olduğunu belirtilmişlerdir. Dijital

platformların faydalarını artırmak ve zararlarını ise aza indirmek için annelerin, gençlerin dijital alışkanlıklarını izleyerek uygun yönlendirmeler yapması önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- 1. Teknolojik Bilinçlendirme ve Eğitim Programları:** Ebeveynlere yönelik, teknoloji okuryazarlığı ve dijital güvenlik üzerine detaylı eğitim programları düzenlenmelidir. Eğitimler, dijital araçların bilinçli şekilde kullanımı, güvenli içeriklere erişme yolları ve dijital dünyada karşılaşılan tehditlerin nasıl yönetilmesi gerektiğine odaklanmalıdır. Özellikle din eğitimi alanında ebeveynlerin, dijital kaynaklara olan önyargılarını ve endişelerini aşmak için pratik örnekler içeren rehberlik programları oluşturulmalıdır. Uygulamalı dijital beceri geliştirme programları düzenlenmelidir.
- 2. Dijital Güvenlik ve Medya Okuryazarlığı Eğitimi:** Ebeveynlere ve gençlere yönelik medya okuryazarlığı eğitimleri sunulmalıdır. Bu eğitimler, yanlış bilgileri ayırt etme, güvenilir dini içerikleri seçme ve dijital ortamda zararlı içeriklerden korunma yollarını içermelidir. Ebeveynlere, Medya okuryazarlığı eğitimi kapsamında sosyal medyada yaygın olan, manipülatif dini içeriklere karşı bilinç kazandırılmalıdır.
- 3. Genç Birey ve Aile Arasındaki İletişimin Güçlendirilmesi:** Dijital sorunlarla mücadelede, ebeveynlerin çocuklarıyla daha etkili bir iletişim kurmasını sağlamak için aile içi iletişim seminerleri düzenlenmelidir. Bu seminerlerde, ebeveynlerin çocuklarını anlamaları ve rehberlik rolleri üzerinde durulmalıdır. Ebeveynlerin, gençlerle dijital ortamda yaşanan dini zorlukları konuşabilmesi ve gençlerin dijital alışkanlıklarına yön verebilmesi için empati tabanlı yaklaşımlar önerilmelidir. Açık bir iletişim kurulması, yargılayıcı bir dil kullanılmaması ve empati odaklı bir yaklaşımın benimsenmesine özellikle önem verilmelidir. Çocukların dijital dünyadaki faaliyetlerini izlemek ve özellikle birlikte teknolojik aktiviteler yapmak hem denetim hem de bağ kurulmasını sağlayacaktır. Aile içi iletişimin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu ilişkiler ne kadar sağlıklı ve sağlam temellere dayanırsa bireylerin yaşadığı olumsuzlukların da o ölçüde azalacağı öngörülebilir. Okul ya da diğer kurumsal yapılar aracılığıyla sunulan eğitim ve destekler ne kadar etkili olursa olsun birey en nihayetinde aile ortamına geri dönmekte ve bu ortamda yaşanan çatışmaların etkisiyle tekrar olumsuz tutum ve davranışlar geliştirme riski taşımaktadır. Bu bağlamda ailenin sağlıklı bir şekilde inşa edilmesi toplumun da sağlıklı bir yapıya kavuşmasının ön koşulu olabilmektedir.

- 4. İletişimini Güçlendirecek Rehberlik Hizmetleri:** Ailelerin sağlıklı ve etkileşimli bir iletişim kurabilmesi için güçlendirecek danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunulmalıdır. Bu hizmetler, ebeveynlerin dijital ortamda nasıl rehberlik edeceklerini öğrenmelerini sağlayabilir.
- 5. Aile İçi Teknoloji Kullanım Protokolleri:** Ailelerin, birlikte geliştirebileceği sözlü veya yazılı anlaşmalar önerilebilir. Bu protokoller, böylece dijital cihazların içerik sınırlarını ve kullanım sürelerini belirleyerek, problemleri ve çatışmaları azaltabilir.
- 6. Dijital Kontrol ve Rehberlik Sistemleri:** Ebeveynlere dijital ortamda çocuklarının aktivitelerini takip etmelerini kolaylaştıracak teknik araçlar hakkında bilgi verilmeli ve bu araçların kullanımına ilişkin rehberlik sağlanmalıdır. Ergenliğin ilk başlarında muhakkak faydası olacaktır. Çocuklarla çatışma yaratmayacak şekilde, pozitif kontrol mekanizmaları geliştirilmesi ve bunların ebeveynlere öğretilmesi önemlidir.
- 7. Dijital İçeriklerin Güvenilirliği Hakkında Eğitim:** Ebeveynlere, dijital platformlarda güvenilir dini içerikleri tanımlayabilecekleri kriterler ve yöntemler öğretilmelidir. Bununla birlikte, ebeveynlerin bu içeriklere kolay erişim sağlayabileceği rehberlik araçları geliştirilebilir. Ebeveynlerin dijital kaynakları kullanarak güvenilir dini bilgilere ulaşabilmesi için rehberlik sunan online platformlar ve mobil uygulamalarda geliştirilebilir.
- 8. Dijital Din Eğitimi İçeriklerinin Geliştirilmesi:** Dijital platformlarda gençlere hitap eden, ilgi çekici, güvenilir ve profesyonel bir şekilde tasarlanmış, dini eğitim içerikleri geliştirilmelidir. Farklı yaş gruplarına uygun interaktif uygulamalar, oyunlar ve mobil içerikler oluşturularak, gençlerin dikkatini çeken yöntemler kullanılmalıdır. Ergenler, çevrim içi dini eğitimlerle birlikte ayrıca yüz yüze etkinliklere de yönlendirilmelidir. Cami ziyaretleri, gençlik gruplarıyla ibadet etkinlikleri ya da dini konularda düzenlenen seminerlere katılım teşvik edilmelidir.
- 9. Çocuk ve Ergenlere Yönelik Dijital Eğitim Programları:** Gençlerin dijital platformlardaki olumsuz içeriklerden korunması için onların yaş ve gelişim düzeylerine uygun, eğitici ve eğlenceli dijital medya okuryazarlığı eğitim programları hazırlanmalıdır. Çocukların ve gençlerin teknolojiyi sadece tüketici olarak değil, üretici olarak kodlama, içerik oluşturma gibi kullanımları da sağlanmalıdır. İslam kültürüne ve değerlere uygun içerik üretimine teşvik edilmelidir. Teknoloji ve internet kullanımı bu gibi pozitif yönlerle yönlendirilmelidir.

- 10. Dijital İçerik Üreten Gençler için Destek Programları:** Din eğitimi konusunda, içerik üretebilecek gençlere yönelik projeler ve yarışmalar düzenlenebilir. Bu, gençlerin etkili ve aktif bir şekilde doğru içerikler oluşturmalarını ve paylaşmasını teşvik eder.
- 11. Devlet ve Toplum İş birliği:** Devlet destekli, ebeveynlerin dijital bilgi seviyelerini artırmayı amaçlayan ulusal medya kampanyaları, şehir bazlı farkındalık etkinlikleri ve seminerler düzenlenmelidir. Dini içerikler ve dijital medya kullanımı alanında ebeveynlerin bilgi seviyesini artıracak kamu politikaları oluşturulmalıdır. Toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek, dijital dünyanın tehlikelerine karşı bilinç oluşturmaya hedefleyen çalıştaylar ve yerel etkinlikler düzenlenebilir.
- 12. Toplumsal Politikalar:** Gençlere hitap eden güvenilir, cazip ve etkili dini içeriklerin geliştirilmesi için devlet ve STK'lar iş birliği yaparak birlikte çalışmalıdır. Dijital ortamdaki misyonerlik ve benzeri tehditlere karşı farkındalık uyandıracak ulusal kampanyalar ya da etkinlikler düzenlenmelidir. Ergenler, dijital platformlarda din eğitimi alırken aynı zamanda topluma faydalı bireyler olma noktasında teşvik edilmelidir. Bu bağlamda sosyal sorumluluk projelerine katılım, yardım kampanyalarına destek ve dijital içerik üretimi gibi faaliyetler teşvik edilmelidir. Popüler kültürün etkilerine karşı, milli ve manevi değerlere sıkı sıkıya bağlılık duygusu geliştirilmelidir. Hz. Muhammed'in (S.A.V.) örnek yaşantısı, dijital dünya kullanımında da rehber olarak alınmalıdır. Ayrıca camileri, namaz ve vaaz verilen yerler olarak kullanılmanın dışına çıkaracak düzenlemeler yapılmalıdır. Burada mahalledeki problemleri çözebilmek için gönüllülük esasına dayanan bir sistem oluşturulması etkili bir uygulama olacaktır. Bu milli ve manevi değerleri destekleyecektir.
- 13. Devlet Kurumları ve Millî Eğitim Bakanlığı:** Millî Eğitim Bakanlığı, okullarda dijital ahlak eğitimlerini ve dijital medya okuryazarlığını zorunlu hale getirmelidir. Gençler bilinçli internet kullanımına yönlendirilmeli ve desteklenmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı, dijital platformlarda doğru ve güvenilir dini içeriklerin üretilmesi için profesyonel ekiplerle birlikte çalışmalıdır. Devlet kurumları, aile ve çocukları hedef alan, dijital platformların denetimini artırmalı ve bu platformlara uygunluk sertifikaları getirmelidir. Ayrıca belirtmek gerekirse insan kalitesini arttıracak hangi kurum olursa olsun, insani ve ruhani eğitim verilmelidir.
- 14. Öğretmenlere Yönelik:** Öğretmenlerin dijital ortamda çocukların dini öğrenmelerine, rehberlik edebilecek bilgi ve becerilere sahip olması için mesleki gelişim programları düzenlenmelidir. Din eğitimcilerinin, dijital platformları etkili kullanabilmeleri için pedagojik ve teknik yetkinliklerini arttıracak sertifika programları organize edilmelidir.

Din adına eğitim veren ve konuşma yapan kim varsa bu kişiler hem içerik hem üslup olarak ikna edici, etkileyici ve çok güvenilir bir profil çizebilecek şekilde kendilerini geliştirmelidir. Bu konuda gerekli kurumlar destek programları ve eğitimler düzenlemelidir. Çünkü eğitimde en temel etken öğretmen ve öğretmenin karakteridir. Öğretmenler online eğitim ile yüz yüze eğitim arasındaki farkı uygulamalarıyla hissettirebilmelidir. Unutulmamalıdır ki eğitimde “dijital” sadece destektir ve asla yüz yüze eğitimin verebildiklerini kazandıramayacaktır.

15. Erken Yaşlarda Dijital Farkındalık Eğitimi: Okullarda, dijital medya kullanımı ve güvenli içerik oluşturma ya da kullanma üzerine dersler veya seminerler düzenlenmelidir. Bu eğitimlerde hem gençlere hem de ebeveynlere yönelik bölümler olmalıdır. Dijital din eğitimiyle ilgili, farkındalığın erken yaşlardan itibaren oluşturulması için, okullarda aile katılımını da içeren atölye çalışmaları yapılmalıdır.

16. Dijital Ortamda Çocukların Kimlik ve Değerlerine Destek: Dijital platformlarda, çocukların kimlik ve değer gelişimlerini desteklemek için, güvenilir bir dini bilgi paylaşım ağı oluşturulmalıdır. Din eğitimine yönelik yeni içeriklerin, gençlerin dini algılarını ve kültürel kimliklerini olumlu yönde desteklemesi sağlanmalıdır.

17. Dijital Tehlikelerle Mücadelede Kamu Spotları ve Medya Kullanımı: Algıyı ve değerleri yönetme konusunda etkili bir araç olan kitle iletişim araçları, dijital ortamda karşılaşılabilecek dini içeriklere yönelik tehlikelere dikkat çeken kamu spotları ve bilgilendirici programlar için kullanılmalıdır.

18. Devlet Politikalarının Güçlendirilmesi: Devlet, dijital içeriklerin denetimini sıkılaştırmalı ve dini açıdan risk oluşturabilecek zararlı içeriklerin yayılmasını önlemek için hukuki olarak yasal düzenlemeler yapmalıdır. Dijital platformlardaki zararlı içeriklerin yayılımını engellemek üzere yasal yaptırımlar daha caydırıcı hale getirilmelidir. Dijital güvenlik ve siber zorbalık karşıtı yasal düzenlemeler güçlendirilmelidir. Gençlerin, dijital ortamda dini bilgileri doğru kaynaklardan edinebilmesi için rehberlik edecek platformların desteklenmesi teşvik edilmelidir. Devlet tarafından, din eğitimi ve içerik konusunda eğitim, yayın ve etkinlik düzenleyen kurum ya da kuruluş kim varsa şeffaf, denetlenebilir ve kesinlikle kontrol altında olmalıdır.

19. Yapay zekâ: Yapay zekâ, dijital din eğitimi süreçlerinde hem ebeveynler hem de ergenler için önemli bir destek aracı olabilir. Bu konu ile ilgili dini kurumlarında ayrıca çalışma yapması faydalı olacaktır. Yapay zekâ tabanlı eğitim platformları, ergenlerin yaş ve ilgi alanlarına uygun, güvenilir ve ilgi çekici dini içerikler sunarak öğrenme

motivasyonlarını artırabilir. Güvenilir dini içeriklere sahip yapay zekâ Chat botlar geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, Ali Kemal. “İmkân ve Zorluklarıyla Gençlik Dönemi Din Eğitimi”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (22 Haziran 2022), 25-46. <https://doi.org/10.53112/tudear.1054146>
- Ada, Yusuf. “Dijitalleşme ve Eğitim”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Akaslan, Hıdır. “Dijitalleşme ve İnsan”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Akçay, Deniz. “Ebeveynlerin Çocukların Dijital Video Oyunları Bağımlılığı Karşısında Tutum ve Davranışları”. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 5/2 (30 Kasım 2020), 65-71.
- Aldemir, Turgay. “Açılış Konuşmaları”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Arıcan, Sümeyra - Arıcı, Handan Yalvaç. “Sosyal Medyanın Gençlerin Din Algısına Etkileri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 1062-1106. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1020477>
- Arıcı, Handan Yalvaç - Arıcan, Sümeyra. “Sosyal Medyanın Etkilerine Yönelik Manevi Danışmanlık Eğitimi İhtiyaç Analizi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 263-302. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1097067>
- Avcı, Nazmi - Topçu, Damla. “Kültürel Deformasyonda Teknolojinin İzleri”. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji* 33 (26 Ekim 2020), 109-118.
- Ayan, Buğra. *Eyvah Çocuğum Dijital*. İstanbul: Abaküs Kitap - Kampanya, 2. Basım, 2019.
- Aygül, Hasan Hüseyin - Gürbüz, Gamze. “A Semiotic Analysis of Digital Educational Games with Religious Themes for Children”. *Journal of Qualitative Research in Education* 9/25 (31 Aralık 2020). <https://doi.org/10.14689/enad.25.3>
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (24 Aralık 2019), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Bozkurt, Aras vd. “Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim Ve Dijital Yeterlilikler”. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 7/2 (29 Nisan 2021), 35-63. <https://doi.org/10.51948/auad.911584>
- Bozkurt, Ayşe. *Türkiye’ de E-Devlet Uygulamaları ve Dijitalleşme*. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Buğra, Tarık. *TDK Sözlük*, 2020. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=ergenlik>
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi: Öğretim, Yöntem ve Teknikler*. Köln: Plural Publications, 1. baskı., 2019.
- Çapcıoğlu, İhsan - Anık, Hilal. “Sanayi Devrimi’nden Endüstri 4.0’a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü”. *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 27-43. <https://doi.org/10.53352/tevilat.976763>

- Çelikkaya, Prof. Dr. Hasan. *Din Eğitimi İhtiyacı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Dağıtmaç, Dr. Murat - Arslan, Buse. “Türkiye’deki Dijital Göçmenlerin Dijital Yerlilerle Kültürel Farklılıklardan Doğan İletişim Kopukluğunun Giderilmesi İçin Eğitim Altyapısının Düzenlenmesi”. *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021.
- Dağıtmaç, Murat - Ekmen, Şehadet. *Dijital Psikolojik Devrim*. İstanbul: Motto, 3. Basım, 2019.
- Delagrave, Michel. *Ergen Kullanma Kılavuzu*. çev. Esra Özdoğan. Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Demir, İsmail. “Dijitalleşen Dünyada Din Eğitiminin Yeri”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 15/Year: 15-Number: 90 (28 Ekim 2024), 207-216. <https://doi.org/10.29228/JASSS.62357>
- Desmurget, Michel. *Dijital Ahmak Fabrikası*. çev. Ömer Kemal Buhari. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Dömbekçi, Hilal Akman - Erişen, Mehmet Akif. “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (31 Aralık 2022), 141-160. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- Durmuş, Emine. “Modern Zamanın Kaygıları ve Kolaylıkları Arasında Ebeveyn Olmak”. *TRT Akademi* 10/24 (29 Mayıs 2025), 830-839.
- Ercan, Said. “Dijital Değerler ve Gençlik 2.0”. *Dijitalleşme Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021.
- Ferah, Nimet. “Dijital Ebeveynlikte Dini Tutumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Eskiye* 49 (30 Haziran 2023), 393-416. <https://doi.org/10.37697/eskiye.1275504>
- Fermanoğlu, Övünç Meriç. “Medyanın Dijital Dönüşümü ve Dijital Medya Türleri”. *Dijital Dönüşüm*. ed. Gonca Telli Yamamoto - Samet Aydın. Maltepe Üniversitesi Kitapları, 2020.
- Filiz, Hacer. “Aile İletişiminde Teknolojik Dönüşüm: Teknolojinin Aile Bağlarını Zayıflatması”. *The Journal of Social Science* 9/17 (28 Şubat 2025), 131-145. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.1640257>
- Geçgin, Ercan. *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PxV-R0NnUGygYhQ5ZhgbAw&no=_4g3CL0yahANLC2akEK5dA
- Gedik, Sefa. *Dijital Neslin Müslüman Bilinci*. İstanbul: Çığır Yayınları, 2022.
- Göka, Erol. “Dijital Medya ve Bireyin Psikolojisi”. *TRT Akademi* 1/2 (15 Temmuz 2016), 682-701.
- Gül, Aykut. “Eğitim, Dijitalleşme ve Kariyer Endişesi”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. “Görsel Medya ve Din Eğitimi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi* 20 (31 Aralık 2022), 47-64.
- Gün, Mesut - Kaya, İlhami. “Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Uygulamasının Öğrencilere Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (24 Aralık 2017), 119-132.

- Gündüz, Doç. Dr. Turgay. “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- Haberli, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet. “Dijital Çağda Din ve Değişen Dindarlık”. *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021.
- Haberli, Mehmet. “Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (30 Eylül 2023), 374-389. <https://doi.org/10.32711/tiad.1245065>
- İltuş, Cüveyriye. “Din Eğitiminde Dijital Mecraların Kullanımının Önemi ve Sorunları”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/3 (31 Temmuz 2021), 523-532.
- İnci, Mehmet Akif vd. “Dijital Kültür ve Eğitim”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 37/2 (21 Ağustos 2017), 493-522.
- İrk, Esra. *İnternet Kullanımının Ergenlerin Dini Gelişimine Etkisi*. Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- İşçibaşı, Yaprak. “Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasında Çocuklar”. *Selçuk İletişim* 7/1 (19 Kasım 2013), 122-130. <https://doi.org/10.18094/si.13259>
- İşman, Aytekin. “Teknolojinin Felsefi Temelleri”. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1 (17 Mart 2014).
- Jensen, Frances E. - Nut, Amy Ellis. *Ergen Beyni*. çev. Can Evren Topaktaş. Hep Kitap, 2023.
- Kalfa, Nazlı Tutku. *Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karakaş, H. Sekine vd. *Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2009.
- Karakaş, Yelda. *Dijitalleşmenin Modern Gündelik Hayata Yansımaları ve Hikikomori Örneği*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaya, Mustafa. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=4PY2rVcrTOtJm_y7FJvhJA&no=FzxsQeL4jBX9d1T7bSMx6g
- Kılıçparlar, Gazi. “Açılış Konuşmaları”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Kılıçparlar, Gazi. “Eğitimin Üç Sacayağı: Öğretmen, Öğrenci, Veli”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Kızılabdullah, Yıldız. “Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din”. *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2012.
- Köleoğlu, Nilay. “Medya Okuryazarlığı ve Dil”. *Journal of Awareness* 7/4 (28 Ekim 2022), 163-178.
- Köse, Ali. *Dinin Geleceği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.

- Kurt, Adile Aşkı vd. “The Current State of Digitalization: Digital Native, Digital Immigrant and Digital Settler”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 46/1 (01 Mayıs 2013), 1-22. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001271
- Lokke, Eirik. *Mahremiyet Dijital Toplumda Özel Hayat*. çev. Dilek Başak. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Makas, Mehmet. “Dijitalleşme ve Öğretmen”. *Dijital Çağda Eğitim-12. Öğretmen Sempozyumu*. ed. Yahya Ayyıldız. İstanbul: Tire Kitap, 2023.
- Manap, Abdullah. *Anne Babalarda Dijital Ebeveynlik Farkındalığının İncelenmesi*. İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Morgan, Nicola. *Gençler İçin Dijital Dünya Rehberi*. çev. Eda Pak. Peta Kitap Yayıncılık, 2020.
- Okumuş, Muhiddin. “Din Eğitimi’ nin Bilimselleşmesi /Neliği”. *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2012.
- Okur-Berberoğlu, Emel. “Medya Okur-Yazarlığı ve Mesajların Anlamlandırma Süreci”. *HAYEF Journal of Education* 10/2 (19 Aralık 2013), 13-21.
- Özdemir, Ömer. “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (25 Kasım 2019), 313-344.
- Özkan, Abdurrahman. *Dijital Çağın Çocukları*. İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım, 2022.
- Özkan, Abdurrahman. *Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları*. Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ZqtRoZXrgY5xFwDfdxDySQ&no=2tOEj0e1CJHSr_wsAIgQsA
- Parlar, Hanifi - Dere, Sevda. “Dijital Ebeveynliğin, Aile İçi İletişim ve Velinin Eğitime Katılımı Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 25/66 (28 Mart 2025), 79-110. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1404734>
- Sarı, Doç. Dr. Serkan Volkan. *Çocuğunuz Dijital Kurban Olmasın*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Sarıtuğ, Berrin. *Üniversite Gençliğinin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Sosyal Medya Deneyimi (Bursa Uludağ Üniversitesi Örneği)*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Sayar, Kemal. *Dijital Çocuk*. İstanbul: Kapı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Sürer, Ali Gökhan. “Eğitimde Dijitalleşme Çağı”. *Kapadokya Eğitim Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2020), 28-34.
- Şahin, Münir. “The Place and Importance of Family in Education”. *Milli Eğitim Dergisi* 52/240 (01 Kasım 2023), 3195-3220. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1184767>
- Şimşek, Muhammed Emin. “Dijital Din Eğitimi”. *İlahiyat Akademi* 19 (30 Haziran 2024), 249-283. <https://doi.org/10.52886/ilak.1435052>
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pagem Akademi Yayıncılık, 11. Basım, 2021.
- Trocholepczy, Bernd. “Dijital Medya ve Din Eğitimi: Ayrı Dünyalar”. *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (15 Aralık 2021), 183-196.

- Türel, Yalın Kılıç - Gür, Duygu. “Ebeveynlerin Çocukların Bilişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”. *Journal of Uludağ University Faculty of Education* 32/1 (08 Haziran 2019), 145-165. <https://doi.org/10.19171/uefad.455888>
- Türkoğlu, Hülya Semiz. “Dijital Çağda Aile ve İletişimin Dönüşümü: Medya, Kültür ve Toplumsal Yansımalar”. *TRT Akademi* 10/24 (29 Mayıs 2025), 379-385.
- Türkoğlu, Tanol. *Dijital Tefekkür*. Beyaz Yayınları, 2013.
- Ültay, Eser vd. “Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (15 Ağustos 2021), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Vardarlıer, Pelin - Zafer, Cem. “Medya ve Toplum”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (30 Kasım 2019), 355-361. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.472210>
- Yay, Mahmut. *Dijital Ebeveynlik*. Yeşilay Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Adem - Keleşoğlu, Vildan. “Dijital Çağın Çevrimiçi Nesli ‘Dijital Çocukluk’: Fırsatlar, Riskler ve Ebeveyn Arabuluculuğu”. *Dijital Çağ Değişen Paradigmalar Yeni Fırsatlar Ve Riskler*. ed. Zeynep Biricik. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Yorğancı, Damla Parlak. “Çocukların Sosyal Medya Kullanımlarına Yönelik Yetişkin Tutumları Üzerine Nitel Bir İnceleme”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (30 Nisan 2018), 181-201.
- Yorulmaz, Dr. Öğr. Üyesi Bilal. “Dijitalleşme Kavşağında Din ve Değerler”. *Dijitalleşme, Değerler Ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021.
- Yurdakul, Işıl Kabakçı vd. “Digital Parenting and Changing Roles”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 12/4 (01 Aralık 2013), 883-896.
- Sesli Sözlük, 01 Şubat 2024. <https://www.seslisozluk.net/verilerin-bir-ekran-%C3%BCzerinde-elektronik-olarak-g%C3%B6sterilmesi-nedir-ne-demek/>
- TDK Sözlük, 2021. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=teknoloji>
- “Teknoloji”. *Vikipedi*, 01 Temmuz 2021. [https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Teknoloji_\(anlam_ayr%C4%B1m%C4%B1\)&oldid=25706699](https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Teknoloji_(anlam_ayr%C4%B1m%C4%B1)&oldid=25706699)

EKLER

Ek.1 Mülakat Soruları

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ VE ERGEN ANNELERİNİN TUTUMLARI

Sizi Emine GENÇTÜRK tarafından yürütülen “Dijitalleşme Sürecinde Din Eğitimi ve Ergen Annelerinin Tutumları” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma ile Türkiye'deki ergenlerin dijital din eğitimi süreçlerinde ebeveynlerin tutumlarını ve etkilerini anlamak, bu konuda daha kapsamlı bir bilgi ve anlayış sağlamak, din eğitiminde verimliliği artırmak için öneriler sunmak amaçlanmaktadır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma katılımcılarına kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılabacaktır. Verilerin analizinde betimleyici analiz yöntemi tercih edilecektir. Çalışmada isimlerinize kodlanarak yer verilecektir. Yarı-yapılandırılmış olarak hazırlanmış açık uçlu soruları yaşadığınız deneyimlerinize ve tecrübelerinize göre kendinizi kısıtlanmamış, sınırlandırılmış hissetmeden cevaplamanız istenmektedir. Araştırmada sizden tahminen bir saat kadar süre ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Kişisel Bilgileriniz

Adınız ve Soyadınız:

Mezuniyet Dereceniz:

Yaşınız:

Mesleğiniz:

Medeni Durumunuz:

Sahip Olduğunuz Çocuk Sayısı:

Çocuklarınızın Cinsiyet (Kız/Erkek):

Çocuklarınızın Yaşları:

Çocuklarınızın Eğitim Durumları:

Eşinizin Eğitim Durumu:

Eşinizin Mesleği:

Dini İnancınız:

Yaşadığınız Şehir/Bölge:

1. Dijital ortam ve bu ortamdaki din eğitimi hakkındaki temel bilgileriniz nelerdir? Ne kadar bilgi sahibisiniz açıklayınız. (Örneğin: Dijital ortam ve teknoloji kullanımınız,

hangi dijital platformların mevcut olduğunu bilmeniz, bu platformlarda nelerin sunulduğunu anlamanız gibi)

2. Dijital teknolojilerin, özellikle bilgisayar ve internetin, ev içinde bir tüketim aracı olarak yer almaya başlamasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Eğitim ve din eğitimi açısından baktığınızda dijital medyanın (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) Yararına inanıyor musunuz? Açıklayınız.
4. Dijital ortamda din eğitimi için hangi materyaller ve kaynakları kullanıyorsunuz? (Video, yazılı materyaller, online etkinlikler vb.) Dini içerikli bilgisayar oyunları, dini içerikli film, dini müzik, dini vaaz indirip dinliyor musunuz? Bunun üzerinizdeki olumlu ya da olumsuz etkilerini açıklar mısınız?
5. Çocuklarınızın kullandıkları dijital dini kaynakları biliyor musunuz ve bu kaynakları nasıl değerlendiriyorsunuz? Farklı dini kaynakların güvenilirliği konusunda nasıl rehberlik ediyorsunuz? Açıklayınız.
6. Dijital din eğitimi sürecine nasıl ve ne kadar katılıyorsunuz? (Örneğin paylaşımlar, etkileşimler) Nasıl destek veriyorsunuz? Açıklayınız.
7. Genel olarak çocuğunuzun dijital ortamdaki (akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) tutumları ve medya araçlarıyla ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu konudaki gözlemlerinizi aktarır mısınız?
8. Çocukların dijital medyayı kullanma biçimleri (Sıklığı, süresi ve amacı açısından) sosyal ilişkileri üzerindeki etkileri hakkında düşünce ve gözlemleriniz var mı? (Aile bireyleri, akran ilişkileri gibi)
9. Sizce dijital medya (Akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) çocukların bilinçaltını, davranışlarını ya da kişiliğini etkiliyor mu? Bu konudaki düşüncelerinizi açıklar mısınız?
10. Çocuklarınızı dijital medya ortamında genel anlamda kontrol ediyor musunuz? Cevabınız evet ise kontrol için hangi yöntemi kullanıyorsunuz? (Örneğin izledikleri ve oynadıkları oyunlarda şiddet ve cinsellik olup olmadığını özel olarak denetliyor musunuz?)
11. Dijital medya (Akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kullanımı konusunda kurallarınız var mı? Açıklayınız.
12. Tüm kontrol ve yönlendirme çabalarınızın, çocukların medya araçlarına ulaşma ve onları kullanma biçimleri üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Sizce çocuklar için dijital medya içerik ve kullanımı (Akıllı telefon, tablet, internet, bilgisayar oyunu vs.) kısıtlanmalı mı? Neden? Açıklayınız.
13. Çocukların dijital medyayı kullanmalarının dini açıdan avantajları ve dezavantajları hakkında ne düşünüyorsunuz açıklayınız.
14. Dijital din eğitiminin çocukların dini değerleri ve kimlikleri üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Çocuklarınızda dijital din eğitimi sonucunda değişiklikler gözlemliyor musunuz açıklayınız.
15. Çocuğunuzun dijital medya ortamını kullanması konusunda endişeleriniz var mı? Dini açıdan endişeleriniz nelerdir? Açıklayınız. (Örneğin: Çocuklarının yanlış veya güvenilirmez bilgilere maruz kalma riski, güvenlik, içerik kalitesi gibi)

16. Bu endişeleri aşmak için hangi stratejileri kullanıyor ve hangi önlemleri alıyorsunuz?
(Örneğin: Çocuklarına güvenilir kaynakları seçmeyi öğretmek veya içerik filtreleri kullanmak)
17. Çocuklarınızın dijital dünyada karşılaştığı potansiyel tehlikeler hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz? (Bildiğiniz tehlikeleri paylaşın) Dijital din eğitiminin olası risklerini çocuklarınıza nasıl açıklıyorsunuz?
18. Dijital din eğitimi sırasında karşılaştığınız en büyük zorluk neydi? Açıklayınız.
19. Dijital din eğitiminin gelecekte daha yaygın hale gelmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Neden?

Ek.2 Etik Kurulu Kararı

PROTOKOL NO: 2023/166

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULLAR KOORDİNATÖRLÜĞÜ

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Dijital Din Eğitimi ve Ebeveyn Tutumları
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1-Yüksek Lisans Tez Çalışması 2-Nitel Araştırma
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Emine GENÇTÜRK 2- Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ARICAN
ETİK KURUL TÜRÜ	SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
KARAR	Etik Onay Verilmesine Karar Verildi.

TARİH
07/12/2023

Prof. Dr. İsa KARAMAN
ETİK KURULLAR KOORDİNATÖRÜ

Prof. Dr. Dilek ÖZMEN
Üye

Prof.Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Üye

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2000 yılında girdiği Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Bilgisayar Operatörlüğü ve Teknikerliği bölümünü bitirdi. 2009 yılında Bilgi Adam Akademisinde Microsoft Yazılım Uzmanı eğitimi aldı. 2008 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme bölümünü bitirdi. 2018 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi İlahiyat bölümünü bitirdi. 2022 Marmara Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimini tamamladı. 2022 yılından beri Yalova Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri alanında yüksek lisans yapmaktadır.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Gençtürk, Emine. “Din Eğitiminde Dijitalleşme ve Ailenin Rolü”. MANAS Journal of Religious Sciences 3/2 (Aralık 2024), 81-90.

